

04 | **L. Novotný / P. Urbášek**

Avanturista: vzestup a pád
Jury Sosnara

29 | **Petr Jirák**

Dobrodružky ve víru
druhé světové války

50 | **Veronika Balajková**

Vesmírní dobrodruzi v komiksu
pro mládež

TÉMA ČÍSLA

Dobrodruzi

Proměny
svlékání (hmyzu) jako životní styl
2. 4. - 25. 10. 2026
Vlastivědné muzeum v Olomouci

KROK 2/2026

Periodický tisk územně
samosprávného celku Olomoucký kraj

Téma čísla:

Dobrodruzi

Obálka:

Na prahu dobrodružství.

Foto: Jakub Volný.

Vydává Vědecká knihovna v Olomouci

Ročník 23, číslo 2

Vychází čtyřikrát ročně v Olomouci

Vedoucí redaktor:

Mgr. Michaela Heloňová

Redakční rada:

RNDr. Bc. Iveta Ťulpíková

Mgr. Miloš Korhoň

PhDr. Martin Kučera

Mgr. Lubor Maloň

prof. Mgr. Jindřich Štreit

Mgr. Michaela Heloňová

PhDr. Marie Gronychová

Mgr. Pavel Rušar

Mgr. Filip Gregor

RNDr. Lenka Prucková

Bc. Martina Vysloužilová, DiS.

Adresa vydavatele a redakce:

Vědecká knihovna v Olomouci

Bezručova 3, 779 11 Olomouc

IČO: 100625

tel.: 585 205 311, fax: 585 225 774

e-mail: redakce@vkol.cz

internet: www.vkol.cz/krok

facebook: <https://www.facebook.com/kulturnirevue>

kulturnirevue

Grafická úprava:

Petr Macháček

Předtisková příprava a tisk:

Booksprint s. r. o.

ISSN:

1214-6420 (tištěná verze)

1214-648X (elektronická verze)

Registrace:

MK ČR E 6450

Číslo vychází:

28. 5. 2026

Obsah

- 3** Úvodník (*Pavel Kreisinger*)
- 4** Avanturista: vzestup a pád
Jury Sosnara (*rozhovor*)
- 9** Putování mladého šlechtice
(*Petra Kubičková*)
- 15** Tiší dobrodruzi od Pradědu.
Vyprávění o starých pastýřích
(*Matěj Matela*)
- 23** Jedna fotografie odstartovala
celosvětové pátrání
(*Judita Matyášová*)
- 29** Dobrodružky ve víru druhé
světové války (*Petr Jiráček*)
- 36** Dr. Adolf Lorenz – zakladatel
moderní ortopedie (*rozhovor*)
- 45** Dvojice odvážných
(*František Všetíčka*)
- 50** Vesmírní dobrodruzi
v komiksu pro mládež
(*Veronika Balajková*)
- 56** Takoví jiní dobrodruzi –
osobnosti zábřežské turistiky
(*Jan Sitta*)
- 60** Mexiko – láska
iberoamerikanisty Oldřicha
Kašpara (*Ivan Hlavatý*)
- 68** Dramatický i tragický příběh
jednoho neobyčejného života
(*Ivan Čech*)
- 72** Z Písečné do daleké Etiopie
(*Pavel Macháček*)
- VARIA**
- 75** Expozice Příběh kamene
ve Vlastivědném muzeu
v Olomouci
(*Markéta Šreková Doláková*)
- 77** Pamětní kniha školy
na Nových Sadech
(*Jaroslav Horák*)
- 80** Hněvotínské kuriozity (2)
(*Jiří Fiala*)
- ZE SBÍREK...**
- 87** Muzea a galerie v Prostějově
- 91** Kulturní itinerář
- TÉMA ČÍSLA 3/2026:**
Přírodní bohatství

Pastevec dohlížející na skot pasoucí se pod Pradědem, zřejmě 30. léta. O pastevcích pojednává článek Matěje Mately *Tiší dobrodruzi od Pradědu*. Zdroj: archiv Tomáše Petruně.

Úvodník

Vážené čtenářky, vážení čtenáři, milé dobrodružky a milí dobrodruzi,

když jsem byl vyzván, abych z pozice historika, který se věnuje dějinám 20. století, napsal úvodník k aktuálnímu číslu revue *KROK* na téma *dobrodruží*, bylo mi jasné, že to nebude snadný úkol. Vždyť už označení samotné má nejen pozitivní konotace, ale také ty negativní: podle jazykovědců se jedná o toho, *kdo rád vyhledává neobyčejné, vzrušující, náročné a často nebezpečné situace*, zároveň to ale může být člověk *nerozvázný nebo lehkomyšlný*. A pak jsou tady takzvaní „dobrodruzi“, mezi něž můžeme zařadit třeba Juru Sosnara (1914–1989) – zapomenutého komunistu a partyzána, člověka mnoha tváří, kterému se v posledních letech badatelsky věnuje kolega Lubomír Novotný. Rozhovor s ním o jeho nové knize, která byla slavnostně představena 21. května v Červeném kostele, otevírá toto číslo. Nutno podotknout, že pátrání po Sosnarových osudech muselo být také jedno velké dobrodružství...

Dá se říci, že bez dobrodruhů by dějiny Evropy zůstaly chudé a obyčejné. Bez lidí dobrodružných povah by nebylo objevů a vynálezů a dost možná by nevznikl ani samostatný československý stát. Vždyť i Masarykův zahraniční odboj byl sám o sobě dobrodružství s nejistým výsledkem. Není tedy divu, že se do tohoto odvážného podniku záhy zapojil známý slovenský cestovatel a astronom Milan Rastislav Štefánik (1880–1919), člověk, který v letech

1905–1908 podnikl hned šest náročných horolezeckých výstupů na „Bílého zabijáka“ Mont Blanc „jen“ kvůli tomu, aby tam mohl lépe provádět svá astronomická pozorování, a do roku 1914 navštívil všechny obydlené kontinenty včetně daleké Austrálie a Oceánie.

Bez dobrodružných, dozajista však nelehkomyslných mužů a žen by určitě neexistoval ani druhý, protinacistický odboj reprezentovaný zejména racionálně uvažujícím Edvardem Benešem (1884–1948). Už cesta odbojářů přes Polsko do Francie a následně do Velké Británie musela být napínavým dobrodružstvím, které si dnes jen těžko dokážeme představit. Mnozí účastníci odboje tehdy vůbec poprvé v životě spatřili moře, poznali cizí země a ochutnali neznámá jídla, také na to ve svých pamětech často vzpomínali. Velkým „dobrodružstvím“ byla také účast více než dvou tisíc Čechoslováků v mezinárodních brigádách ve Španělsku během krátké, zato velmi krvavé občanské války (1936–1939), od jejíhož vypuknutí nás letos dělí devadesát let.

A co ti lidé nerozvážní, lehkomyšní, různí podvodníci a hochštapleři? I bez nich by byly naše dějiny velmi nudné, neboť to byli často právě oni, kdo svými životy a zapojením do nejrůznějších afér, skandálů a komplotů dělali dějiny složitějšími, ale také pestřejšími. Teď už dost úvodního teoretizování a pusťme se raději do dobrodružného čtení, které obsah tohoto čísla určitě slibuje!

Pavel Kreisinger

Avanturista: vzestup a pád Jury Sosnara

ROZHOVOR

Má-li být toto číslo věnováno dobrodruhům, psancům, hazardérům, kariéristům, avanturistům, odvážlivcům etc., je možné těmito přívlastky označit i postavu, která v době po druhé světové válce hrála v Olo-mouci a na střední Moravě (nejen tam) velmi výraznou úlohu. Byl to politik, partyzán a člen KSČ Jura Sosnar (Jaroslav Honzák). Jeho jméno je v historické paměti spojeno s tzv. krčmaňskou aférou.

O této kauze pokusu o atentát na nekomunistické ministry československé vlády vydala VKOL knihu v roce 2017, následovala kniha o vyšetřovateli této teroristické akce, státním zástupci Františku Doleželovi, kterou VKOL vydala v roce 2022. Trilogie je zakončena právě v těchto dnech vydáním knihy *Do revoluce! Osudy komunisty a partyzána Jury Sosnara (1914–1989)*. Sosnar byl podezřelý z organizace tohoto atentátu a první polovinu jeho života lze popsat slovy dobrodruh, hochštapler, hazardér apod.

O jeho osobě, roli a letech 1938–1948 spolu hovořili vedoucí Archivu UP PhDr. Pavel Urbášek a autor trilogie, historik VKOL Lubomír Novotný.

Luboši, Jura Sosnar je spojen s tzv. třetí republikou. Co to vlastně bylo za režim a kde jsou jeho kořeny?

Obecně se termínem třetí republika označuje období mezi přijetím Košického vládního programu a 25. únorem 1948. Já to vidím trochu jinak. Mnichovem padlo poslední spojení s první republikou, ovšem nespokojenost s režimem a vnitřním uspořádáním státu už panovala po celá třicátá léta. Od Mnichova se pak definitivně začala promýšlet „nová republika“, nový režim. Tedy kořeny tzv. třetí republiky spojují s velkou hospodářskou krizí. Mnichov pak prvorepublikový režim definitivně zrušil a od té chvíle už všechny relevantní síly od pravice po levice promýšlely „novou republiku“ a její nový režim. Takže třetí republiku spíš datuji do let 1938–1948.

Říkáš, že nový režim promýšleli všichni zprava doleva, ale obecně se poválečný režim považuje za jasně levicový se silně autoritativními prvky. Ano, to je pravda. Ale tak jako vždy jsou kontinuitní a diskontinuitní prvky, shody a rozdíly, tak u všech teoretiků nového režimu existoval jeden

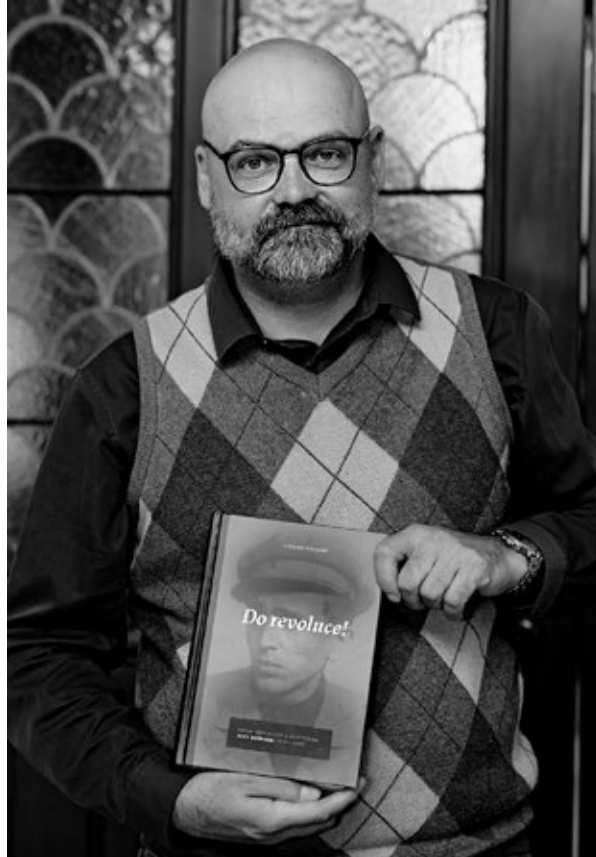
společný prvek. Budujeme neliberální režim. Každý ideový segment sice kladl důraz na neliberálnost v něčem jiném a s různým důrazem, nicméně silná role státu, omezení politické „anarchie“ zjednodušením politického spektra, etatismus v ekonomické oblasti, plánování, důraz na národ, to vlastně bylo všem vlastní.

Za hlavního konstruktéra třetí republiky a vlastně i toho, kdo vývoj „nasměroval na mělčinu“, je dnes považován Edvard Beneš. Jak to vidíš ty?

Beneš je na generaci dopředu ve veřejném mínění „odvařen“. V žurnalistickém světě už je to dávno, teď se mi zdá, že se to přelilo i do historiografie. Takže motto „za všechno může Beneš“ je momentálně nevyvratitelné. Jinak odpověď na tvoji otázku je na mnoho knih a symposií, takže pro počátek uvažování doporučuji si přečíst Benešovu knihu *Demokracie dnes a zítra*, bez ní jakékoliv promyšlení nejde.

Dobře, ale přesto, Beneš byl hlavou exilu, nezpochybnitelným vůdcem odboje na Západě, zahraniční politiku držel zcela ve svých rukách, asi mu tedy nelze nepřičítat odpovědnost za vývoj v letech 1945–1948.

To určitě ne, ale... V srpnu 1944 přestal kontrolovat běh věcí a už jen klopýtal za událostmi. Zásadním zlomem se stal příchod „spojenecké“ Rudé armády na Podkarpatskou Rus, zacházení s československou vládní delegací a odlučení nejvýchodnější části předmnichovské republiky (i když k této cestě byl Beneš připraven, ale jinak a jindy). Proces, jak k tomu došlo, rychlost, bezostyšnost Moskvy, souběžné zacházení s polským londýnským exilem a děs z toho, že podobně bude Stalin postupovat

Autor publikace Lubomír Novotný. Zdroj: archiv VKOL, foto Elena Šenková.

i na dalších územích (vždyť Rusíni žili v celé severovýchodní oblasti dnešního Slovenska), jej vedlo k vyklízení pozic. Úměrně s tím, jak rostla síla a moc SSSR, rostli i „naši“ komunisté, doma se radikalizoval odboj, všechno, s čím se počítalo pro poválečnou dobu a plánovalo v Londýně, se mohlo zahodit do koše. Od léta 1944 „londýňané“ už jen klouzali dolů. Logickým dovětkem už byl jen Košícký vládní program, jenž se dnes jeví jako úplný debakl, nicméně dobově jej česká společnost přijala velmi pozitivně. I to o ledasčem svědčí. Selhal Beneš, jen Beneš nebo především česká společnost?

Pojďme k Sosnarovi. Kdo vlastně byl, odkud pocházel?

Jura Sosnar, vlastně Jaroslav Honzák, jméno si úředně změnil až v březnu 1946, se narodil v roce 1914 v Hroznové Lhotě na Hodonínsku a do Olomouce přišel až na sklonku 30. let po absolvování vojny v Kroměříži. V Olomouci bydlel jeho strýc Jan Honzák. Od října 1930 jej na srdci hrála průkazka KSČ a měl za sebou již dost zkušeností ze stranické práce v terénu – organizování stávek, kolportáže tiskovin, redakční práce, a dokonce i z vězení. Mentálně se s první republikou rozešel již dávno a Mnichov a březen 1939 byly pro něj posledními kapkami. Mimochodem, Beneše a další symboly (např. Sokol) vyloženě nesnášel.

Jak tedy došlo k tomu, že se tento před válkou neznámý mladík stal v Olomouci a na celé střední Moravě politickým číslem jedna?

Za okupace se podílel na komunistickém odboji, a to již v době, kdy mezi SSSR a Německem panovaly ještě partnerské vztahy. Zatčen byl dvakrát. Poprvé byl zakrátko propuštěn, podruhé odsouzen a vězněn v káznici v Breslau (Vratislav/Wrocław). Měl velké štěstí, že byl propuštěn těsně před vypuknutím heydrichiády v květnu 1942. Na sklonku války se pak podílel jak bojovou aktivitou, tak především organizačně na vytvoření zastřešujícího štábu ozbrojených partyzánských oddílů na střední Moravě pod názvem Moravská brigáda. Mimochodem, zde se projevil jeho charisma, přirozená inteligence a tah na branku, jelikož si získal nejen prokomunistickou mládež, nýbrž i staré předválečné důstojníky a legionáře. Hned po válce se mu tak nějak automaticky podřizovali i nekomunističtí politici povolených stran Národní fronty. Vyklubal se z něj tahoun.

V podstatě jeho loutkou byl i komunistický starosta Olomouce Václav Stibor-Kladenský. Sosnar dovršil pouhých třiceti let věku a měl autoritu zkušeného politického a vojenského harcovníka. Jak toho dosáhl? Talent, štěstí, bezskrupulóznost, přitažlivost, představoval zcela jiný typ politika, než byli předváleční straničtí machři, a samozřejmě měl za zády podporu Rudé armády. To vše mu hrálo do karet.

Z toho, co vím, byl Sosnar od října 1945 poslancem, mandát měl potvrzen i po volbách v květnu 1946. Co se stalo v letech 1947/1948, že jak rychle politicky vyletěl nahoru, tak stejně rychle skončil?

No, on to byl raubíř, člověk tribun, mítinků, demonstrací, táborový řečník, herec. A zároveň i člověk, který trestněprávní předpisy „buržoazního“ státu nebral moc vážně. Od prvních dnů po květnu 1945 všude dosazoval svoje lidi. Od Bruntálska a Jesenicka po Kroměřížsko rozdával národní správy, místa ve správním aparátu, snažil se, aby jeho lidé obsadili pozice v bezpečnostních složkách. Chtěl mít svoje partyzánské souputníky zajištěny a zároveň si tím vytvořit kdykoliv použitelnou „armádu“. No a jeho lidé se od prvních dnů po válce činili. V bývalých tzv. Východních Sudetech i v Olomouci. V knize popisují loupeže německého majetku, majetku kolaborantů, aktivity ve vztahu k táboru pro Němce v Nových Hodolanech apod. Zkrátka uměl okouzlit i zastrašit a postupně ta jeho druhá stránka a překračování trestněprávních předpisů nabobtnala. Vadil nejen nekomunistům, ale nadělal si nepřátele i uvnitř strany (třeba předválečný komunist a odborář Jan Kučera). V roce 1947 začal ovšem oslabovat. Nejdřív v dubnu padl starosta Olomouce a předseda KV KSČ Stibor-Kladenský a v listopadu

Jura po propuštění z káznice ve Wohlau a léčení TBC, 1942. Zdroj: LA PNP, pobočka Litoměřice, nezpracovaný fond pozůstalost Jury Sosnara.

1947 se v Olomouci začala vyšetřovat kauza, která dodnes nese název krčmaňská aféra. Právě ta mu zlomila vaz a politicky ho zničila.

Tedy kauza pokusu o atentát na tři nekomunistické ministry Gottwaldovy vlády, která měla linii nedovoleného skladování zbraní, což bylo jednoznačně prokázáno, kdežto ten pokus o atentát se nikdy Sosnarovi jistě prokázat nedalo. Přišel jsi na něco nového?

Tohle téma nebylo předmětem knihy, ale nešlo se mu samozřejmě vyhnout. Obecně řečeno, evidenční oddělení KSČ, vlastně zpravodajský odbor partaje, už od prvních týdnů po válce sbíral informace o tom, že střední Morava je dost divoká a že Sosnar není jen odbojem ověncený soudruh, ale

Výhublý Jura Sosnar v uniformě. Takto se prezentoval v prvních dnech a týdnech po květnu 1945. Zdroj: SOkA Přerov, fond OV ČSPB Přerov, ukládací jednotka KRA 2/66.

i tak „trochu“ rizikový element, kolem něhož se shromažďují podezřelí lidé a kauzy. Takže když se začalo vyšetřovat v listopadu 1947 na Olomoucku, tak špičky strany zneklidněly. To, že by Sosnar mohl kauzu pokusu o atentát organizovat, nešlo totiž vůbec vyloučit. Spíš naopak. Celým svým založením to byl hazardér, jemuž mantinely třetí republiky nehověly. Proč by tedy nemohl chtít vývoj „popostrčit“? Jsou zde samozřejmě i další spekulace o spojení s Alexejem Čepičkou, poúnorovým ministrem spravedlnosti a obrany, či tehdejším starostou Krčmaně a později předsedou KNV Olomouckého kraje Josefem Štěpánkem. Řada indicií nasvědčuje, že vyšetřovací verze státního zástupce Františka Doležela nemusela být od věci, ale... Ani dnes jistě nevíme.

V lednu 1948 tedy Sosnar rezignoval na poslanecký mandát a jeho politická kariéra skončila, už ani po Únoru se nevrátil. Pojďte si zaspekulovat a skočme do vod kontrafaktuální historie. Nebýt krčmaňské aféry, pokračovala by jeho kariéra dál a výš?

Myslím, že ano. Mladý, inteligentní, charismatický, ověřený odbojovými zásluhami, i když sem tam se za ním táhla nějaká šmouha. Navíc člen nejsilnější politické partaje, který měl velmi vlivného přímluvce na špičce stranické hierarchie. Jím byl ministr informací Václav Kopecký. Sosnara ale nebavilo poslancování. Práce ve výborech, legislativní činnost, to nebylo nic pro něj. I v Olomouci na radnici a na krajském sekretariátu KSČ měl na „úřednické“ činnosti své lidi. Ale naplňovala jej práce s lidmi (hlavně se ženami), s davem, také měl žurnalistické sklony, byl mužem pera. Takže nemyslím, že by se prosazoval v linii poslance či v náměstkovských odborných pozicích, ale ministerská role na kulturně-propagačním poli? Proč ne.

Luboši, trilogie je zakončena, vím, že se s kolegy historiky ve VKOL věnujete především projektům spjatým primárně s vašim historickým fondem. Nicméně v biografistice určitě nekončíš, máš v hlavě nějakou další osobnost?

Střednědobě se chci společně s kolegyní Petrou Kubíčkovou věnovat připomenutí 110. výročí vzniku ČSR na základě dokumentů z fondu VKOL. Zatím to pracovně nazýváme *Vítej, republiko!*, ale pokud si někdy „rozvážu ruce“, tak mě z mnoha důvodů zajímá osobnost Oldřicha Johna. Prostějovský advokát, starosta, po Únoru předseda Národního shromáždění, jeden z vůdců sociální demokracie v letech 1945–1948, člověk s bohatým společenským zázemím apod. Je tam zkrátka všechno, co mě jako rodáka z Prostějova, člověka se zájmem o právní dějiny, regionální dějiny a zároveň jejich navázání na centrum, ale i člověka se zájmem o dějiny sociální demokracie, zajímá. Takže snad někdy Oldřich John.

Za rozhovor děkuje Pavel Urbášek.

Lubomír Novotný (* 1978) vystudoval historii a právo na FF a PF UP v Olomouci, od roku 2004 pracuje na oddělení historických fondů VKOL, odborně se věnuje moderním a soudobým dějinám.

» lubomin.novotny@vkol.cz

Pavel Urbášek (* 1959), historik soudobých dějin a vedoucí Archivu UPOL. Spolu s Miroslavem Vaňkem je autorem knihy *Vítězové? Poražení?* (2005) obsahující interview s disidenty a zástupci politických elit z doby normalizace.

» pavel.urbasek@upol.cz

Putování mladého šlechtice

Johann Albrecht von Mandelslo (1616–1644)

PETRA KUBÍČKOVÁ

Před 410 lety, 15. května 1616, se narodil v Schönbergu v Meklenbursku, říšském vévodství při pobřeží Baltského moře, Johann Albrecht von Mandelslo – německý šlechtic, cestovatel a spisovatel. Proslavil se svými dopisy a zprávami z cest po Rusku, Persii, Indii a dalších exotických lokacích.

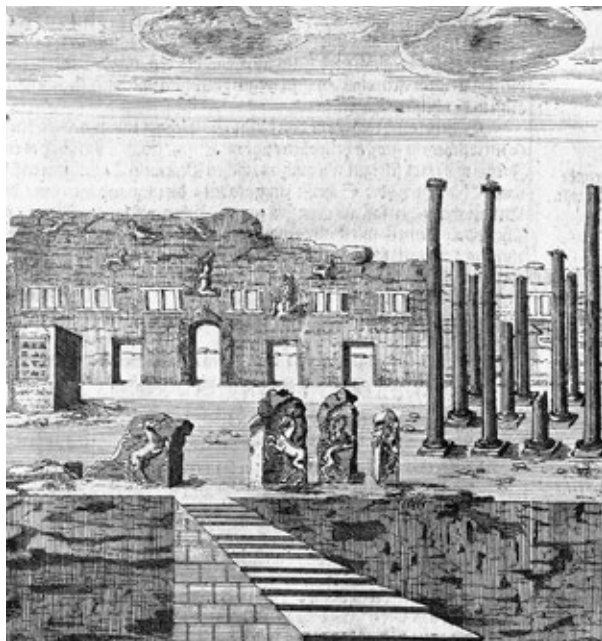
Pocházel ze severoněmeckého Schönbergu, ze starého brunšvického rodu. Již v jinošském věku třinácti let se stal pážetem na dvoře vévody Fridricha III. Holštýnsko-Gottorpského (1597–1695). Ten se mimo jiné snažil najít vhodnou obchodní cestu do Ruska a do Persie, která by nevedla kolem Afriky. Vyslal tedy v listopadu 1633 z Hamburku expedici mířící do Moskvy. Diplomatickou misi vedli obchodník Otto Brüggemann (1600–1640) a právník a diplomat Filip Crusius († 1676). Sekretářem výpravy se stal polyhistor, cestovatel, geograf a matematik Adam Olearius (1603–1671) a ve svých 17 letech se s nimi vydal za dobrodružstvím i mladý Johann Albrecht von Mandelslo. Během výpravy zastával již od počátku poměrně aktivní roli zejména na společenské úrovni. Kouzlo

osobnosti, mladický elán a přirozená inteligence mu otevíraly mnohé dveře. V srpnu 1634 výprava dorazila do Moskvy a byla přijata carem Michailem I. Fjodorovičem (1596–1645).

Druhá, pokračující expedice pak v létě roku 1637 dorazila až do safíovské Persie. Zde v překrásném městě Isfahánu udělal mladý Mandelslo patrně veliký dojem na šáha Saffího I. (1629–1642), jenž mu nabídl, aby zůstal u jeho dvora, a to za poměrně slušný plat. Lákavou nabídku ovšem šlechtic odmítl, a když se pak oficiální poselstvo vracelo zpět do Holštýnska, Mandelslo se ještě s jedním členem výpravy, Němcem Johannem Weinmeisterem, odpojil a pokračoval dál na východ na vlastní pěst. Mandelslo nebyl klasický cestovatel, který by vyrazil do vzdálené ciziny v rámci evropské expanze jako obchodník či ve službách obchodní společnosti. Jako doprovod zkušeného Adama Olearia, s kterým se spřátelil, se mladý a nezkušený člen „holštýnské“ expedice řádně „otrkal“, poznal své slabé i silné stránky a potvrdil si své schopnosti i charisma, které bylo bezesporu velkým přínosem při navazování společenských kontaktů, jednání

s lidmi, hledání cest, možností i východisek. Zároveň mladý muž objevoval dobrodružství, jakousi spanilou šlechtickou jízdu „na zkušené“ v cizině. Nebál se, chtěl vidět dál, zažít víc.

Během roku 1638 postupovali oba cestovatelé Persií k jihu, navštívili ruiny slavného starověkého města Persepolis a přes výstavní Širáz pokračovali až do strategického přístavu Bandar Abbás, ležícího 900 km jižně od Isfahánu na jihu Perského zálivu. Odtud měla námořní cesta vést do 1 800 km vzdáleného indického města Surat. Před odjezdem však Joahnův společník Weinmeister podlehl

Pohled na zbytky palácového komplexu ve starověkém městě Persepolis. Ilustrace, původně načrtnutá samotným Mandelslem, patří k nejranějším zachycením této památky v tištěné knize. Velkolepé sídlo, které založil Dareios I. v letech 518–515 př. n. l., bylo zničeno ani ne o 200 let později Alexandrem Velikým.

„rothe Ruhr“ (krvavému průjmu), infekčnímu onemocnění (dysenterii), které bylo v té době běžné. Pod dojmem nešťastných zážitků si Mandelslo poznamenal i něco k podmínkám v přístavním městě: *„Zdejší vzduch je velmi nezdravý, částečně kvůli nesnesitelnému horku, částečně kvůli různým větrům, které zde každý den foukají a střídají se. Proto každoročně umírá mnoho lidí na anglických a holandských lodích, takže často nezůstává ani 50 lidí ze 100, a toto zlo postihuje více Angličany, kteří jsou jemnější povahy než Holanďani.“*

Z Bandar Abbásu přeplul nakonec na lodi Anglické indické společnosti do zmiňovaného Suratu (Súrat), tehdy nejdůležitějšího přístavu mughalské říše. Odtud pokračoval dál a navštívil město Ahmadábád, tehdejší hlavní město říše, dále překrásnou Ágru (ovšem ještě bez dokončeného Tádž Mahalu) nebo původně starověké město Lahore v dnešním Pákistánu, jež bylo považováno za jeden z architektonických skvostů mughalského impéria. Nakonec se přeplavil anglickou lodí přes přístav Goa, ostrovy Cejlon, Mauritius, Madagaskar, mys Dobré naděje, Sv. Helenu a Azory až do Londýna. Domů do Gottdorfu dorazil v roce 1640.

Během svých cest si vydobyl slušnou reputaci jako skvělý diplomat. Proto byl hned následujícího roku vyslán vévodou Fridrichem do Švédska, kde se mimo jiné setkal i s královnou Kristinou. Následovaly další diplomatické cesty do Nizozemí, Anglie a Francie. Nakonec vstoupil do jízdního oddílu maršála von Rantzaua, stal se rotmistrem a 15. května v roce 1644 v Paříži umírá na neštivici v pouhých 28 letech.

Nedlouho po své smrti se stal slavným a jeho písemné zprávy o jeho cestách po jižní Persii a Indii se staly bestsellery 17. století, čteny ovšem byly

i ve stoletích následujících. Jeho dopis, jenž přišel v roce 1645 z Madagaskaru, obsahoval krátkou verzi jakési cestovní zprávy a byl publikován Adamem Oleariem o dvě léta později. Sám Olearius, t. č. knihovník v Gottorfu, se také později proslavil svými cestopisy. Mandelslův dopis nicméně zahrnoval 27 stran, z nichž celkem 17 se týkalo islámského světa v Persii a Indii.

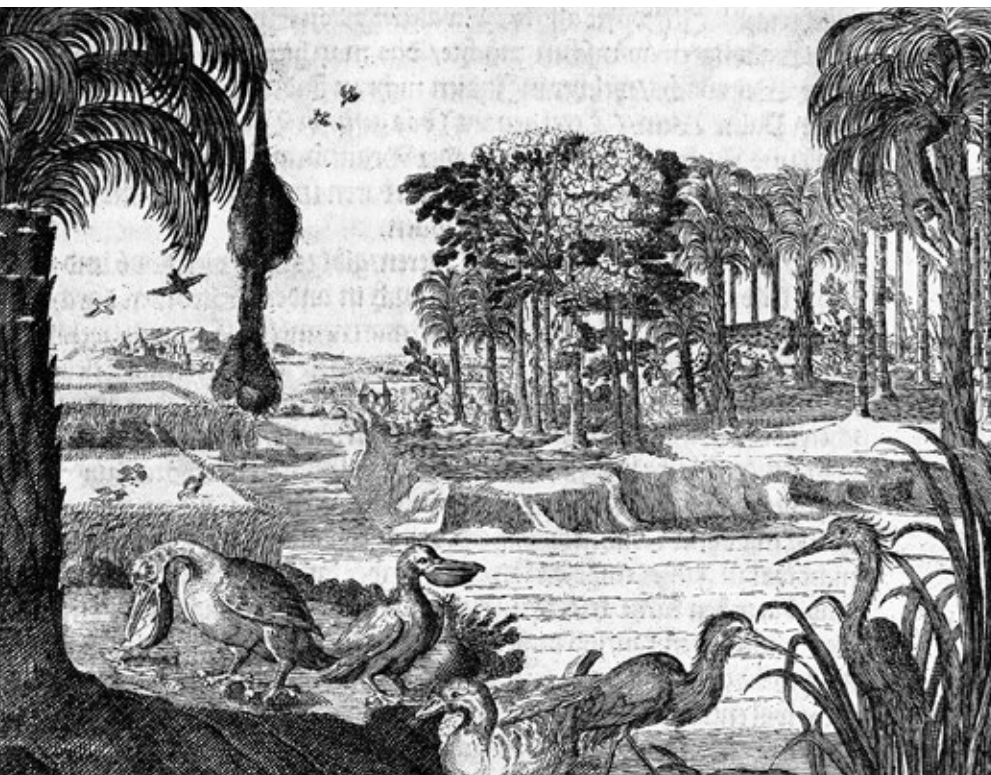
První vydání Mandelslova *Cestopisu z orientu* vydal Olearius tiskem v roce 1658, druhé v roce 1668, později společně se zprávami Volguarta Iversena a Jürgena Andersena v roce 1696. Brzy došlo na překlady do mnoha jazyků (holandštiny 1658, francouzštiny 1659, angličtiny 1662). Díky detailnímu a sofistikovanému cestopisnému vyprávění byl jeho tvůrce J. A. Mandelso považován za předního experta na Indii, zejména na islámský mughalský dvůr v 17. století. O mnoho let později se ovšem začaly objevovat pochybnosti o autorství některých cestovních zápisů. Kromě obsáhlého dopisu z Madagaskaru, jenž se stal základem Oleariovy edice Mandelslova cestopisu si mladý šlechtic vedl také cestovní deník. Jeho rukopis se dnes nachází ve Státní knihovně v Berlíně a byl poprvé publikován tiskem až v roce 1942.

Po předčasné Mandelslově smrti v roce 1644 zdědila jeho rukopisné texty sestra Lucia Katharina, která je zaslala Adamovi Oleariovi k publikování. A právě díky Oleariově invenci i nepopiratelným znalostem došlo k vícevrstevnému autorství cestopisu, které samotný editor vysvětluje již v úvodu prvního vydání. Zde dokládá, že upravil a editoval Mandelslův text, z něhož nejvíce informací čerpal v pasážích věnovaných mughalské říši a Ágře.

Mandelslův cestopis je vzhledem k evropským znalostem o islámské kultuře a společnosti

pozoruhodný v několika ohledech. Cestoval přes území, na němž muslimové tvořili populaci (Persie) nebo společnosti vládli (Indie). Popisoval města, stejně jako jejich sociální a náboženské zvyky. Ačkoli křesťansko-muslimské rozdíly nebyly středem jeho zájmu, některé úryvky se logicky týkají islámu a v kontextu popisu několika indických měst líčí rozmanitost sociálních, náboženských a etnických skupin, zmiňuje „pohany“ i „mohamedány“. Ovšem náboženství, náboženské praktiky nebo systém víry nikdy nehrál u Mandelsla klíčovou zájmovou roli v jeho poznávání cizích zemí. Raději se soustředil na přírodu, architekturu, zejména jej zaměstnávaly interakce s místními, sociální praktiky, vazby na místní elitu. Byl také patrně teprve druhým Němcem, po cestovateli Heinrichu von Poseru ve 20. letech 17. století, který navštívil jižní Persii. Nejrelevantnější pro soudobý německý a evropský diskurz byla pak jeho návštěva ruin starověké Persepole a Pasargady. Jeho ilustrace Kýrový hrobky, aniž by on sám věděl, že jde o památník zakladatele starověké perské říše, patří k nejranějším ilustracím této stavby v tištěné knize vůbec. Mandelso byl svými současníky považován za znalce mughalské říše, ve svých zápiscích vystupoval zejména jako odborník na dvorský život mughalské elity a život smetánky v paláci v Ágře. Obsáhlou kapitolu tvoří popis samotného města. Čtenář vidí před sebou jeho pulsující život i podobu, hradby, tržiště, ulice, hostince i mešity. Podle Mandelsla prý bylo v centru města téměř 800 toalet. Samotný královský palác oplýval nesčetnými budovami, sály, místnostmi, okázalou nádherou a bohatstvím.

I když se Mandelso málokdy pouští do hodnocení elit a vládnoucí dynastie a vše popisuje

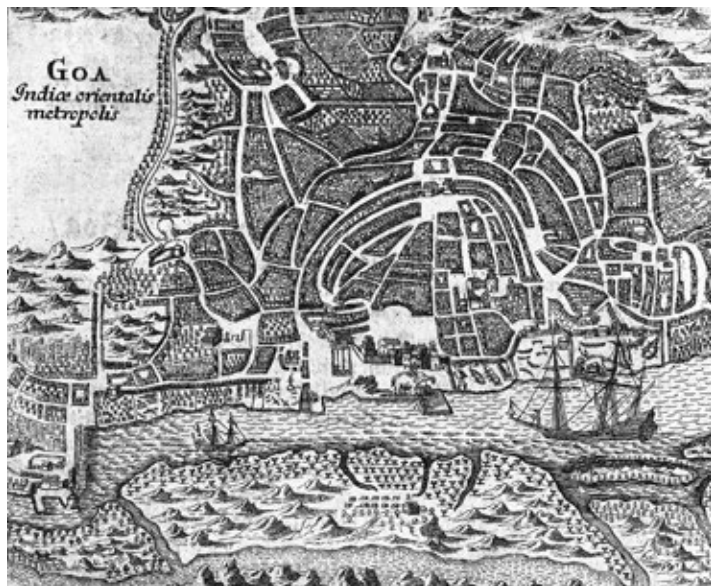
Indická fauna. Vodní ptactvo v okolí řeky Indus. Autor zmiňuje všudypřítomné papoušky, stejně jako volavky, kachny, husy a zejména pelikány.

takřka neutrálně, v případě císaře Šáhdžahána (1592–1666) si neodpustil poznámku, že jeho chování hraničí s krutostí a despotismem. Je to dle něj ale pravý vládce, jenž je oslavován i obáván. Další informace poskytuje také o šáhově dvoře, velikosti vojska, počtu dvořanů či žen. Pozorný čtenář si všimne i různých zajímavostí. Např. zmínky o „řetězu spravedlnosti“, což byl řetěz zlatých zvonků v paláci. Každý, kdo hledal vládcovu pomoc, ji mohl využít, zazvonit a být vyslyšen. Zrovna tato informace je ale přidána do cestopisu editorem Oleariem, Mandelslův rukopis ji neobsahuje. Zato se zmiňuje o vážení vládce v den jeho narozenin.

Tehdy, na základě váhy panovníka, byly rozdávány zlato a šperky šlechticům a dvořanům, jídlo prostým lidem. A v odlehčených tématech šlechtic pokračuje. Zachycuje oblíbené souboje mezi lidmi i zvířaty nebo umělecké kreace nahých tanečníků u dvora. Jeho popis podobných událostí měl jako svědectví šlechtice u publika daleko větší relevanci, než by mělo např. svědectví obyčejného vojáka ve službách obchodní společnosti.

Mandelslův cestopis kopíruje strukturu itineráře. A to velmi čtivého a zajímavého cestovního plánu. Oslovuje čtenáře svým barvitým popisem, brilantními, výstižnými a často i vtipnými postřehy

a komentáři. A stejně tak k jeho textu přistoupil i editor Olearius, který vyprávění doplnil dalšími zdroji. Snad ještě podrobnější informace nám přináší Mandelslo při popisu Suratu a Ahmadabadu, zajímavě podává zážitky o tamějších obyvatelích, popis flóry a fauny, poznatky o obchodu, daních a soudech, administrativě, o sňatkové politice elitních vrstev společnosti, ale třeba také o jídle a pití, všudypřítomných datlích a pomerančích, o karavan-serájích – orientálních hostincích u hlavních cest, nebo o neustálém horku a vlhku. Nejpozoruhodnější na jeho vyprávění je osobní způsob popisu jeho formálních i neformálních vztahů s elitami společnosti v různých regionech. Jako mladý šlechtic s průvodním dopisem od evropského vévody měl ideální přístup k vyšším kruhům společnosti. Také částečně ovládal turečtinu a díky svému intelektu i šarmu byl do společnosti opakovaně zván. Ostatně i svou zprávu o putování začíná popisem tříchodového menu na večeři s perským šáhem včetně zajímavého zasedacího pořádku nebo popisu diskuze se šáhem ohledně tanečních zvyklostí. Jeho postřehy o ženách, všiml si, že místní ženy byly fascinovány jeho bílou pletí, zkušenosti s opiem, nošením turbanu, prostě všechny své nové zážitky a zkušenosti podává otevřeně, čtivě a pravdivě jako živý obraz indicko-islámské kultury, který přináší populární formou potencionálním čtenářům. Jako šikovný vypravěč čerpá z prožitků a dobrodružství, plní si svůj sen a zároveň se ujímá role bystrého pozorovatele, Evropana, který svým krajanům zprostředkuje exotický výlet a cizokrajnou společnost. Jeho barvitě vyprávění není zapomenuto ani dnes a stále si nachází své čtenáře, poslední anglická verze jeho cestopisu vyšla v roce 1995, francouzská v roce 2008. Je s podivem, že zatím nevyšla moderní německá edice.

Plán přístavního indického města Goa, od počátku 16. století základního kamene portugalské Indie, výchozí misionářský bod Františka Xaverského a také místo jeho posledního odpočinku.

Vědecká knihovna v Olomouci uchovává první vydání z roku 1658: MANDELSLO, Johann Albrecht von; OLEARIUS, Adam; GUTH, Christian; HARSDÖRFFER, Georg Philipp; SCHNEIDER, Gottfried et al. *Des HochEdelgebornen Johan Albrechts von Mandelslo Morgenländische Reyse-Beschreibung: Worinnen zugleich die Gelegenheit und heutiger Zustand etlicher fürnehmen Indianischen Länder, Provinzien, Städte und Insulen, sampt derer Einwohner Leben, Sitten, Glauben und Handthierung: wie auch die Beschaffenheit der Seefahrt über das Oceanische Meer.* Hamburg: Bey Christian Guth Buchhändlern, 1658.

Titul bychom mohli volně přeložit jako: *Cestopis z Orientu. V němž jsou popsány příležitosti a současný stav řady významných indiánských zemí, provincií,*

měst a ostrovů, včetně života, zvyků, víry a chování jejich obyvatel, jakož i povaha námořní plavby přes oceánské moře. Kniha, jež byla původně v majetku premonstrátů z Hradiska u Olomouce, je svázána v dřevěných deskách potažených hladkým pergamemem s dvěma funkčními mosaznými sponami. Začíná mědirytinovým frontispisem signovaným C. Rothgiesser (Christian Rothgiesser) s devisou „Vivit post funera virtus“, tedy „Ctnost přežívá smrt“. Následuje titulní list s bibliografickými informacemi a mědirytinový portrét Mandelsla s poznámkou A. Olearia, že teprve ten, kdo bude tuto knihu číst, pozná, jaké měl Mandelslo srdce, ducha a odvalu. Pokračují obligátní dedikace a předmluvy, po nichž začíná samotný cestopis. Ten je rozdělen do tří knih, každá pak do krátkých kapitol.

První kniha má celkem 39 kapitol, které vesměs vycházejí přímo z Mandelslova rukopisu a jsou jen drobně doplněny Oleariem. Věnují se Persii a Indii. Logicky pak navazuje druhá kniha s 26 kapitolami, jež začíná cestou ze Súratu do města Goa a pokračuje detailním popisem zpáteční cesty do Evropy. Jako již zkušený cestovatel a pozorovatel přináší cenné informace zejména pro etnografii Cejlonu, Madagaskaru a Kapského poloostrova, nazývaného v knize *Cabo de bona Esperanza*, stejně jako informace o tehdejších postavení

Nizozemců, Angličanů a Portugalců v Indii. Celý text je zpřehledněn výborně využitelnými margináliemi a zajímavý obsah je navíc doplněn více než dvacátkou mědirytinových ilustrací, mimo jiné zobrazujícími památky, typické oděvy a kroje obyvatel, floru i faunu, plány měst Hormus a Goa nebo dvoustránkovou mapu jihovýchodní Asie od Persie až po Japonsko a Jávu. Autorem některých předloh ilustrací byl samotný cestovatel, jiné ilustrace převzal vydavatel Olearius z jiných prací, další jsou přímo signovány Ch. Rothgiesserem. Třetí knihu sestavil již téměř celou Adam Olearius z jiných zdrojů, obsahuje popis Koromandelského pobřeží v jihovýchodní Indii, Bengálska, Siamu (Thajska), Formosy (Tchaj-wanu), Sumatry, Jávy, Bornea, Filipín, Číny a Japonska.

Samotný závěr knihy tvoří *Klage-Schrift*, tedy poetický žalozpěv A. Olearia za předčasně zesnulého přítele Mandelsla. V citlivé vzpomínce na dobrého přítele se dočteme, že: *„Ctnost byla jeho kompasem, stožár jeho vznešeným smyslem, kormidlo jeho rozumem, a to vše ho vedlo vpřed...“*; ještě osobnější je Oleariovo vyznání: *„Byl to skutečně ten, o němž mohu říci, že jsem pro něj David a on pro mě Jonatán. Můj nejbližší přítel, jemu se mohu svěřit, jemu si stěžovat na svá trápení ... šlechtic, kterému knížata, car, chán, ano i perský šáh projevíli svou přízeň ...“*

Petra Kubičková (* 1977) absolvovala historii na Slezské univerzitě v Opavě. Od roku 2002 pracuje jako historik a odborný knihovník ve Vědecké knihovně v Olomouci, kde se věnuje zpracování prvních tisků, starých tisků a publikací z 19. století.

» petra.kubickova@vkol.cz

Tiší dobrodruzi od Pradědu

Vyprávění o starých pastýřích jesenických holí

MATĚJ MATELA

Opřený o sukovitou hůl, nehybně jako jesenická větrem ošlehaná skaliska stojí na vrcholu Vysoké hole muž. Jen o pár sáhů níže, u prameniště říčky Desné, spásají šťavnatou květenu bezmála čtyři tucty ovcí, kolem pobíhá pes. Bouři přicházející tradičně od severních nížin cítí pastýř ve vzduchu dříve, než se na obzoru začnou kupit temná mračna. Chmury se však na jeho vráscitě tváří ožehnuté ostrým horským sluncem objeví jen na krátký okamžik. Dá pokyn psovi, který během chvíle seskupí stádo do houfu, a již poklidně schází do nedaleké kamenné salaše. Nemýlil se, těžký vzduch je za několik okamžiků prosycen vláhou vydatného deště doprovázeného ohlušujícími hromy. Muž sedí a mlčí, jako mlčel na pastvině. Jakmile se hromobití přesune na bruntálskou stranu, ještě chvíli počká, poté vstane a s ním i stádo. Znovu kráčí vzhůru.

Jakmile je někdo označen za dobrodruha, většinou nám na mysli vytane obraz člověka, který objevuje neznámé kouty planety, plaví se po mořích nebo minimálně slézá skalní stěny. Většinou je v takové představě obsažen motiv pohybu, cesty odněkud někam, ať už pečlivě naplánované,

spíše však té lehkomyšlně tulácké, což mnohem více koresponduje se základním vymezením výrazu „dobrodruh“, kterým *Příruční slovník jazyka českého* označuje člověka lehkovážného, honícího se za neobyčejnými nebo nebezpečnými činy. Pokud bychom však tuto definici určili jako jedinou, pohřichu bychom z řad dobrodruhů eliminovali ty, kteří měli k lehkomyšlnosti na míle daleko a místo svého rodiště často neopustili po celý život, a přesto byly jejich dny naplněny dobrodružstvím od rána do setmění... Jak už čtenář jistě tuší, dnes se vypravíme na jesenické hole – nikoliv však ty současné. Přeneseme se do dob, kdy se odtud, ze střechy Moravy a českého Slezska, namísto hluku turistů a techniky ozývalo jen cinkání zvonců a spokojené bučení krav a bekot ovcí. Život starých jesenických pastýřů nebyl výpravou za slávou a novými zážitky, jeho dobrodružství spočívalo v něčem jiném. Denně se pohybovali na hraně obživy, čelili proměnlivému počasí, stejně jako nebezpečí v podobě dravé zvěře i nenechavých lidí. A v neposlední řadě samotá. Dobrodružství nikoli romantické, ale veskrze existenciální, probíhající mimo běžný

Vzácná kresba pastýře se stádem u Petrových kamenů. Zdroj: Schrollner, Franz: *Schlesien. Eine Schilderung des Schlesierlandes*. Glogau 1885.

řád a spoléhající výhradně na vlastní rozum, sílu a intuici. Vydejme se tedy k tichým dobrodruhům starých Jeseníků.

Do hloubi dějin vysokohorské pastvy

Nejstarší písemné zmínky o pasení dobytka na jesenických holích pocházejí z roku 1610, kdy ve vrcholových partiích vízmberského neboli loučenského panství probíhala pastva volů pocházejících většinou z polských, někdy i uherských oblastí. Přes Jeseníky v té době vedly tzv. volské cesty, po nichž se hnal jateční dobytek směrem do západních bohatších měst. Již cestou však šlechta a zámožní obchodníci tyto voly odkupovali a svěřovali je placeným pastevcům, což se v kontextu našeho regionu dělo především na zmíněném loučenském, ale také velkolosinském a janovickém panství. O tom ostatně svědčí toponyma jako Ochsen Wiesen, tedy Volské louky, nacházející se v oblastech dnešní horní nádrže Dlouhé stráně, či Ochsen Stahl, neboli český Volárna, ležící na staré

cestě z Karlova na hřebeny ve výšce cca 1 300 m. Na tomto místě se dodnes dochovaly základové zdi chlévů k ustájení volů, jichž bychom tu podle Jana Jeníka mohli napočítat kolem osmdesáti. Jednalo se tak o jednu z největších salašů v těchto oblastech.

Ačkoliv se první písemné prameny k těmto aktivitám datují do počátku 17. století, vědecký tým z Botanického ústavu AV ČR (P. Szabó, L. Dudová, P. Bobek a R. Hédli) v posledních letech zevrubnou analýzou půdních vzorků z Velkého Máje na základě nejmodernějších vědeckých metod prokázal, že zde pastva probíhala mnohem dříve – zřejmě již od století čtrnáctého! Zatímco množství pylu stromů se tehdy snížilo, hodnoty pylu bylin, obilovin a apofytů, tj. druhů rostlin vyskytujících se na člověkem pozměněných stanovištích, vzrostly na téměř dvojnásobné hodnoty. Vědci rovněž v tomto období zaznamenali oproti minulosti častější výskyt koprofilních hub rostoucích pouze na výkalech býložravců a domnívají se, že k rozšiřování pastevních ploch pravděpodobně sloužilo cílené vypalování vegetace. Pastvu tedy de facto můžeme datovat do samých počátků souvislého lidského osídlení jesenických hor, což výrazně posunuje naše znalosti o dějinách těchto oblastí.

Jak uvádí šumperský historik Drahomír Polách, v časech třicetileté války se pastevní louky staly předmětem ostrých sporů mezi Žerotíny a Lichtenštejny. V červenci 1658 např. majitel velkolosinského a loučenského panství Přemyslav III. „*vyhrožoval, že pokud se mu rudští pasáci dostanou na oči, tak je postřelí a zvířata zbije a zastřelí*“. Půtky o horské louky se opakovaly skoro každý rok až do 70. let, kdy tyto aktivity

pozvolna ustávaly. Pastva volů z velkolesinského a loučenského panství vymizela okolo roku 1720 a v oblasti se začalo se sečením horských luk neboli travařením. Pasení ale nezaniklo nadobro. V sedle mezi Jelením hřbetem a Velkým Májem lze dodnes nalézt kamenné základy poměrně rozsáhlé stavby o rozměrech 25 × 18 m s dvorem uprostřed. Jedná se o tzv. Töpferhof, který dle pramenů vystavěl roku 1779 řád cisterciáků z velehradského kláštera, v letech 1770–1784 vlastník loučenského panství. Zřejmě jeden řádový mnich zde měl na starost stádo ovcí, snad i pár kusů skotu. Objekt však pravděpodobně již šest let po svém vzniku, roku 1785, vyhořel. Pastva nicméně pokračovala dále na panství janovickém a také bruntálském. Na severovýchodním výběžku Vysoké hole nechal řád německých rytířů vystavět okolo roku 1700 chlév pro voly, jenž fungoval prokazatelně půl století. Na jižním úbočí Malého Děda zase stál objekt určený k chovu dobytka a sklizni sena, podle lesmistra Knappeho z něj však počátkem 19. století zbyly už jen rozvaliny. K účelům sušení a skladování sena (Heuschopfen) byl ale využíván ještě o sedmdesát let později.

Záhadou zůstává funkce přístřešku stojícího kousek pod vrcholem Pradědu, o němž referovalo nemálo návštěvníků hor. Roku 1821 sem kupř. zavítal přírodovědec a malíř Carl Friedrich Mosch, který objekt popsal jako „kamenný dům pokrytý kamennými plotnami a mechem“, stojící v blízkosti trojmezího hraničníku (pravděpodobně na loučenské straně). Skromný přístřešek zřejmě primárně jako salaš nesloužil, nelze však pochybovat o tom, že často poskytoval ochranu před počasím právě pastýřům.

Pod ochranou svatých Vendelína a Linharta

V pohádkách i řadě pověstí střeoevropského kulturního okruhu bývají pasteveci často vykresleni jako prostácci, kteří neumí do pěti napočítat. Tento málo pozitivní obraz vychází z reálné praxe, kdy se spíše menší stáda koz, krav či vepřů svěřovala dětem, aby se od útlého věku učily zodpovědnosti, nebo i místním bláznům, kterých se tak komunita na několik hodin zbavila. Na míle vzdálena je však tato charakteristika pastýřům z horských oblastí, jesenické hole samozřejmě nevyjímaje.

Pastýř (něm. Hirte), ovčák (něm. Schäfer) se v minulosti těšil velké vážnosti a respektu, a to jak ze strany svých sousedů, tak také vrchnosti, která do jeho rukou vkládala poměrně značnou část

Zbytky pasteveckého objektu nazvaného v mapách Schafstall, jihovýchodní úbočí Pradědu. Foto: autor článku.

svého majetku a právem od něj očekávala, že stádo jaksepatří ohlídá. Pasterci proto platili za rozumné, klidné a v neposlední řadě také odvážné muže, neboť denně čelili nejrůznějším nebezpečím a rizikům. V úvodní části byl jesenický pastýř představen coby výtečný znalec počasí. O drsném charakteru jesenického klimatu svědčí mj. neuvěřitelná událost ze 14. června 1812, kdy se na janovické panství přihnal tak silné tornádo, že pastýře i s kozou vyneslo vysoko do vzduchu... Na pastvě si však ovčák nemohl dovolit zahálet i kvůli jiným příčinám, než byly neustálé meteorologické zvraty. Stačila totiž jen chvilka nepozornosti a došlo k neštěstí – dobytek mohla napadnout dravá šelma, výjimkou nebyli ani nenechaví lidé, kteří si chtěli přilepšit kouskem dobrého skopového. Pastýř zároveň dohlížel na to, aby zvířata nezpůsobila škodu na lesních porostech, aby se nezatoulala, aby nepadla do rokle atd. Etnograf Anton Peter (1831–1898) k dovednostem slezského pastýře přidává i jeho znalosti chirurgie, jimiž dokázal uzdravit zlámané či pokroucené končetiny zvířatům i lidem. V očích místních pověřivých obyvatel pak tito muži vládli rovněž schopností rozpoznat zlé duchy a čarodějnice (něm. Hexenkenner), jež navíc uměli i zaříkávat a vypudit.

Jelikož vzdorovali tolikerým nebezpečnostem, upínali se pasterci často k ochraně svého patrona, jímž je po staletí svatý Vendelín. V německojazyčných oblastech, kam Jeseníky do roku 1945 patřily, dohlížel na stáda a pasterce také svatý Linhart, oblíbený zejména na šumperské straně hor. Stáda ochraňoval i svatý Mikuláš či Martin, na jehož svátek (11. listopadu) bývali pasterci vypláceni, a pokud se osvědčili, byli najímáni do služby i na příští pastervní sezónu. Ani celé svaté nebenicméně nepomohlo při nehostinném počasí.

Každý pastýř proto musel být vybaven kvalitním oděvem, především v horských oblastech se neobešel bez koženého pláště. Výrazným atributem se stala masivní hůl, ostrý nůž křivák, mošna, kam si ukládal chléb, sušené ovoce a sýr, někdy měl také prak na usměrňování dobytka. V tomto ohledu však neocenitelného pomocníka představoval odpradáвна pes, který pomáhal udržet stádo pohromadě a sloužil i jako ochrana proti vlkům. Poněvadž ale psi často dávali lesní zvěř, v mnoha oblastech platilo nařízení, aby jim byla utáta přední noha nebo alespoň „skrčující žíla“.

Přechod na alpský způsob

Na přelomu 18. a 19. století se charakter vysoko-horského hospodaření Jeseníků začal měnit ze sezónní pastvy, probíhající obvykle od svatodušních svátků (polovina května až polovina června) do září, v celoroční tzv. alpské salašnictví zaměřující se na produkci mléčných výrobků, sekundárně pak i sena. Tento způsob pastvy chtěli na svých pozemcích uplatnit i Lichtenštejnové, kteří zakoupili velkosínské panství roku 1802 od zadlužených Žerotínů. Zvolili příhodné místo na západním svahu Malého Děda, kde již od první poloviny 18. století stával objekt zvaný Knoblochhaus neboli Česnekový dům. Právě zde nechal kníže Lichtenštejn v roce 1829 vystavět kamennou stáj určenou pro zhruba 100 kusů dobytka, k níž přiléhaly menší dřevěné budovy plnicí účely hospodářské a obytné. Poněvadž ale žádný z místních pasterců neměl zkušenosti s alpským způsobem salašnictví, nájemce bylo třeba hledat v nejvyšším pohoří císařství. Volba padla na Johanna Aegertera pocházejícího z údolí Simmental v Bernských Alpách. Jeho dialektu sice zdejší horalé příliš nerozuměli,

pohoštění výtečnou syrovátkou a mlékem však odmítnout nemohli a salaš se tak záhy stala oblíbeným místem setkávání dřevařů, lesníků, přírodopyců a později i prvních turistů. Díky pastýřovu původu se chatě záhy začalo přezdívat Schweizeri neboli Švýcárna a tento název jí zůstal dodnes.

Na slezské straně hor, na vysokohorských loukách panství bruntálského, bychom počátkem 19. století pastýře již zřejmě nepotkali. Zaměření lázní v Karlově Studánce na léčbu pomocí ovčí syrovátky, tvarohu a dalších mléčných produktů však vyžadovalo neustálý přísun těchto specifických medikamentů. Řád německých rytířů se proto okolo roku 1820 rozhodl zřídit rozsáhlejší ovčí salaš. Objekt však nesměl stát v bezprostřední blízkosti lázní, kde by ovce neměly dostatečně velké pastevní plochy a ani potřebný klid, zároveň ale nemohl být od koupelí příliš vzdálen. Volba nakonec padla na jihozápadní svah hory Lyra při staré lesní stezce z Karlovy Studánky do Videla, dnes v blízkosti sedla Kóta. Díky mapě stabilního katastru z roku 1836 se nám o podobě ovčína zachoval věrný doklad. Obdélníková kamenná budova sloužila jako obydlí pastýřů, k ní přiléhala dřevěný přístavek určený k ustájení dobytka. Opodál stál ještě jeden samostatný dřevěný objekt, pravděpodobně kůlna. Zelený čtverec na západní straně pak vyobrazuje pastevní plochu ohraničenou ohradou. Salaš ve výšce 1 011 m poskytl obživu ovčáku Karlu Grohalovi a jeho manželce Anně, která roku 1850 ve svých osmatřiceti letech podlehla tuberkulóze. Chod ovčína tak zůstal plně na bedrech Karla, neboť manželství zůstalo bezdětné. Objem činnosti, který salašnické řemeslo vyžadovalo, však jeden hospodář nemohl zastat sám. Ovdovělý ovčák se tedy v lednu 1852 oženil s dvacetiletou Rosalií Ludwig ze Staré Vody, která mu zde povila

tři potomky. Pod Lyrou rodina žila a pracovala až do počátku 60. let, kdy se němečtí rytíři z důvodu nedostatečného rozsahu travních porostů rozhodli ovčín přemístit blíže hlavnímu jesenickému hřebeni. Jestli se rodina Grohalova přesunula pod Petrovy kameny rovnou, nebo krátce pobývala v objektu zvaném Schafstall, ležícím jihovýchodně od Pradědu, nevíme. Válečný rok 1866 nicméně již Grohalovi prokazatelně strávili v místech dnešní Ovčárny. A právě tehdy se začala psát slavná historie chaty, jejímž dobrým duchem se stala právě pracovitá Rosa proslulá svou nadmíru laskavou povahou. Zařízení vedla až do své smrti roku 1909.

Desensko-pradědské pastevní družstvo

Od poloviny 19. století začala pastva z jesenických holí postupně ustupovat. V 60. letech je Švýcárna uváděna již jako opuštěná, což o dvacet let později změnil kníže Jan II. z Lichtenštejna, který přebudoval chátrající objekt na turistickou chatu. Také Ovčárna se v 80. letech zaměřila na vznikající fenomén turistiky, avšak podle spisovatele a hutního odborníka Josefa Lowaga (1849–1911) dostávaly lázně v Karlově Studánce z Ovčárny denně čerstvé mléko, syrovátku a žinčici ještě na počátku 20. století, takže matka Grohalová zde prokazatelně musela chovat desítky kusů dobytka až do pokročilého věku.

Roku 1887 nechala Pastevecká společnost (Weidgemeinschaft) z Velkých Losin postavit na místě dnešní Kurzovní chaty, roku 2022 přejmenované na Hotel Petrovy kameny, boudu nazvanou Nová Švýcárna (Neue Schweizerhütte). Cílem bylo obnovit v těchto vysokohorských oblastech upadající pastevectví. Bohulibá myšlenka se ovšem v realu nezdařila a objekt se zanedlouho rozpadl. Chovatelé skotu ze západního podhůří Jeseníků se

ale nevzdali. V roce 1921 založili sedláci z vesnic v údolí řek Merty a Desné tzv. Desensko-pradědské pastevní družstvo (Tesstaler Altvater-Weidengenossenschaft), jemuž baron Franz Klein na dvanáct let propachtoval zhruba 120 hektarů pastevní plochy rozprostírající se od vrcholu Pradědu až k Petrovým kamenům. Roční nájem činil 1 000 korun československých a podle uzavřené smlouvy mělo družstvo tyto pozemky nechat pásat sto padesáti kravami v období od 15. května do 15. září. Již počátkem roku 1922 členové

Z alba Desensko-pradědského pastevního družstva. Na snímku vyhánění muži stáda skotu do hor. Zdroj: Sběrka archiválií různého původu Státního okresního archivu Šumperk, Spolek pastvin údolí Desné-Pradědu (pamětní kniha), 1921–1941 (neinv.).

družstva vybudovali na troskách Nové Švýčárny poměrně rozsáhlé stáje o výměře 40 × 10 m. Zadní a boční stěny byly postaveny z volně ložených kamenů, přední ze dřeva, střechu pokrýval šindel. Součástí objektu bylo i nezbytné zázemí pro pět až devět ošetřovatelů.

Dobytěk se do jesenických výšin dopravoval dvěma směry. Jedna trasa vedla z Vernířovic údolím řeky Merty kolem Františkovy myslivny až na hlavní hřeben. Druhá stezka pak začínala v Koutech nad Desnou a pokračovala údolím Desné a kolem Švýčárny. Poté si již skot převzal pan Bahr z Rejholetic s rodinou, který zde v letních měsících hospodařil. Dobytek se pásal volně, bez ohrad, udržet stádo pohromadě pomáhali pastevcům cvičení psi. Kritické období nastalo obvykle v druhé polovině srpna, kdy jesenické hřebeny zahalily husté mlhy, a kromě deště padal i sníh. Tehdy pastevcí skot nechávali i několik dní ustájený v bezpečí. Počasí mnohdy komplikovalo i návrat krav domů, neboť stezky už v polovině září pokrýval sníh a některé kusy kvůli zlámaným končetinám uhynuly.

Na počátku druhé světové války získalo družstvo pozemky českých zemědělců a na svazích Pradědu se pásal i dobytek rolníků, kteří členy družstva nebyli, takže počet kusů dosahoval až ke čtyřem stům. Naposledy se sem stáda vyhnala roku 1943, poté oblast přebíral wehrmacht k vojenským účelům. Po skončení války už se pastevní tradice neobnovila.

Pastýři v pověstech

O významu pastevectví pro historii nejvyšších poloh Jeseníků svědčí kromě výše řečeného i odraz tohoto řemesla v lidové slovesnosti. Po-
miňme specifickou postavu rejvízského pastýře

Gilla, o němž se dočtete více v *KROKu 2/2021*, a představme si dvě pověsti přímo z vrcholků hor. Jedna z vůbec nejznámějších jesenických bájí hovoří o chudém pastýři Konradovi, který na nevysoké planině pásł ovce. Pískal na píšťalu, pil vodu z lesních pramenů a byl spokojený. Vše se změnilo, když jednoho dne zavítal do města a uviděl, v jakém bohatství a luxusu tam lidé žijí. V tu chvíli do jeho mysli vstoupil nepokoj, nic ho netěšilo. Po týdnech tiché závisti se ovčákoví zjevil mocný Praděd, jenž jej zavedl do nitra země a dovolil mu, aby si odnesl, co se mu vejde do mošny, ale ani o stříbrňák víc. Konrad neváhal a z bohatství nashromážděného gnómy a koboldy bral plnými hrstmi. Když už mošna přetékala drahým kamením a penězi, byl pastýř vyzván k odchodu. Ovládla jej ale chamtivost a při výstupu z jeskyně ještě potají sebral prsten. V tu chvíli zaburácelo, a když se chlapec probudil, ležel beze zlata na vysoké hoře, která převyšovala všechny ostatní – na Pradědu.

Již zmíněný Josef Lowag zase uvádí pověst o nevšedním zážitku švýcarského pastevece Würfelmanna hospodařícího pod krovky Švýcarska. Přestože tento příběh nepochybně nepochází z úst původních obyvatel, ale Lowag si jej vymyslel, do fondu jesenických bájí díky mistrnému zachycení atmosféry zimních hor bezesporu patří. Každý rok po několik měsíců hospodařil švýcarský pastýř s rodinou na svahu Malého Děda, pásł dobytek a vyráběl lahodné sýry a tvaroh. Jakmile se však přes hory začala snášet šedá mlha a dny byly stále sychravější, odcházal s rodinou a dobytkem dolů do Koutů. Jen jeho otec Mikuláš každou zimu zůstával na salaši, nechtěl se s místem rozloučit. Nic nepomohlo naléhání rodiny, starý

pastýř se zde rozhodl přezimovat i na podzim 1799. Měl dostatek dřeva i potravin a společnost mu za mrazivých nocí dělali pes a staré knihy, v nichž tak rád čítával. Zima toho roku vstoupila do hor nezvykle brzy, Mikuláš se ani nenadál a z chaty čněl už jen komín. Přišly Vánoce a týden nato se pastýř probudil do posledního dne 18. století. Když hodiny začaly odbíjet půlnoc, začal se modlit, ale najednou sebou trhl – ve dveřích stanula mohutná postava s bílým vousem a nádherným pláštěm. Hlavu jí pokrýval široký klobouk, z něhož čněla pestrá směsice bylin. „*Slyš, smrtelníku, jsem Praděd, duch těchto hor, a jako pokaždé na sklonku století se zjevují někomu z vás lidé, abych mu vyjevil, co přinese budoucí věk. Platíš za muže poctivého a čestného, byl jsi tedy vybrán, abys v tuto první hodinu 19. století vyslechl zprávu o tom, jak se povede dalším generacím,*“ zahřímá muž. V tu chvíli se před vyděšeným horalem rozprostřel závoj temné mlhy, na níž začaly probíhat živé obrazy. Mikuláš spatřil tisíce vojáků různých uniforem, pak trůn s pyšně vyhlížejícím mužem, pod nímž zářily královské koruny. V další chvíli však týž člověk ležel na pustém ostrově mrtev. Obraz rychle zmizel a vystřídal ho jiný, na němž Mikuláš rozpoznal ulice měst přehrazené barikádami. Na dalším obraze hovořili lidé do jakýchsi krabiček s dráty, jezdili pozoruhodnými dopravními prostředky, z nichž se kouřilo, v obrovských halách pracovaly kovové stroje. Všude dým, shon, ale i překrásné budovy, malby a libá hudba. Bitevní vřavy střídala období míru. „*Zhlédl jsi zářné i odvrácené stránky tohoto století, horale. Zjeví se zde opět za sto let, abych poodhalil, co přinese století dvacáté.*“ V tu chvíli odbila jedna hodina a vše se rozplynulo...

Návrat pastvy v novém tisíciletí

Současným návštěvníkům těchto oblastí se mytický duch hor většinou nezjevuje, zato však v letních měsících mohou ze zdejších strání opět zaslechnout spokojené bečení, bučení či řehání. Jelikož pravidelné spásání a sekání travin prokazatelně přispívalo ke zvýšení druhové rozmanitosti těchto oblastí, vyvinula Správa CHKO Jeseníky na počátku nového tisíciletí úsilí pastvu na Praděd navrátit. Od června 2012 se tak u Švýčárny začalo pást několik kusů skotského náhorního skotu, mimořádně odolného plemene s keltskými kořeny. Od roku 2018 se pak pastva hovězího dobytka obnovila i přímo na úbočí Pradědu, v blízkosti Tabulových skal pod pradědskou silnicí. O rok později sem přibyli koně, huculové, nenáročná a vytrvalá plemeno pocházející z rumunských Karpat. Od roku 2025 se pastva rozšířila na násobně větší plochu a krávy budou v následujících letech spásat i porosty nad silnicí až po samotný vrchol Pradědu. V létě 2014 se pastevecká tradice vrátila i do okolí Ovčárny, kde se každým rokem pase menší stádo ovcí. V roce 2018 bylo pro údržbu travních společenstev u Ovčárny zvoleno původní české plemeno – valašská ovce pocházející z farmy manželů Křenkových z vesničky Stránské

u Rýmařova. Od roku 2024 zde ovce nejsou jen zavřené v ohradnicích, ale pod dozorem pastevců s cvičenými psy po celé léto spásají i porosty nad Ovčárnou a v okolí Petrových kamenů.

Podrobné biologické výzkumy potvrdily, že spásání luk výrazně pozitivně ovlivňuje vysokohorskou jeseníckou flóru, mimo jiné tím, že zvířata mění půdní podmínky a narušují povrch půdy, čímž umožňují šíření konkurenčně málo zdatných rostlinných druhů, včetně druhů ohrožených a zvláště chráněných. Projekt však prospívá nejen vzácnému rostlinstvu, ale rovněž samotným zvířatům. Sluneční záření omezuje vznik chorob, příznivě ovlivňuje metabolismus, rostliny v horských travních porostech se vyznačují výrazným obsahem živin, zvláště minerálních látek, a dobrou stravitelností píce. V letošním roce se dokonce bude spásat největší plocha od dob Desensko-pradědského pastevního družstva – více než 35 ha pod vrcholem Pradědu, u Tabulových skal, u Švýčárny a kolem Petrových kamenů.

Až tedy zavítáte do těchto míst, při pohledu na spokojená pasoucí se zvířata si připomeňte dávné pastýře, tiché dobrodruhy, kteří bez jakékoliv nadsázky psali dějiny nejvyšších poloh Hrubého Jeseníku.

Matěj Matela (* 1992) se soustředí na střípky kulturního dědictví původního německého obyvatelstva Jeseníků, zejména vysokohorských oblastí. Věnuje se zapomenutým osobnostem regionu, dějinám lesnictví či předválečné lidové slovesnosti. Působí jako etnograf ve Vlastivědném muzeu Jesenícka.

» matejmatela@seznam.cz

Jedna fotografie odstartovala celosvětové pátrání

JUDITA MATYÁŠOVÁ

Více než dvacet let se zabývám příběhy židovských dětí a dospívajících, kteří odjeli v roce 1939 z Prahy do zahraničí. Osudy takzvaných Wintonových dětí jsou celosvětově známé, ale co se stalo s mladými lidmi, kteří vycestovali do Dánska? To jsem se dozvěděla shodou náhod. A tím začalo mé pátrání napříč celým světem.

Na podzim roku 2010 bylo desáté výročí projektu Zmizelí sousedé, který koordinovalo Židovské muzeum v Praze. Studenti základních a středních škol z celého Česka dokumentovali osudy „zmizelých“ židovských sousedů. Vybrala jsem jeden z jejich příspěvků a publikovala ho na titulní straně *Lidových novin*. V článku byla informace o židovské dívce Heleně Böhmové, která žila v roce 1942 na Jihlavsku. Dostala předvolání do transportu, ale předtím zašla za místním fotografem Vilémem Frenblem. Řekl jí, že se může za pár dnů stavit pro hotový portrét, ale Helena se do fotoateliéru nikdy nevrátila. Frenzl byl přesvědčen, že i po letech musí existovat někdo, kdo dívku pozná, komu by snímek mohl předat. Sepsal výzvu do regionálních novin a doufal, že se mu někdo ozve. Reakce se nedočkal.

Propojené osudy

Až díky aktivitám studentů ze Základní školy ve Velkém Beranově u Jihlavy se podařilo rozluštit, proč se dívka nevrátila. Zjistili, že Helenu i její rodiče zavraždili nacisté v Lublinu. Myslela jsem, že článek o dívce z fotografie tím končí, ale následovalo nečekané propojení. Pár dní poté, co text vyšel, se mi ozvala Zuzana Ledererová z Prahy. Řekla, že odebírá *Lidové noviny* celý život. „*Na snímku je moje sestřenice. Obě jsme vyrůstaly v Jihlavě. Před válkou mě rodiče poslali do Prahy a pak jsem jela do Dánska. O tom, co se Heleně stalo, jsem dlouho nevěděla. Po válce jsem se vrátila do Prahy a hledala jakékoliv informace o naší rodině. Každý den jsme s manželem chodili do Červeného kříže i na další úřady a doufali, že nám řeknou, kdo se vrátil z lágru,*“ řekla mi paní Zuzana, která se dozvěděla, že je jediná přeživší z rozvětvené rodiny.

Směr Sever

Zajímalo mě, proč paní Zuzana zamířila právě do Dánska. Postupně mi pomohla rozplést příběh, který mě naprosto uchvátil. Byla jednou z mladých lidí z celého Československa, kteří se nadchli pro sionismus. Snili o tom, že společně odjedou

do britské mandátní Palestiny a budou žít v kibucu komunitním životem. Pravidelně se setkávali, diskutovali o budoucnosti, ale v roce 1939 se z teoretických debat stalo ryze praktického řešení. Zástupci sionistických spolků v Československu řešili, zda poslat mladé lidi do Palestiny. Shodli se, že je to příliš riskantní, a proto hledali náhradní řešení: pošlou je na několik měsíců mimo okupované Československo, pak se snad situace uklidní.

Vedoucím sionistického spolku v Praze byl Egon (Gonda) Redlich, rodák z Olomouce, který spolu s dalšími zástupci sionistů domluvil spolupráci s dánskou sekcí mezinárodní organizace Ženská liga pro mír a svobodu. Rodiče mladých sionistů stáli před nelehkou volbou: mohli vybrat jen jednoho ze svých potomků, který byl ve věku 14 až 16 let. To byla totiž podmínka organizátorů této záchranné akce. Během podzimu 1939 odjelo z Prahy do Dánska zhruba 80 teenagerů. Těšili se, že tam budou bydlet společně, ale v Kodani se dozvěděli, že takto velká skupina židovských uprchlíků by byla příliš nápadná. Museli se tedy rozdělit – každý putoval jinam. Většina mladých lidí zamířila na statky, kde se měli připravit na práci v kibucu.

Někdo si je pamatuje

Když jsem se od Zuzany Ledererové dozvěděla o této záchranné akci, tak mě napadlo: *„Tenhle příběh už je určitě někde popsáný! Určitě už o něm někdo napsal knihu nebo diplomku!“* Kontaktovala jsem archivy a další badatelské instituce v Česku, Dánsku, Švédsku, Izraeli a Americe. Odpověď ze všech institucí mě šokovala: *„Máme jen jednu fotku“* nebo *„Máme pár jmen“*. Najednou jsem pochopila, že je nejvyšší čas začít vyhledávat tyto téměř devadesátileté pamětníky a natáčet jejich vzpomínky. Ale kde začít?

Jediným – a velmi důležitým zdrojem – byl jmenový seznam, který sestavil v roce 1989 Adolf Dáša Bergmann, když se snažil dohledat své kamarády ze sionistických spolků. Jenže spousta adres z té doby už nebyla aktuální, a proto mě napadlo, že by mohla pomoci dánská regionální média.

Ti mladí lidé žili čtyři roky na venkově, snad si je někdo pamatuje! Redaktor Jan Jensen z regionálních novin v Naestvedu se nadšeně zapojil do mého pátrání. Napsal velký článek o tomto pozapomenutém příběhu z války a vyzval čtenáře, aby poslali do redakce informace o „našich“ mladých. Příběh z titulní strany strhl doslova lavinu. Desítky emailů, dopisů a telefonátů. Velké překvapení mě čekalo v dopise od dvaadevadesátileté Jensine Nygaard, která byla za války pěstounkou židovské dívky Hany Dubové.

Změna plánu

Hana se narodila v roce 1925 v Kolíně. Když jí bylo pět, přestěhovala se s rodiči do centra Prahy. Hanka studovala před válkou francouzské gymnázium, ve volném čase jezdila na výlety s kamarády ze sionistického kroužku. Snila o tom, že po maturitě půjde na vysokou. Její plány se ale změnily v roce 1939. Připravovala se na cestu do Dánska a začala si své pocity zapisovat do deníku. Když jsem četla její postřehy z prvních týdnů a měsíců v Dánsku, tak jsem pochopila, jak obtížné pro ni bylo zvyknout si na zcela odlišný životní styl.

Dívka z Prahy byla najednou kdesi na samotě v Dánsku. Mnohem víc než práce na statku by ji zajímalo studium na univerzitě. V deníku přibývaly texty, kde Hanka líčila, jak je nešťastná z toho, že je daleko od rodiny, od přátel, a jak se necítí dobře v pěstounské rodině. Po dvou letech, kdy vystřídal

několik míst, se konečně situace změnila. V létě 1941 se dostala na statek Østergård. Vlastnili ho mladí manželé – devatenáctiletá Jensine a její manžel Arne, měli dvouměsíčního synka Mogense. Hanka se konečně cítila skoro jako doma!

Byla jako naše

„Na Hanku se nedá zapomenout, byla jako členka naší rodiny. Prožila u nás rok, pak musela zase na jiný statek. Jednou v noci, v říjnu 1943, nám ale zavolala. Ptala se, jestli u nás může přespat. Pochopila jsem, že jí hrozí nebezpečí. Však se o tom mezi lidmi mluvilo, že Židé musí utéct, jinak by je nacisti pochytali. Ráno už byla pryč,“ popisovala Jensine dramatické chvíle a vysvětlila mi, proč se kontakt s Hankou přerušil: *„Neměli jsme o ní zprávu několik měsíců. Až konečně v lednu 1944 přišel dopis, že se dostala přes moře do Švédska a že je v nemocnici. Ještě u nás byla o dva roky později, ale pak se naše cesty rozešly. Ztratili jsme s ní kontakt. V roce 2011 jsme četli článek v naestvedských novinách, že Hanku hledáte, a tak jsme vám napsali. Moc nás potěšilo, když vloni přijela její dcera. Měli jsme si tolik co vyprávět.“*

Další útěk

Hanka a další mladí lidé z našeho území zůstali na severu až do října 1943, kdy odjeli do Švédska. Unikli tak nacistům, kteří tehdy pořádali „hon“ na celou židovskou komunitu v Dánsku. Během pár hodin se židovští uprchlíci museli dostat na východní pobřeží Dánska. Místní rybáři jim pomohli přepravit se přes moře do neutrálního Švédska. Útěk byl momentem, kdy každý z mladých sionistů musel dál jít vlastní cestou. Mnoho kontaktů v této skupině kamarádů se zpřetrhalo na desítky let. Ve Švédsku byli až do konce války. Pak se vydali

Portrét Heleny odstartoval moje celosvětové pátrání. Zdroj: archiv Judity Matyášové.

do svého původního domova – do Československa. Vrátili se domů, byla to stejná ulice, stejný dům, ale bydleli tam cizí lidé. Jejich rodiče a sourozence potkal stejný osud jako miliony Židů za války. Konečně byli doma, ale je to ještě domov, když přišli o své blízké? Pro řadu z nich bylo velmi bolestné zůstat v Československu, raději proto odjeli pryč. Do Dánska či Švédska, kde již měli kontakty z předchozích let, do Palestiny, kde bydleli vzdálení příbuzní, anebo do Ameriky či Afriky.

Vysněné dobrodružství

Pro Hanku byly první dva roky v Dánsku náročné, zato Oscar (Dov) Strauss na pobyt na severu vzpomíná jako na úžasné dobrodružství. *„Doma*

Židovští teenageři strávili v Dánsku čtyři roky. Prožívali první lásky, ale i první zklamání. Zdroj: archiv Judity Matyášové.

jsme mluvili německy, ale naši mě poslali do české školy, abych uměl i pořádně česky. Když nebyla škola, šel jsem cvičit do Sokola nebo za kamarády ze sionistických kroužků. Vyprávěli mi o tom, že by rádi vyrazili do Palestiny. Znělo to všechno tak dobrodružně! Všechny ty příběhy o životě kibucníků někde na poušti! Když se dozvěděl, že místo do Palestiny vyrazí do Dánska, tak byl nadšený. Těšil se, že si vyzkouší práci v zemědělství a brzy bude pokračovat do vysněné země.

Dov popisoval svou cestu za pěstouny takto: *„Z Kodaň jsem jel vlakem přes celé Dánsko až do severního Jutska. Na nádraží mě přišli přivítat moji pěstouni. Od první chvíle jsem se s nimi cítil dobře. Nějak to prostě přišlo, že jsem jim po pár dnech říkal ‚tatínku‘ a ‚maminko‘, to se dánsky řekne far a mor.“* Společné soužití na statku však netrvalo ani rok. V listopadu 1940 se Dov dozvěděl, že by pro něj bylo příliš nebezpečné zůstat v Jutsku, a proto ho organizátorky z Ženské ligy pro mír a svobodu a zástupci židovské komunity v Dánsku zařadili

do skupiny mladých sionistů, kteří odjeli do Palestiny. *„Konečně jsem se dostal do kibucu! Ale na Dánsko a mé pěstouny jsem nikdy nezapomněl. Psali jsme si mnoho let, několikrát jsem je jel navštívit s mými dětmi a vnoučaty,“* řekl mi Dov, když jsem ho navštívila v Jokneamu v Izraeli.

Opustit kamarády

Pak jsem se vydala do Haify, kde bydlela Judit Shaked (původně Zdeňka Štiastná z Rajhradu u Brna). V roce 1941 ji organizátoři vybrali, aby vycestovala z Dánska do britské mandátní Palestiny. A spolu s ní několik dalších mladých lidí. *„Nikdy jsem nezjistila, podle čeho se rozhodovalo, kdo pojedete do Palestiny a kdo zůstane. Když jsme se loučili v kodaňském přístavu, bylo mi do breku. Však už to bylo podruhé, co jsem musela opustit ty, které jsem měla tak ráda. Mohli jsme se vidat jen jednou za čas, ale o to vzácnější byly ty chvíle s kamarády. Navzájem jsme se podporovali. Prožívali jsme první lásky i první zklamání. Nemůžu říct, že bych se tenkrát*

nějak těšila na život v Palestině. Někteří z nás ano, oni tam chtěli jet, ale já se cítila divně, že musím pryč od kamarádů.“

Zase je nám šestnáct

Když jsem poprvé navštívila Judit v jejím bytě v Haifě, tak jsme si povídaly mnoho hodin. Nejen o minulosti, ale také o tom, že by se ráda dozvěděla, kde jsou její dávní kamarádi. „Víš, že *Hardy Berger* bydlí poblíž Jeruzaléma?“ zeptala jsem se Judit, která vůbec netušila, že ji od Hardyho dělí necelé dvě hodiny jízdy autem. Napadlo mě, že bych mohla zorganizovat jejich setkání v Jeruzalémě. V Památníku holocaustu Jad Vašem, kde se potkají Juditina i Hardyho rodina, si společně budeme vyprávět, proč putovali do Dánska a co je rozdělilo.

Na ten moment, kdy se znovu viděli po 72 letech, nikdy nezapomenu. Čekala jsem s rodinou

Judit, až dorazí Hardy. Konečně přijeli a od té chvíle byli k nezastavení. Všichni se jich vyptávali, jaké to je, když se vidí po tolika letech. Judit měla výborný smysl pro humor, protože nás okamžitě odzbrojila touhle reakcí: „*Co je to za hloupou otázku? Nám je přece pořád šestnáct!*“ A skutečně, když jsem je pozorovala zpovzdálí – hned mi v hlavě běželo, co mi vyprávěli pamětníci po celém světě. To jejich pouto bylo skutečně speciální a nemohly je přerušit ani desítky let odloučení.

Reálná pohádka

Společnou fotografii Judit a Hardyho jsem poslala ostatním pamětníkům a jejich rodinám po celém světě. Záhy mi přišly emaily s jednoduchým dotazem, ale nesnadným zadáním. Ptali se mě: „*Co kdybyste zorganizovala větší setkání?*“ Po půlročních přípravách se konečně blížilo datum, kdy se „mladí“ zase potkají.

Zorganizovala jsem akci, kde se po 72 letech potkali „teenageři“, kteří prožili válečné roky ve Skandinávii.

Foto: Jan Jindra.

Tentokrát v Izraeli. Vyhlížela jsem pamětníky u dveří domu, kde bydlel Hardyho syn. „*Tohle musí být Janet! Vypadá úplně stejně jako její maminka Hanka Dubová,*“ vykřikla Judit a objímala ji. Přicházeli další a další, až bylo v domě zhruba padesát lidí z celého světa. Povídali si o všem možném a přišla řeč i na *Pohádku o zvoncích*. Pro mladé sionisty ji sepsali Gonda Redlich a jeho kolega Willi Groag. Text byl na prvních stránkách společného deníku, který si mladí odvezli na podzim 1939 do Dánska.

Pohádka je o králi, který neměl rád určitou skupinu lidí ve svém království. Museli proto uprchnout, ale před cestou se rozhodli, že jejich symbolem bude stříbrný zvoneček. Putovali do všech koutů světa a po letech uslyšeli zvuk zvonečku, který je svolal ke společnému setkání. Zdá se to neuvěřitelné, ale tuhle pohádku napsali Gonda a Willi, aniž by tušili, že se promění v realitu. Judit na tu pohádku zavzpomínala, když četla svůj proslav před kamarády, které neviděla desítky let. Najednou mi řekla: „*Teď jsi jedna z nás! Zvonkové dítě.*“ Dala mi do ruky papírovou krabičku. A uvnitř byl stříbrný zvonek.

Vzájemná pomoc

Pátráním po „našich“ mladých, kteří byli v Dánsku, jsem strávila patnáct let. Povedlo se mi zaznamenat

desítky vzpomínek. Výběr z nich vyšel v roce 2013 v knize *Přátelství navzdory Hitlerovi*. Avšak tím ten příběh neskončil. Průběžně se mi stále ozývají další příbuzní a přátelé mladých sionistů. Vloni mě oslovil historik Michael Riber z regionálního muzea v Jutsku. Řekl mi, že u nich v archivu jsou desítky dopisů, které poslali „naši“ mladí po válce jedné z organizátorek záchranné akce.

Shodli jsme se s Michaelem, že tohle rozhodně není ani regionální příběh, ani celodánský, ale celosvětový. Společně s odborníky z Dánska a Česka chceme připravit vzdělávací program pro školy, který bude volně inspirován mým výzkumem. A to proto, že příběh mladých lidí, kteří kvůli válce museli opustit své domovy, je stále aktuální. A také proto, že nás fascinuje ten řetězec vzájemné pomoci. Tohle totiž není vyprávění o jednom super hrdinovi, ale o desítkách hrdinů. Kdyby se rodiče nerozhodli poslat své potomky do Dánska, kdyby zástupci sionistických spolků nedomluvili spolupráci s členkami Ženské ligy pro mír a svobodu, kdyby se dánští pěstouni neujali těchto mladých lidí, kdyby jim dánští rybáři nepomohli do Švédska. Je to tisíc kdyby... a na konci toho řetězce jsou desítky lidí, kteří díky té pomoci přežili druhou světovou válku. Založili rodiny po celém světě a nikdy nezapomněli, že Dánsko hrálo klíčovou roli v jejich životním příběhu.

Judita Matyášová (* 1979) vystudovala žurnalistiku a soudobé dějiny. Na základě výzkumu o 80 českých židovských dětech v Dánsku vydala knihu *Přátelství navzdory Hitlerovi* (2013). V roce 2020 působila jako lektorka na katedře historie a Dánské škole žurnalistiky v Aarhusu v Dánsku.

juditamaty@email.cz

Dobrodružky ve víru druhé světové války

PETR JIRÁK

V ýznam slova dobrodruh není zcela ukotven. Dříve bylo slovo v češtině chápáno jako „dobrý druh“, tj. statečný druh, tedy v pozitivním smyslu. Podle *Slovníku spisovného jazyka českého* je dobrodruhem ten, kdo vyhledává nebezpečné nebo vzrušující činy, lehkovážný člověk. Dobrodruha tak lze snadno zaměnit za hazardéra. K výraznému posunu ve významu slova došlo i pod vlivem francouzského slova „aventure“ (počeštěně avantýra). Navzdory slovu „dobro“ v názvu tedy nemusí být pojem dobrodruh vnímán jen kladně. Starý i novější význam slova mají však podle mého názoru něco společného. V obou případech se jedná o činorodého jedince, který se snaží jít vlastní cestou, nerespektovat omezení, případně je překonávat. Můj článek je věnován ženám – dobrodružkám, které se za druhé světové války chovaly aktivně, vyhledávaly vzrušující až nebezpečné činy, některé z nich byly i statečné, což se projevilo jejich zapojením do odbojové činnosti.

Olga Františáková

Jedná se o poměrně známou osobnost českého protinacistického odboje. Olga Františáková se

narodila 18. března 1926 v obci Dedovo na Podkarpatské Rusi (dnes Ukrajina), kde její otec František Františák, bývalý čs. legionář, sloužil jako četník. Na jaře 1939 musel s manželkou a třemi dětmi opustit Podkarpatskou Rus. Usadili se na východní Moravě, odkud Františák pocházel, nejprve žili v Zádveřicích a poté ve vsi Ublo. Olga dokončila na protektorátní Moravě obecnou školu.

Po dokončení základního vzdělání Olga zůstala v domácnosti, později však měla z nařízení pracovního úřadu nastoupit u firmy Baťa a poté jako služka ve Vizovicích. Ani jedno zaměstnání jí nebylo po chuti, proto se rozhodla odjet za sestrou Gizelou do Prahy-Vršovic, kde v letech 1941–1943 pracovala v pohostinství. Už tady lze mluvit o dobrodružství, protože Olga pracovala v hlavním městě bez povolení.

Když pracovní úřad ve Zlíně vypátral její pobyt a předal záležitost pražským kolegům, rozhodla se odejít k babičce do Dedova, tj. na území obsazené Maďary. Po určité době byla zadržena maďarskými četníky a postrkem poslána do Zlína. Gestapo ji sice propustilo na svobodu, ale každých 14 dní se musela hlásit na jeho zlínské úřadovně. Brzy

dostala dopis od kamarádky z Prahy, kde ji hledala německá kriminální policie. Františáková se proto rozhodla odejít k partyzánům na Slovensko, kde zrovna probíhalo národní povstání. Aby toho dosáhla, navázala poměr s gestapákem Jandou. Na slovenské území se však nakonec dostala zásluhou slovenských financů, kteří ji převezli z Horní Lidče v nákladním vlaku.

Na Slovensku byla přijata do partyzánské skupiny M. R. Štefánika, ale už asi po týdně se stala příslušnicí partyzánské oddílu Jana Žižky, kam byla přesunuta řada partyzánů příšlých z Čech a Moravy. Patřil mezi ně také Josef Houfek (* 1922), někdejší člen německé armády i protektorátní policie, který se na podzim 1944 rozhodl připojit k partyzánům. Z Houfka a Františákové se stali na nějaký čas milenci. Na začátku podzimu 1944 přešli s dalšími partyzány do protektorátu a 9. ledna 1945 založili v Nemochovicích spolu s Ladislavem Vernerem

Několik členů partyzánské oddílu *Olga*, Houfek v čepici vedle Františákové, 1945.
Zdroj: SOkA Přerov.

a Rusem Simeonem Žukovem partyzánský oddíl *Olga*. Oddíl byl pojmenován po Františákové, která se navíc stala zástupkyní velitele Houfka.

Partyzánský oddíl se postupně rozrostl na cca 130 příslušníků, mezi četné pomocníky partyzánů patřili také četníci z Brankovic. Objektivně se jedná o jednu z neúspěšnějších partyzánských formací v tzv. protektorátu Čechy a Morava. Nejpronikavějších úspěchů *Olga* dosáhla vypuštěním zhruba půl milionu litrů pohonných hmot na nádraží v Morkovicích (26. února 1945) a zajetím generálmajora Dietricha von Müllera na zámku v Hošticích (19. dubna 1945). Německý generál byl předán 2. května 1945 Rudé armádě, konkrétně štábu 53. armády 2. ukrajinského frontu.

Po válce měla Františáková určité problémy kvůli stykům s gestapákem Jandou. Účelem těchto styků však rozhodně nebyla udavačská činnost, ale výše uvedená snaha dostat se na Slovensko.

Houfek stanul po válce před soudem kvůli krátkému angažmá v německé armádě a kvůli nařízení vražd několika partyzánů oddílu *Olga*. S někdejší milenkou se už navzájem moc nemuseli. Houfek dokonce Františákovou označil za konfidentku gestapa. Olga se jako partyzánska nechovala vždy „čítankově“, avšak její údajná spolupráce s německou tajnou policií byla vykonstruována po válce.

V letech 1956–1957 vycházel v západoněmeckém časopise *Münchner Illustrierte* seriál článků o Františákové a „její démonické roli u partyzánů a ... gestapa“ (autorem byl jistý Hans Schuhmann). Ještě více fantazie prokázal emigrantský novinář Rudolf Ströbinger, autor pochybného díla tzv. literatury faktu s názvem *Rudá zrada* (česky vyšlo v roce 1998). Původem český publicista si vybájl smrt německého vojáka Michaela Steina, snoubence šestnáctileté Olgy. Měl padnout už v září 1939. Tehdy však měla Olga pouhých 13 let, což publicistovi jaksi uniklo (sic!). Ströbinger pochopitelně nepsal nic o značně negativním chování vlastního otce ve Valašském Meziříčí v období protektorátu.

Někteří další nevěrohodní publicisté uvedli, že o konfidentství Františákové měl v letech 1945–1946 mluvit zlínský gestapák Karl Raschka. Ve spisech z jeho poválečných výslechů však nic takového nenajdeme. Totéž platí o vyšetřování Otto Koslowskiho, jehož agentkou měla být podle Ströbingera už od roku 1939. Seriózní výzkum historika Vladimíra Černého prokázal nesmyslnost tvrzení o udavačské činnosti Olgy Františákové. Jeho kolega Stanislav Kokoška trefně poznamenal, že se Olga stala obětí tzv. literatury faktu. V roce 1948 se Olga spolu s manželem Jaroslavem Chytilém neúspěšně pokusila přejít na západ. V prvních letech komunistické totality se jim

narodili dva synové. Olga pracovala v Šumperku jako poštovní doručovatelka. Zemřela 28. října 1988 ve věku 62 let na rakovinu. Čest její památce!

Marie Sladká

Život této ženy byl celkem krátký, ale o to více dramatický a tragický. Narodila se jako Marie Černá 18. dubna 1922 v Dolanech. V den svých sedmnáctin se dcera dolanského řezníka provdala za o šest let staršího letce Josefa Brykse (* 1916). Ke svatbě došlo zejména kvůli těhotenství, ale dcerka Bryksových zemřela na konci září 1939, pouhé dva dny po porodu. Od té doby vlastenecky založeného Brykse v nacisty okupované vlasti nic nedrželo.

Na konci ledna 1940 se Bryks vydal ilegálně do zahraničí. Přes peripetie se v létě 1940 dostal až do Anglie, kde byl připraven zapojit se do bojů proti Němcům. Již v červnu 1941 byl sestřelen německým protivníkem a ocitl se v nacistickém zajetí, kde strávil zbytek války. Pětkrát se pokusil utéct, v jednom případě byl mimo zajetí dva měsíce, během nichž byl v okupovaném Polsku v kontaktu s odbojovou organizací Zemská armáda (Armija Krajowa).

Po odchodu Josefa po něm Marie zahájila pátrání, které nechala zveřejnit také v policejním věstníku ze dne 24. května 1940. Tvrdila, že nevěděla nic bližšího o jeho odchodu. Zřejmě vše pouze hrála a o manželově úmyslu odejít do čs. odboje v zahraničí věděla. Z pochopitelných důvodů to nechtěla prozradit, aby se vyhnula nacistické perzekuci. Ta se jí nakonec stejně nevyhnula, poněvadž nacisté spustili v září 1942 tzv. akci E (Emigranti). V jejím rámci byli v internačním táboře ve Svatobořicích u Kyjova uvězněni rodinní příslušníci těch, o nichž nacisté věděli nebo předpokládali,

Svatební fotografie Josefa a Marie Bryksových, 1939. Zdroj: fotografie příbuzných Marie Sladké.

že odešli do zahraničí za účelem posílení vojsk protihitlerovské koalice. Marie byla dva a půl roku po odchodu Brykse úředně stále jeho chotí. Ve Svatobořicích byli internováni i její rodiče.

V průběhu pobytu v internačním táboře zažádala o rozvod. Její manželství s Josefem Bryksem bylo rozvedeno 22. února 1943, přirozeně v nepřítomnosti Brykse. Teprve 15. srpna 1943 byla Marie propuštěna z internace ve Svatobořicích. Někdy v průběhu roku 1943 se vdala za obchodníka Vladimíra Sladkého z Bučovic. Po válce zmínil, že

si ji vzal jen proto, aby jí pomohl dostat se z internačního tábora. Marie se mu za to měla po válce finančně odměnit. Do roku 1943 byl život Marie „dobrodružný“ spíše jen proti její vůli, ale na konci války se to mělo změnit.

Dne 22. června 1944 Marie Sladká z neznámých důvodů zatelefonovala brněnskému gestapu a udala, že v lesní chatě manželů Jebavých u Netína se dějí podezřelé věci. Gestapáci měli druhého dne cestu kolem, proto se rozhodli udání prošetřit. Shodou nešťastných okolností (konspirátoři prominou) se poblíž vyskytovali příslušníci paradessantu *Calcium* a v průběhu přestřelky Němci zastřelili jejich velitele Jaroslava Odstrčila. Ostatní parašutisté naštěstí dokázali utéct. Udání Sladké se netýkalo výsadku, nýbrž manželů Jebavých z nedaleké chaty. Už nikdy nezjistíme, proč Marie upozornila na Jebavé, kteří neměli nic společného s odbojem. Bohužel, její telefonát měl tragické následky právě pro hnutí odporu.

Bryksovi se dlouho dařilo tajit před německými vězniteli identitu (nejen jméno, ale i českou příslušnost). Až v roce 1944 nacisté zjistili, koho vězní. V létě 1944 byl Bryks převezen do vězení v Praze, kde ho identifikoval zrádný český pilot Augustin Přeučil a také bývalá manželka Marie. Informaci uvedl Bryks po válce v dotazníku ministerstva národní obrany. Zejména z toho důvodu asi Bryks na svou první ženu nevzpomínal v dobrém. Později si přisadila Bryksova druhá žena Trudie, jež vydala v roce 2003 memoárovou publikaci *Naděje a beznaděje*. Vzpomínala v ní na manžela, který zemřel 11. srpna 1957 v komunistickém lágru.

Angličanka Trudie první manželku svého milovaného chotě rozhodně nešetřila. Marie byla podle ní zcela záporná osoba, která za války

jako konfidentka gestapa zavinila smrt dvanácti českých vlastenců. Kromě identifikace bývalého manžela a udání na Jebavé, u něhož neznáme motiv, nejsou však k dispozici žádné ověřené údaje o činnosti Marie Sladké, jež by se daly označit za jednání ve prospěch Němců. Její kontakty s gestapem byly podobně jako u Františákové dány buď okolnostmi, či byly přímo vynucené. Marie byla přece ještě pod příjmením Bryksová internována ve Svatobořicích.

Kdyby se Sladká dožila konce války, věděli bychom více. Dne 20. dubna 1945 totiž zemřela v přerovské nemocnici (nikoliv na přerovském nádraží, jak se někdy mylně psalo). Státní zastupitelství v Olomouci nechalo po válce prošetřit okolnosti její smrti. Marie Sladká měla milence z osady Kanovsko u Vlkoše na Přerovsku. Z domu tohoto muže byla 17. dubna 1945 v bezvědomí dopravena do nemocnice v Přerově. Její milenec byl podezřelý, že ji zavraždil, ale nepodařilo se to prokázat. Marie Sladká každopádně zemřela následkem požití většího množství uspávacích a narkotických prášků. Trudie Bryksová měla na rozdíl od poválečných vyšetřovatelů jasno – Marie se koncem války bála poválečné odvety, proto se otráвила, případně byla zavražděna gestapáky jako nebezpečný svědek jejich zločinů (sic!).

V rámci prošetřování okolností jejího úmrtí zazněla řada zajímavých výpovědí, které naznačují „dobrodružný“ závěr jejího života. Podle několika výpovědí byla na konci války příslušnicí či pomocnicí partyzánské skupiny na střední Moravě. Jednalo se o malou skupinu osob z Němců nad Hanou a okolí. Činnost skupiny bývá zahrnována do historie partyzánské oddílu *Jermak-Volkov* (*Porošín*), jež posledního půl roku války působil

především na Prostějovsku. Bližší informace o odbojové činnosti Marie Sladké však nejsou k dispozici. Její život byl především tragický, což platilo i o životě jejího prvního manžela.

Melanie Grünová a Marie A.

V poslední kapitole zmíníme příběhy dvou žen, které měly rády, mírně řečeno, milostné avantýry. Zatímco první z nich skončila kvůli židovskému původu velmi špatně, druhý příběh „vyšuměl“ a představuje pouze obskurní epizodku z dějin jedné obce.

Židovka Melanie Grünová, narozená 23. dubna 1915 v Tovačově, žila za války u rodičů v Kojetíně. Melanie nedodržovala nacistická nařízení a stýkala se též s „árijkami“, což bylo zakázáno. V Kojetíně působilo několik aktivních stoupenců kolaborantské partaje zvané Zelené hákové kříže. Jedním z nich byl městský strážník Josef Bocan (* 1908), jež 16. dubna 1942 zadržel Marii Gazdíkovou (* 1922), protože u ní pobývala židovská kamarádka Grünová. Bocan donutil svého nadřízeného ohlásit případ gestapu, které brzy obě ženy zatklo.

Během výslechů bylo zjištěno, že Grünová udržovala od konce roku 1941 milostný poměr s Hansem Müllerem, příslušníkem německé armády pobývajícím v Kroměříži. Melanie popsala, jak si během cest z Kojetína do Kroměříže odstraňovala z oblečení Davidovu hvězdu, respektive znovu přišívala při návratech do bydliště. Na přerovském gestapu uvedla další podrobnosti – v létě 1941 pracovala jako děvečka v jedné kroměřížské hospodě, kde se seznámila s několika německými vojáky. Toho využila k intimním stykům s několika z nich, nejvíce si oblíbila zmíněného Müllera. Údajně mu

Geheime Staatspolizei — Staatspolizeileitstelle Brünn

Aufgenommene Tag Monat Jahr Zeit 6. 10. 42 12 Grimm, Melanie = SCHN =		Name der Eingangsstation TD - 329/42		Schicksal Tag Monat Jahr Zeit an Verstärkungswach	
FS. Nr. 7460		Telegramm — Funkpost — Fernschreiben Fernpost			

+ + + BRUENN 18 398 6.10.42 1525
 AN DIE ADST. PREHAU
 — VOM KL. AUSCHWITZ GING HIER FOLGENDES FS EIN :
 DER VON DER DORT. DIENSTSTELLE SEIT DEM 11.9.42 HIER
 EINSITZENDE PROT. SCHUTZH. G R U E N MELANIE, SARA,
 GEB. 23.4.15 IN TOVACOV, IST AM 22.9.42 UM 14,00 UHR
 AN HERZMUSKELSCHWACHE IM H.- KRAKENB. IM KL. AUSCHWITZ
 VERSTORBEN. --
 ANGEH.: OHNE TELEGRAM, DA ANGEHOERIGEN UNBEKANT.
 == STL. BRUENN KOEH 2 D - B.NR. 1201/42
 I. A. GEZ. ENDERL, K. 8. // K. J.

Sdělení řídící úřadovny gestapa v Brně o úmrtí Melanie Grünové v Osvětimi. Zdroj: MZA Brno, fond B340.

přiznala, že je Židovka římsko-katolického vyznání. Gestapu předala jeho fotografii, kterou nosila v kabelce.

Grünová mluvila také o přátelských i pohlavních stycích s několika Čechy. Až do března 1942 spala s dlaždičem Josefem Blažkem (* 1913), bývalým snoubencem ze Zářičí. Dále se přiznala k sexu se dvěma mladíky z Uhřičic a jedním z Prostějova. Vzhledem k tomu, že byla Židovka, porušovala řadu dobových zákazů (opouštěla bydliště, a dokonce i území okresu, odstraňovala z oblečení židovské označení, jezdila vlakem, nedodržovala čas stanovený pro vycházky, o intimních a přátelských stycích s Čechy a Němci ani nemluvě).

Transport naprosté většiny Židů z Kojetína i Tovačova, uskutečněný 22. června 1942, se Melanie netýkal, ale ani ji nic dobrého nečekalo. Vojenský soud v Brně na konci července 1942 omilostnil jejího někdejšího milence Müllera. Melanie, toho času v ochranné vazbě gestapa v Brně, byla u soudu přítomna v roli svědkyně. Dne 11. září 1942 byla spolu s kamarádkou Marií Gazdíkovou převezena do koncentračního tábora Osvětim. Na tomto místě Melanie zemřela již 22. září 1942, údajně na srdeční slabost, což s největší pravděpodobností neodpovídá skutečnosti. Ve stejném koncentráku zemřela 7. prosince 1942 Marie Gazdíková, zatímco Josef Blažek zahynul 19. dubna 1944 v Bergen-Belsenu.

Příběh Melanie Grünové vypovídá nejen o jejím promiskuitním životě, ale také o její „rebelské póze“, kdy zcela běžně překračovala různá nařízení nacistického režimu. Toto její chování zároveň svědčí o lehkovážnosti. Udavač Josef Bocan, iniciátor zatčení Grünové a Gazdíkové, byl 9. října 1946 na základě rozsudku Mimořádného lidového soudu v Olomouci popraven.

Na závěr si stručně představíme případ mladé ženy Marie A. (* 1924) z obce Bedihošť. Sotva týden po konci války řešil revoluční národní výbor několik případů údajného provinění proti národní cti. Kromě starosty obce nebo několika místních četníků se zabýval rovněž případem Marie A., jež se měla na místním nádraží často stýkat s německými, italskými nebo maďarskými vojáky. Někteří lidé ji rovněž obvinili z nošení řetízku s hákovým křížem, členství v blíže neuvedené kolaborantské organizaci či z vyhrožování druhým.

Marie se přiznala ke kontaktům s příslušníky armád Osy, především s Němci a Italy. Jezdila

za nimi také na železniční zastávku do nedalekého Pivína. Přiznala se též k pohlavním stykům se třemi německými vojáky, s jedním z nich byla dokonce zasnoubená. Udala, že chodila za vojáky spolu se dvěma kamarádkami. Ty to sice popřely, ale několik svědků podpořilo pravdivost Mariina tvrzení. Jedna z jejích kamarádek několikrát doma hostila německé vojáky, což působilo na okolí zvláště negativně, poněvadž její otec byl od konce roku 1942 politickým vězněm a na konci války zemřel v německé věznici. Mimochodem, strýc Marie A. byl rovněž zapojen do odboje, spolu s jinými muži z Bedihoště pomáhal na konci války partyzánskému oddílu *Jermak-Volkov (Porošín)*. Okupanti na to naštěstí nepřišli.

V případě řetízku s „hákenkrajcem“ se jednalo o dar jednoho německého vojáka. Marie nebyla členkou žádné kolaborantské organizace a odmítala nařčení, že by druhým osobám vyhrožovala udáním. Zajímavé je, že si za německé okupace říkala Marica místo Marie a u svého příjmení nepoužívala českou koncovku. Na konci roku 1941 byla pracovním úřadem poslána do Vídně, kde několik měsíců pracovala jako služka. Od dubna

1943 do konce dubna 1945 byla zaměstnána jako uklízečka na letišti ve Stichovicích (menší letiště u Prostějova).

V poslední dubnový den roku 1945 se osazenstvo letiště přesunulo do Čáslavi. Marie se vrátila do Bedihoště, kde jí major německé armády nařídil, aby pro vojáky vařila a prala. Dne 6. května 1945 odjela spolu s několika Němci směrem na západ. V Hlinsku se tito vzdali sovětské armádě, zatímco Marii sovětsí vojáci dopravili zpět do jejího bydliště, protože legitimaci prokázala českou národní příslušnost. Nedlouho po návratu čelila výše uvedeným obviněním. Nebyla zřejmě nijak potrestána, pokud vynecháme opovržlivý postoj místních obyvatel. Podle ústního sdělení se brzy po válce odstěhovala z Bedihoště a už dlouhou dobu nežije. V jejím případě se podle mého názoru jednalo pouze o promiskuitní a nemorální chování, chcete-li sexuální avantýry.

V případě části o Olze Františákové údaje byly čerpány z odborné literatury, zatímco zbývající kapitoly se ve velké míře opírají o vlastní výzkum a starší práce autora článku.

Petr Jiráček (* 1980) je archivář a historik (mj. absolvent archivnictví na FF UP v Olomouci). Od roku 2008 pracuje ve Státním okresním archivu Přešov. Zabývá se především dějinami protinacistického odboje a odporu v českých zemích a různými zajímavostmi z regionální historie střední Moravy.

» p.jirak@pn.archives.cz

Dr. Adolf Lorenz – zakladatel moderní ortopedie

Zapomenutý osud lékaře z Vidnavy ožívá v publikaci Matěje Mately

ROZHOVOR

Letos v únoru uplynulo 80 let od úmrtí jedné z nejvýznamnějších lékařských osobností 20. století, průkopníka chirurgické ortopedie – prof. Adolfa Lorenze, rodáka ze slezské Vidnavy. Jeho životní dráhu plnou zvrátů a dobrodružství se rozhodl zachytit etnograf Vlastivědného muzea Jesenicka Matěj Matela. Publikace *Dr. Adolf Lorenz. Životní osudy rodáka z Vidnavy, jenž stál u zrodu moderní ortopedie* nepřináší pouze pohled na profesní působení věhlasného lékaře, ale představuje jej i v osobní rovině – jako člověka se smyslem pro humor, touhou poznávat svět, manžela a otce se všemi přednostmi i slabostmi.

Příprava rozhovoru nebyla snadná. Vedle samotného Lorenze se do popředí dostávají jeho synové, manželka, přátelé, učitelé i místa, kde vyrůstal, studoval a žil. Právě tyto vlivy se promítly do jeho životní dráhy, v níž se stal významným ortopedem a provedl tisíce operací dětských pacientů. Jeho přínos v ortopedii přetrvává dodnes.

Publikace tak není jen klasickou biografií, ale i poutavým vyprávěním sledujícím osudy hlavního

hrdiny v celé jejich šíři – od dobrodružných momentů přes zásadní zvraty až po období radosti i těžších životních zkoušek. Jde o příběh osobnosti, na niž by se nemělo zapomenout. Pokud knihu jednou otevřete, jen stěží ji odložíte před závěrem Lorenzova života.

Než se dostaneme k samotnému Lorenzovi – jaká byla Vidnava v době jeho narození?

Vidnava je v mnoha ohledech pozoruhodným městem. Ve středověku se zdálo, že se stane centrem Jesenicka. Jako jediné sídlo v regionu získala od biskupa právo vybudovat hradby, ležela na strategické trase mezi Nisou a Jeseníkem a jevila se tak jako perspektivní městské centrum.

Tento vývoj však narušily válečné události. Město bylo opakovaně ničeno a jeho význam postupně klesal. Zásadní zlom nastal roku 1742, kdy po ztrátě většiny Slezska vznikla v těsné blízkosti Vidnavy státní hranice s Pruskem. Z někdejšího regionálního centra se tak stalo pohraniční sídlo, jehož význam postupně slábl.

Do 19. století vstoupila Vidnava jako město drobných řemesel a zemědělské výroby – jde totiž o nejnižší položené místo Jesenicka s velmi úrodnou půdou. Právě do tohoto prostředí se v roce 1854 narodil Adolf Lorenz. Tehdy se objevila snaha o určitou revitalizaci – působilo zde gymnázium a piaristé, což z Vidnavy učinilo alespoň lokální centrum vzdělanosti. Tento význam byl však pouze dočasný: za první republiky bylo gymnázium zrušeno a přesunuto do Jeseníku.

Potenciál měla Vidnava velký, realita je však jiná...

Ano, ten periferní charakter se zde projevoval mimo jiné volebními výsledky, kdy se tu už za první republiky prosazovaly radikálnější politické proudy, jmenovitě nacionalisté. Tento trend v určité míře přetrvává dodnes. Adolf Lorenz se sem však po celý život rád vracel. V literatuře se často uvádí, že do rodného města zavítal v dospělosti pouze jednou – v roce 1935 při odhalení pamětní desky. To ale není pravda, jezdil sem opakovaně, především za známými, tedy nikoli jako slavná osobnost při oficiálních příležitostech, ale coby řadový rodák.

Přiblížíte nám návštěvu z roku 1935?

Jeden z radních Franz Krischke tehdy přišel s myšlenkou věnovat Lorenzovi pamětní desku a oslovil ho s prosbou, zda by mohl přijet a tři měsíce sedět sochaři Josefu Obethovi jako model. Jeho sekretářka však sdělila, že pan doktor právě pobývá ve Spojených státech, a poskytla fotografie, podle nichž Josef Obeth vytvořil podobu desky. Je na tom hezky vidět, jak odlišné měřítko tehdy Vidnava měla – Lorenz ve Spojených státech léčil tisíce

děti, zatímco z místního pohledu bylo podstatné, aby přijel a „odseděl si“ portrét.

Do jaké míry podle vás ovlivnilo prostředí pohraničí jeho osobnost a politické postoje?

To je velmi dobrá otázka. Slezké pohraničí v něm zanechalo hlubokou stopu. Po celý život se v jeho osobnosti střetával konzervativní pohled na svět s tím multikulturním, který získal především v Americe a ve Vídni. Právě zkušenost ze Spojených států jeho pohled výrazně rozšířila – naučila ho vnímat svět mnohem otevřeněji.

Je to dobře vidět na jeho politických názorech. Zpočátku ho oslovily některé sliby nacismu, protože v nich spatřoval určité „oživení“ zastaralého Rakouska. Zároveň byl ale inteligentní a kritický, takže si rychle uvědomil, co je Hitler zač. Když se mu začali ztrácet židovští kolegové, pochopil, co se děje.

Takže byl vlastně člověkem mezi dvěma světy...

I proto je jeho osobnost v mnoha směrech složitá a interpretovatelná z různých úhlů. Není to podle mě ale nic výjimečného, většina z nás si po celý život nese vliv svého rodiště, které se pak dostává do konfrontace s tím, co vidíme takřkajíc za obzorem. Ty dvě vrstvy, kosmopolitní New York a příhraniční Vidnava, se v něm neustále střetávaly a navenek se projevovaly kombinací liberalismu a zároveň silného důrazu na tradici.

Jak se to projevovalo konkrétně?

Třeba ve výchově. Na jedné straně dětem hodně dovozoval, na druhé trval na tom, že musí vystudovat medicínu. Podobně i v běžném životě – nikdy nepřijal mezinárodní kuchyni a držel se prostých jídel. Přestože opustil rodný kraj už v jedenácti

letech, slezské prostředí v něm zůstalo velmi silně zakořeněné.

Jaký vliv na něj měla první světová válka a rozpad monarchie?

On byl v podstatě celoživotním přesvědčeným monarchistou, avšak kritickým a pochybujícím, další z jeho sympatických rysů. Významné bylo v tomto ohledu jeho setkání s prezidentem Theodorem Rooseveltem. Když srovnal naprosto přirozený a otevřený způsob jednání nejmocnějšího muže planety s audiencí u Františka Josefa I., která byla velmi upjatá a strojená, tehdy zřejmě poprvé zapochyboval o tom, jestli lze Rakousku-Uhersku predikovat delší budoucnost. I po rozpadu monarchie ale nepřestal 18. srpna vyvěšovat černožlutý prapor na počest císaře.

Vraťme se k jeho dětství a rodině. Velkou záhadou zůstává jeho odměřený vztah k matce,

Adolf Lorenz, rok 1902. Zdroj: archiv rodiny Lorenzovy v Altenbergu.

přestože mu právě ona a její rodina umožnily studovat...

Jedná se o záhadu, kterou už dnes úplně nerozluštíme. Víme, že jeho otec zemřel ve štýrském Leobenu, ale osud matky není jasný, nepodařilo se mi ho dohledat, Lorenz o matce Agnes nemluvil ani se svými dětmi a ženou. Jakkoliv byl velmi vstřícný a srdečný člověk, někdy stačila drobnost, aby se v něm něco zlomilo. Podobně se stavěl i ke svému strýci ve Štýrsku, váženému lékaři.

Lorenz ho vnímal veskrze negativně, i když skutečnost byla trochu jiná...

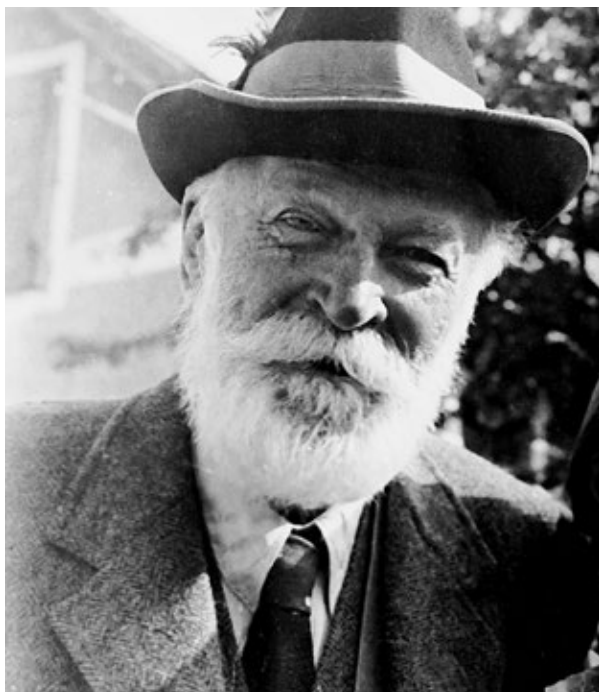
Ano. Strýc Eduard Ehrlich je v Trofaiachu dodnes považován za významnou osobnost, ale Lorenzovi stačil jediný impuls, v tomto případě strýcovo příkré chování, aby se v něm něco nadobro uzavřelo. U matky to mohlo být podobné, třeba i drobnost.

Ale právě rodina mu dala pevný základ do života...

Základ v podobě vzdělání. A to byl v 19. století skutečně mimořádný dar. Dnes je edukace samozřejmostí, ale tehdy to bylo něco výjimečného, zvláště v jeho společenské vrstvě. Jeho rodina byla v tomto ohledu specifická – byli to sice sedláci, ale vzdělání, měli knihovnu, jeden strýc byl mnich, druhý, již zmíněný, lékař. A hlavně chtěli, aby jejich děti studovaly, a skutečně jim to umožnili.

Co všechno tehdejší monarchie umožňovala?

Rakousko-Uhersko mělo své výhody i nevýhody. Bylo obtížné získat vzdělání, velice omezená byla i občanská či ženská práva. Na druhou stranu ale byly kupříkladu volné hranice – naši předkové mohli cestovat, učit se a získávat zkušenosti. Lidé

Adolf Lorenz, 30. léta. Zdroj: archiv rodiny Lorenzovy v Altenbergu.

byli tehdy v určitém ohledu „světem protřelejší“ než dnes. Když byl někdo z Brna, skoro automaticky sebral vandrovní knížku a šel na zkušenou do Vídně, do Terstu... Tento způsob přirozené mobility se do našich končin vrátil v podstatě až se vstupem do Schengenu.

A ještě jedna důležitá věc. Rakousko jako jedna z prvních zemí zavedlo povinnou školní docházku i pro dívky – díky reformám Marie Terezie a Josefa II. Jestliže si uvědomíme, že děti tráví svá raná léta především s matkou, znamená to, že se tím chlapcům a dívkám Rakouského císařství dostávalo obrovského benefitu. I proto se právě v podunajské monarchii vytvořila na přelomu 19. a 20. století

mimořádná koncentrace intelektuality – období tzv. Belle Époque, kdy právě na naší půdě vznikala moderní psychologie, sociologie i další obory, jako byla i Lorenzova ortopedie. A jeho matka – ať už o ní říkal cokoli – vzdělaná byla, takže vliv na jeho kariéru bezesporu měla.

Což by ale Lorenz sám asi nepřiznal...

To je jeden z problémů autobiografií. Člověk si samozřejmě vybírá, co zdůrazní, a něco naopak potlačí nebo zkeslí. Proto se odborná biografie nemůže opírat jen o vzpomínky dané osobnosti. Lorenz byl navíc typ, jemuž Američané říkají „self-made man“. Velice dobře věděl, co říci a co naopak není třeba prezentovat.

Vycházíte i ze vzpomínek jeho syna Alberta, čímž zároveň ukazujete, že mezi prameny existují rozpory...

Snažil jsem se pracovat s co největším množstvím pramenů. Právě v jejich porovnání se ukazují nesoulady, které je potřeba interpretovat a vyvažovat.

Život Adolfa Lorenze výrazně ovlivňovala setkání s „pravými“ lidmi. Jak důležitou roli v něm sehrála náhoda?

Zásadní. Jeho život lze chápat jako řetězec setkání, která ho postupně posouvala dál – od dětství přes studium až po profesní dráhu. Už při odjezdu z Vidnavy sdílel vůz s člověkem, jehož bratr pracoval na ministerstvu školství. O několik let později právě díky tomuto bratrovi získal stipendium a mohl studovat ve Vídni. Zásadně jeho životní dráhu ovlivnila i Josephine von Rosthorn, matka chlapce, kterého Lorenz doučoval. Ta ho

doporučila ke studiu medicíny a zároveň jej naučila anglicky, což se mu později velmi hodilo.

Opravdu v něm lidé viděli takový potenciál?

Od dětství měl mimořádné charisma a inteligenci, jimiž si skutečně získal přízeň, kamkoliv vstoupil. Podobný příběh vidíme i u Masaryka, se kterým se Lorenz osobně znal. Jejich životní dráhy mají v tomto ohledu překvapivě řadu styčných bodů. Pokud odhlédneme od různých mýtů o Masarykově původu, také u něj najdeme řadu „náhod“, které mu otevíraly cestu, samozřejmě ve spojení s jeho mimořádnou inteligencí.

Lorenz ho jako studenta učil...

Ano. Masaryk, tehdy ještě student se zájmem o medicínu, si zapsal kurz anatomie, který Lorenz vedl. Lorenz později s nadsázkou říkal, že je jediné dobře, že se Masaryk lékařem nestal – neměl na to „ruce“, přerázl při cvičeních nervy, šlachy i tepnu... Pak se jejich cesty rozešly, až po roce 1918 Lorenz napsal článek *Der schlechte Anatom* (Špatný anatom), v němž na Masaryka s úctou vzpomínal. Text vyšel i v českém tisku a oba si pak až do Masarykovy smrti dopisovali.

Lorenz začínal jako chirurg u tehdy významného lékaře a později i svého blízkého přítele Eduarda Alberta. Právě on ho přivedl na cestu ortopedie – a roli v tom sehrála opět náhoda. Co přesně se stalo?

U Lorenze se projevila silná alergická reakce na kyselinu karbolovou, tehdy nově zaváděnou dezinfekci, kterou si chirurgové při operacích omývali ruce. Albert mu proto doporučil přechod k tzv. „suché chirurgii“, tedy ortopedii. Všechno zlé je k něčemu dobré.

Na co se v ortopedii zaměřoval?

Především na dysplazii kyčelního kloubu a tzv. koňskou nohu. Tato postižení se dříve řešila operativně, ale komplikace a úmrtnost dětí byly vysoké. Lorenz proto zavedl metodu postupných tahů a protahování, využíval i sádrou fixaci. I přesto, že Lorenzovy metody doznaly do dnešní doby řady zásadních modifikací, jeho postupy položily základy moderní ortopedie.

Velkého úspěchu dosáhl v USA, kde se z něj stala doslova mediální celebrita. Poprvé tam odjel na pozvání bohatého průmyslníka, jehož dcera měla zdravotní problémy. Kolikrát se tam vrátil?

Myslím si, že osmnáctkrát, možná i vícekrát. Poprvé v roce 1902, poté ještě v roce 1903, vrátil se tam na počátku 20. let a za velkou louži jezdil pravidelně až do roku 1937. Na každém kroku jej sledovali novináři, zejména v počátcích, a věnovali mu v amerických periodikách velký prostor. Krátce po první světové válce to však měl složitější – německy hovořící osoby byly americkou společností vnímány negativně, a svou někdejší pozici si tak musel budovat znovu.

Jak dlouho tehdy trvala plavba?

Týden, někdy dva. Vyrážel z Hamburku, Janova nebo Terstu. Právě při plavbách se projevovala jeho hypochondrie – stěžoval si na mořskou nemoc, ale přitom býval jediným pasažérem, který neležel v mdlobách v kajutě.

Jeho pracovní tempo bylo neuvěřitelné...

Přesně tak. Prováděl několik operací denně, každá trvala zhruba dvě hodiny, a pracoval klidně

dvanáct hodin v kuse. Zároveň ale říkal, že kdyby v Americe zůstal natrvalo, dlouho by to nevydržel – tamní tempo bylo s tím evropským nesrovnatelné. Když tam byl poprvé, nebylo mu ještě padesát let, to ještě zvládal. V osmdesáti už to pro něj bylo složitější.

Ale vždy se našlo něco, co mu dodalo energii...

Ano. Jednou jel se synem do hotelu, táhlo mu na osmdesátku, celý den nejedl ani nepil a v taxíku se zhroutil – skutečně se zdálo, že umírá. Syn propadl panice. Když ale projížděli kolem kina a Lorenz si všiml filmu s Glorií Swanson, tehdejší hvězdou stříbrného plátna, okamžitě ožil a chtěl na film jít. Syn Albert mu vynadal, že je to nesmysl, ale nakonec ho nechal jít. Lorenz se vrátil pozdě v noci a film viděl asi třikrát za sebou. Tato epizoda dobře vystihuje jeho povahu – nevyzpytatelnou, plnou energie a někdy až vzdorující logice věku i situaci.

Ženy představují velkou kapitolu jeho života.

Jaký k nim měl vztah?

Je to jeden z nejzajímavějších motivů jeho života. Ženy ho fascinovaly, ale ne primárně v romantickém smyslu. Přitahovala ho jejich přítomnost, komunikace, energie. Přitažlivost byla oboustranná – měl velké charisma a na svou dobu byl výjimečný tím, jak přirozeně a otevřeně dokázal se ženami jednat. V jeho vzpomínkách se proto neobjevují jen místa a události, ale často právě ženy, které ho na cestách zaujaly.

Navíc Američanky nebyly tolik svázané konvencemi...

Amerika pro něj představovala zcela jiný svět i v odlišném postavení žen – fascinovalo ho, že

se nebály oslovit muže a vystupovaly přirozeně a sebevědomě. Silný dojem na něj udělaly i zdánlivé drobnosti, například koupání ve dvoudílných plavkách, tehdy ve střední Evropě nepředstavitelné. Vedle duchovní stránky se ale samozřejmě často a rád soustředil i na fyzické přednosti žen, abychom byli zcela korektní.

Manželka mu byla vždy oporou, i když soužití s ním nebylo vždy jednoduché. Jak byste popsali jeho rodinné zázemí a manželství?

Zpočátku šlo spíše o sňatek z rozumu, který se postupně proměnil v pevné partnerské soužití. Emma v něm brzy po seznámení rozpoznala výjimečný potenciál a dokázala si ho udržet i v momentech, kdy ze zasnoubení chtěl dokonce vycouvat. Postupně však mezi nimi vzniklo porozumění, stabilní vztah a vlastně i láska, která nebyla romantická v dnešním smyslu, ale pevná a funkční.

Jakou roli hrál ženský element v jeho práci?

Velmi důležitou. Patřil k prvním lékařům, kteří vědomě zapojovali ženy do péče o pacienty. Uvědomil si, že ženy dokážou lépe uklidnit děti, a tuto zkušenost cíleně využíval ve své praxi.

Jak do jeho života zapadala rodina?

Velmi výrazně. Rodinné zázemí bylo důležitou součástí jeho profesního i osobního života. Manželka nebyla jen v domácnosti, ale aktivně se podílela i na jeho práci a péči o pacienty.

K prvnímu synovi Albertovi si postupně hledal cestu...

Zpočátku nevěděl, jak k němu přistupovat, postupně se však stali nerozlučnými partnery

Autor publikace Matěj Matela. Zdroj: archiv VKOL, foto Elena Šenková.

na dobrodružných výpravách. Nejednou spolu na lyžích zabloudili, jindy se pod Albertem probořil led při bruslení na zamrzlém Dunaji. To vše jejich vztah utužovalo.

Albert se později stal lékařem, blízkým spolupracovníkem a přítelem svého otce, doprovázel ho i na cestách do Ameriky.

Dr. Lorenz měl vůbec velmi osobitý přístup k životu...

Ano, jeho okolí – zejména manželka – muselo snášet jeho nápady i rozmary. Rád zkoušel nové

sporty, např. tenis, což v tehdejší konzervativní společnosti nebylo vždy přijato kladně, stejně tak technické novinky. Jezdil na koni, ze kterého padal. Pak přešel na motorku, což se také neukázalo jako úplně šťastná volba. A nakonec skončil u automobilu. S koněm se také pojí úsměvná historka. Manželce slíbil velkou prádelnu a šatník. V daných prostorách však Emma Lorenzová nakonec našla ustájenou klisnu.

Druhý syn přišel až později a byl vnímán téměř jako zázrak...

Narození Konrada bylo pro rodinu opravdu překvapením. Manželé už další dítě nečekali. Právě díky Lorenzově první americké návštěvě, kdy byla ordinace dlouhodobě uzavřena a jeho žena nebyla vystavena rentgenovým paprskům, se manželce podařilo otěhotnět. Zpočátku se Emmin gynekolog domníval, že jde o zdravotní problém, o myom, ale když zjistil, že útvar roste a pohybuje se, ukázalo se, že je skutečně těhotná.

Konrad se vydal jiným směrem a nestal se lékařem. Jaký měl s otcem vztah?

Zpočátku byl Adolf k synovu zájmu o chování zvířat spíše rezervovaný a považoval jej za zbytečný, často ho zlehčoval ironickými poznámkami. Jak ale Konrad dospíval a získával mezinárodní uznání, otec jej začal brát stále vážněji, až se jejich vztah posunul do roviny odborného respektu.

Konrad Lorenz se roku 1973 stal nositelem Nobelovy ceny za etologii, tj. výzkum přirozeného chování zvířat (paradoxně ji získal za medicínu, protože za jeho obor se neudělovala), zatímco otec, přestože byl opakovaně nominován, na ocenění nedosáhl – nominace roku 1923 mu utekla o jeden hlas.

Konrad byl členem NSDAP, jak se k tomu po válce stavěl?

Hluboce se za to styděl. Podle svědectví jeho žáka, známého českého zoologa Zdeňka Veselovského, považoval své členství za jeden z největších omylů svého života. Stejně jako mnoho Rakušanů té doby i Konrad nacismus zpočátku vnímal jako příslib pokroku a vybědnutí ze spíše rurálního charakteru rakouské společnosti. Země navíc čelila hospodářským problémům po rozpadu monarchie (většina průmyslové výroby zůstala v českých zemích), lidé hledali stabilizaci a modernizaci. Záhy se samozřejmě plně ukázalo, jak hluboce, až děsivě se mýlili.

Jak vypadal život ve vile v Altenbergu?

Jejich domácnost byla všechno, jen ne konvenční. Lorenz domů neustále přinášel různé „sběratelské“ kousky, od obrazů po sochy ze zrušených mostů, syn Konrad zase psy, kavky, husy, opice a další tvory, kteří se stali součástí každodenního života. Rozhodně se nenudili.

Na své okolí působil lékař spíše jakým dojmem?

Působil velmi suverénně, přestože byl v podstatě poměrně plachý. Nevyhledával velkou společnost, ale když už v ní byl, uměl zaujmout. Byl mimořádným řečníkem, měl smysl pro humor. Zároveň byl ale velmi důvěřivý až naivní a finančně ne vždy obezřetný. Vydělané peníze snadno ztrácel nebo investoval nevhodným způsobem. Jeho důvěřivosti tak občas zneužívali i lidé z okolí, aniž by si to uvědomoval.

Kdy jste se vlastně k Adolfu Lorenzovi dostal a jak se váš pohled na něj proměňoval?

Začalo to nenápadně, článkem pro KROK. Tehdy jsem se začal více vracet k rodnému regionu, který

jsem po maturitě opustil. Mě každý kraj zajímá primárně skrze lidi, živé osudy jsou pro mě mnohem výraznější téma než třeba krajina. Lorenz byl pro mě zásadním objevem – mimořádná postava, která byla zároveň téměř zapomenuta. Tehdy jsem si řekl, že se k němu budu vracet. Z jednoho textu se tak nakonec stala více než desetiletá badatelská cesta.

První článek o Lorenzovi vyšel právě v KROKu před deseti lety (1/2016). Jak se váš pohled na něj během té doby proměnil?

Výrazně. Na začátku to byl prostě velký ortoped a historická figura. Postupně se ale obraz rozšiřoval – díky vzpomínkám jeho syna, archivnímu bádání, stále novým a novým poznatkům i cestám do Vídně a Altenbergu. Začal jsem poznávat, jak ho vnímali současníci napříč Evropou. Byl to mimořádný člověk, kterého si lidé velice vážili a měli jej upřímně rádi – nejen pro jeho profesní činnost, ale hlavně díky jeho osobnosti a skvělé povaze. Tentýž vztah jsem si k němu vytvořil i já.

Neztratil jste při tom odstup?

Doufám, že ne. Já si Lorenze neidealizuji. Když ale člověk tolik let tráví s nějakou osobností, nevyhnutelně se stane součástí jejího myšlenkového prostoru. Přestože je už osm desítek let po smrti. Čas je ale relativní; od dětství se mi stává, že jsem se na osobu, kterou jsem nikdy nepotkal, napojil v určitém smyslu silněji než na řadu svých současníků.

Práce na knize není jen o psaní. Je to tak?

Určitě. Je to i terénní práce – cesty, archivy, místa paměti. Bez toho by to nešlo. Teprve na místech, kde ti lidé žili, se jejich příběh začne skutečně otevírat.

Navštívil jste vilu v Altenbergu?

Ano, měl jsem to štěstí. Spal jsem v Lorenzově posteli, jedl u jeho stolu.

To jste nasál tu pravou atmosféru...

Přesně tak. Ve vile jsou například stále patrné stopy po Konradových zvířatech. Lorenzův pravnuke, psycholog Riccardo Draghi-Lorenz, na jehož pozvání jsem do Altenbergu dorazil, zde v blízké budoucnosti plánuje zřídit muzeum. Až se mu to povede, v což pevně doufám, už si tam asi nepospím...

Bohatým zdrojem byly americké noviny. Je k nim dobrý přístup?

Snad všechny noviny od Havaje po Aljašku jsou zdigitalizované, což je pro nás Evropany mimořádné ulehčení práce (jakkoliv bych se do amerických archivů rád vypravil).

Co pro vás Lorenz dnes znamená?

Je to jedna z klíčových postav regionu, k níž mám zároveň velmi osobní vztah. Je to pro mě příběh, který se neuzavírá.

Kdybyste ho měl krátce vystihnout...

Velký lékař. Velký člověk. Dobrodruh tělem i duší. Člověk, který neustále překračoval hranice – jak svou komfortní zónu, tak dobu, ve které žil. Takovým osobnostem bývá štěstí někdy nakloněno, jindy je naopak rychle semele.

Jeho postoj k životu dobře ilustruje i setkání s Karlem Seitzem, bývalým vídeňským starostou, sociálním demokratem a odpůrcem nacismu. Když si v roce 1944 Lorenz u příležitosti 90. narozenin

přebíral prestižní ocenění města Vídně, jako jediný v místnosti plné hákových křížů podal Seitzovi ruku (o několik týdnů později byl Seitz odvečen do koncentračního tábora). Pro Lorenze to byl jednoduše přítel, ke kterému se s naprostou samozřejmostí otevřeně přihlásil, bez ohledu na politickou situaci a případné restriktce. Lidí toho typu, jak jistě uznáte, nikdy nebylo mnoho.

Adolf Lorenz se dožil bezmála 92 let, zemřel 12. února 1946. Doufejme, že díky vaší knize se u nás dostane více do povědomí...

Lorenz přežil svou ženu o osm let, s Konradem se již nesetkal, protože ten byl v té době v ruském zajetí a vrátil se později. Odešel v poklidu, ve spánku, po naplněném životě. Jak uvádí jeho syn Albert ve svých pamětech, na smrt byl naprosto připraven.

V Rakousku však zcela zapomenut není. Jméno po něm nesou ulice, dočkal se poštovní známky, má pamětní desky ve Vídni i v Korutanech.

Otázka na závěr. Na čem nyní pracujete?

Dne 18. srpna 2030 by měl proběhnout křest mé připravované knihy s pracovním názvem *František Josef I. a Jeseníky*. Datum není náhodné – půjde o 200. výročí narození císaře.

Chci zmapovat veškeré jeho návštěvy v kraji pod Pradědem, památky a pomníky, ale i méně známé stopy, například vysazení kleče s iniciálami F. J. I. na Pradědu. Součástí budou také reflexe panovníkovy osoby v regionálním tisku a tak dále. Jen zpracování císařova odkazu v Jeseníku již nyní přesáhlo čtyřicet stran, takže mám co dělat.

Za rozhovor děkuje Michaela Heloňová.

Dvojice odvážných

FRANTIŠEK VŠETIČKA

Otakar a Dina Štěrbovi během svého olomouckého, nejen vysokoškolského, působení toužili po obtížně dosažitelné exotice. U Otakara Štěrby spjaté především s vodním živlem, u jeho manželky zejména s horami. Oba podali o svých zkušenostech literární svědectví, na něž se zaměřují další řádky tohoto příspěvku.

Řeky, moje řeky

Jsou lidé, osobnosti, jejichž činnost je neobyčejně široká. Patřil k nim také Otakar Štěrba (1933–2017), zoolog a ekolog, vodák a horolezec, filmový dokumentarista, cestovatel, spisovatel a odborník spjatý s dalšími činnostmi. K jeho životopisu třeba dodat, že se narodil v Brně, kde také vystudoval zoologii a hydrobiologii na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity. Roku 1959 se stal odborným asistentem na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Odborně postupoval, až posléze dosáhl titulu profesora. V letech 2000 až 2003 vykonával funkci děkana této fakulty. Navíc založil katedru ekologie, první svého druhu u nás. Ostatní fakulty tuto iniciativu přejaly a Štěrba se posléze stal prvním profesorem ekologie u nás. Zoologova životopisná data jsou zde podána dosti telegraficky,

sám autor – zejména své životní počátky – popsal ve své poslední knize nazvané *Řeky, moje řeky*, konkrétně v její vstupní kapitole. Další biografická data, včetně putování světem a po řekách, jsou zaznamenána v jeho cestopisných prózách.

Tolik krátce o Štěrbově životě a profesi. Nadále se budeme věnovat jeho činnosti spisovatelské. Tu odbornou pomíneme a zaměříme se pouze na jeho beletristické a beletrizáční úsilí. I v tomto směru se Štěrba jeví jako dosti rozkošatělý, neboť se nepřidržel pouze jednoho žánru. Převážná část jeho tvorby má cestopisný charakter, k němuž se bezprostředně váže kniha o zvířatech, která má ponejvíce fejetonový ráz. Knižní produkce tohoto druhu je běžně označována jako literatura faktu. Poněkud volně se k ní druží zcela výjimečná adaptace cizích legend, jež autor poznal na svých cestách. Mimo tuto literární sféru stojí ojedinělý pokus o sci-fi román s ekologickou problematikou.

Svoji spisovatelskou dráhu zahájil Štěrba roku 1975 knihou *Kde příroda vládne*, publikace má podtitul *Pět výprav do Asie*. O poslední knize jsme se již zmínili, jsou to *Řeky, moje řeky* z roku 2011. Mezi nimi je několik dalších, všechny spojuje cestovatelská vášeň, převážně vodácká. Výčet zemí, které

Štěrba navštívil, a řek, které sjížděl, je rozsáhlý. Jako zaměstnanec a profesionál poznával za komunistické éry především evropskou a asijskou oblast, později přibyl také americký kontinent.

Štěrbovy cestopisy jsou z hlediska podání jednotné, líčí průběh svého putování průběžně od začátku až do konce. Jeho profese se při těchto cestách nezapře, vystupuje do popředí, odborná věcnost je u něho dominantní. Příznačným znakem je, že ať jede kamkoli, vždycky se důvěrně obeznámí s realitami země, do níž míří. Výsledek je ten, že vedle popisu cesty se čtenář dozví mnohé o minulosti navštívené země, popřípadě o jejím objevování. V tomto směru je přímo názorné jeho *Putování po kanadských řekách*. Do cestopisného pásma Štěrba dále vkládá odborné exkurzy a poznatky, kterých je celá řada. Tak např. v debutu *Kde příroda vládne* je to exkurz o podzemních tvorech žijících v oblasti věčně zmrzlé půdy, dále tam čtenář nalezne legendu o sněžném člověku, tj. o yetim, a další.

V této souvislosti třeba dodat, že mnohé cesty nekonal Štěrba sám, což se také projevilo na autorství jeho knih. Dvakrát byl jeho spoluautorem Jaromír Štětina, jenž se podílel na jeho knize *Od pramenů k oceánu* a také na podivuhodné publikaci s názvem *Jezdec na šedobílém koni*. Posledně jmenovaná kniha je adaptací altajských eposů, jež mají vysloveně hororový charakter, tak značně odlišný od našeho legendického dávnověku. Dalším spoluautorem Štěrbových cestopisů byla jeho manželka Dina, jež se účastnila jeho dobrodružného *Putování po kanadských řekách*.

Mimo cestopisnou prózu, k níž ještě patří kniha *V dunajské deltě*, stojí publikace *Máte rádi zvířata?* Titul je výmluvný a co do podání má próza fejetonový charakter.

Zcela výjimečný případ představuje Štěrbovův pokus o fantastický román. Jmenuje se *Země číslo osm* a vyšel roku 1989. *Země číslo osm* je science-fiction o narůstající ekologické krizi, která dopadá na lidstvo. Příběh má dvojí dějovou vrstvu, z nichž první představuje skupinu zasvěcenců, kteří hledají způsoby, jak této hrozbě čelit. Druhou vrstvu tvoří vesmírní ufoni, kteří narůstající hrozbě přihlížejí a zároveň se z ní radují, neboť smog je pro ně běžnou živinou. Románový děj se odehrává v daleké budoucnosti, avšak obrazně vypovídá o skutečnosti osmdesátých let, kdy byl psán, a vzhledem k tomu, že se v ekologické sféře nic nezměnilo, vypovídá i o aktuálním dnešku. Román svědčí o autorově neobyčejné znalosti technického světa, potenciálně pak i o technickém světě budoucnosti. U přírodovědce, jakým Štěrba byl, tato zasvěcenost překvapuje. *Země číslo osm* byla vydavateli zařazena do četby pro mládež, ale společenské a ekologické problémy, jež nadhazuje, ukazují, že z četby více vyzíská čtenář dospělý.

Ve Štěrbově tvorbě je *Země číslo osm* ojedinělým titulem, neboť k románovému žánru se autor už nikdy nevrátil. Důvodů může být několik, jedním z nich byla nejspíše recenze Pavla Kosatíka, jenž román posoudil vysloveně negativně (*Ikarie* 1, 1990, č. 3). Recenzent nebyl totiž schopen postihnout humornou polohu příběhu, asi také proto, že je nevtíravá, podpovrchová a často skrytá. Pokud jde o humornou složku této prózy, pak je přiléhavě a nejplněji uplatněna v postavě Bufona, spolupracovníka šéfa Aufona. Je skutečně škoda, že Štěrba tuto dráhu opustil. Humor ve sci-fi je totiž vzácné koření. Uvedený románový pokus spolu s převyprávěním altajských eposů v knize

Jezdec na šedobílém koni naopak naznačují, že jejich autor měl výrazné předpoklady pro syžetovou románovou tvorbu.

Otakar Štěrba má veliké zásluhy o Litovelské Pomoraví, které spolu s jinými proměnil v chráněnou krajinnou oblast. Na jeho počest mu jeho ctitelé postavili u hynkovského jezu u řeky Moravy malý pomníček. Dům Diny a Otakara Štěrbových se nachází u bývalého mlýnského náhonu v Hynkově u Olomouce.

První žena světa na Čo Oju

Touha je obtížně ovladatelná střela zacílená jedním směrem. Ten cíl může být různý, někdy značně přepodivný, u Diny Štěrbové se stalo touto touhou výškové horolezectví.

Dina Štěrbová se narodila 22. dubna 1940 v Bratislavě, tehdy se jmenovala Margita Schochmanová. V rodném městě vystudovala základní školu, gymnázium a v letech 1958–1963 odbornou matematiku na Přírodovědecké fakultě Univerzity Komenského. V letech 1964–1992 vyučovala tento předmět na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Jejím manželem byl Otakar Štěrba, zoolog, cestovatel a spisovatel.

Životním cílem Diny Štěrbové bylo zdolat osmitisícovku, tj. velehoru přesahující osm tisíc metrů. Podařilo se jí to dvakrát. O prvním výstupu napsala knihu *Čo Oju, tyrkysová hora* (1988, 2. vydání nese název *Tyrkysová hora*). Vzhledem k tomu, že cítila, že ženské horolezectví je podceňováno, shromáždila dostupný materiál na toto téma, z něhož vznikla publikace *Touhy a úděl* (2014).

Pokud jde o literární projev Diny Štěrbové, patří její knihy do sféry literatury faktu, a to i když líčí svou cestu k horolezeckému sportu. V tomto

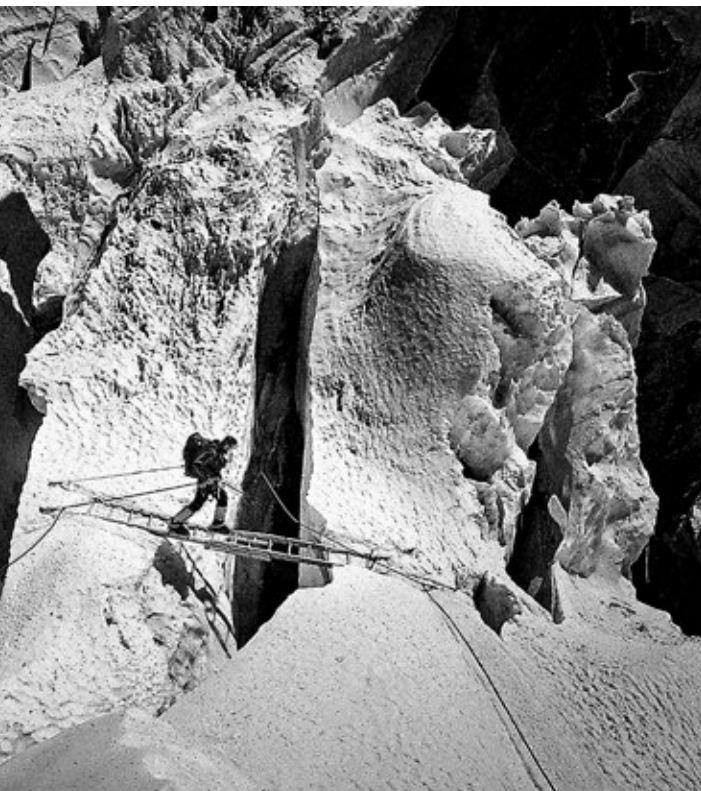

Zdolávání jednoho z nejznámějších a nejobtížnějších přejevových úseků na řece Čuja v ruském Altaji – Turbíny. Zdroj: archiv Diny Štěrbové.

smyslu se dosti liší od svého manžela Otakara, jenž zabrousil i do beletrie.

Knihy *Tyrkysová hora* má cestopisný ráz. *Touhy a úděl* cestopisný prvek sice nepostrádají, ale jsou víceméně faktografické, jednají – jak zní jejich podtitul – o prvních ženách na osmitisícovkách.

Tyrkysová hora se odehrává v Nepálu, kde Dina Štěrbová dosáhla své první osmitisícovky. Jednou z jejích předností jako spisovatelky je, že dovede zapůsobit na čtenářovy smysly; činí tak obvykle tím, že uvede nezvyklý případ: „*Chlapec se jmenoval Nékaddam a bylo mu čtrnáct let. – „Dina, good boy,“ řekl, jak nejlépe uměl svou angličtinou, jejíž slovní zásoba čítala tak nanejvýš dvacet třicet slov, a vtiskl mi přitom do dlaně krásný modrý kámen.*

Nad ledopádem Khumbu, Mount Everest, 1992. Zdroj: archiv Diny Štěrbové.

Byl to vzácný lapis lazuli. Nachází se jen v několika údolích Parním a Hindúkuše a vybroušený se prý ve středověku vyvažoval zlatem. Někaddam jej mohl za drahé peníze prodat nebo vyměnit za mnoho užitečných věcí, svetr, nůž, pěnovou matraci, jistě by se našlo plno chtivých zájemců. Ale on jej daroval na památku a tím kámen nabyl ceny lidského přátelství.“ V daném případě šlo o chlapcův projev díky a obdivu za to, že zdolala vrchol Nášaku. Uvedený příklad emotivního podání není u Štěrbové výjimkou.

Autorka ve své knize nejednou projevuje sklon k básnickému podání, zejména při pohledu na horské velikány. Zdolávanou himálajskou Čo Oju vidí např. takto: *„Tu hrozivou tvář v podobě čtyřtisícimetrové jižní stěny, brázděné expresy ledových lavin, obrací hora do sousední doliny Gókjo, ale k nám se dívá v doprovodu dvou sedmitisícových bratrů, trochu se za nimi schovává, jako by se styděla. Jako dívka, která si v klidném ránu u otevřeného okna pročesává vlasy a někdo ji překvapil. Zůstává však i ve chvílích rozpačitosti královnou, vědoma si svého majestátu. Nevšimavá k pozemským zvědavcům si nechává netečně čechrat účes větrem a tvář nastavuje proplouvajícím mrakům.“*

Štěrbová na začátku kapitoly *Naděje s barvou tyrkyosu* vyzvedává svou zálibu v modré barvě: *„Vždy jsem měla ráda modrou barvu. Líbí se mi všechny její odstíny, od tmavě modré tmy až po azur nekonečné mořské hladiny a něhu nebeské báně.“* Záliba tohoto druhu vedla patrně podvědomě k tomu, že si za životní sportovní cíl zvolila Tyrkysovou bohyni, jak se Čo Oju v češtině jmenuje; tyrkysové je totiž obvykle zabarven do modra.

Modrá barva je nepochybně dána přírodou, čehož Štěrbová dovede patřičně využít. Modrá se však u ní postupně přenáší i na jiné objekty: *„Nejbliž ze všeho je moje nestvůrná bota o dvě čísla větší, obalená goretexem modré barvy, barvy nebe.“* A o kousek dál o Věře Komárkové, kolegyni, která spolu s ní zdolala Čo Oju: *„Mám tam za to Věru, svou stejně bláznivou přítelkyni, celou vyvedenou v tmavě modré, říká se jí v módních kruzích navy blue, námořnická modř. Věřino oblečení je modré a batoh fialový...“*

Běžné jsou u Štěrbové také odborné odbočky, zejména o nemocech horolezců ve velkých výškách

(endém mozku, endém plic apod.). Stejně tak zahrnuje publikace národopisné odbočky o zvycích a pověrách v Nepálu a jinde.

Dovede své kapitoly vypointovat. Například obecným (až patetickým) zamyslením: „*A přece není na světě nic krásnějšího než cesta, poskládaná z individuálních osudů všech, kteří se chtěli dotknout svých mezí, pochopit podstatu bytí. Póly vědy i Země, hlubiny, vrcholy planety i poznání, břehy neznámých světadílů i kosmická odlišťenost dálek – to všechno a mnoho jiného jsou jen roztroušené milníky na této dlouhé cestě k lidství. A čím víc lásky, odřikání, touhy i úsilí si vyžadují ony pomíjivé vteřiny zvonů, tím jsou cennější.*“ Jindy zase ukončí kapitolu trefnou průpovídkou: „*Kdo jen to řekl, že horolezectví nabízí na deset dílů dřiny a strachu jen jeden díl radosti? Podivná záliba!*“

Narážek tohoto druhu je v *Tyrkysové hoře* celá řada. Zmíankami o Melvillově *Bílé velrybě* např. propojila první polovinu rozsáhlé kapitoly *Návštěva u Táry*. Poslední z nich zní: „*Několik strmých ledových výšvihů jsme zajistili lany, ale našťastí žádný z nich se už nevyrovnal Moby Dickovi.*“

První vydání *Tyrkysové hory* vyšlo ještě za komunistické éry, takže mnohé události a nesnáze, jež Štěrbovou při tomto putování potkaly

a zaskočily, nemohly být plně vysloveny. Druhé vydání cestopisu z roku 2019 doplňuje autorka obsáhlým dodatkem, který uvádí věci a zejména nesnáze na pravou míru.

Touhy a úděl představují na rozdíl od *Tyrkysové hory* typickou literaturu faktu. Štěrbová v nich zaznamenává poměrně krátké, o to však intenzivnější úsilí prvních žen o osmítisícovky. Postupuje chronologicky a využívá všech dostupných materiál, také fotografický. Poukazuje na opožděný vývoj těchto snah v zemích s komunistickou nadvládou. Na složitá jednání se státním aparátem doma i v místě výstupu, šlo o složitá jednání, jež se často nevyvíjela příznivě. V neposlední řadě poukazuje na hašteření a podvody mezi horolezci, zároveň však vyzvedává obětavost druhých, kteří ji mnohdy zaplatili svým životem.

Obě knihy jsou navíc doplněny chronologickými přehledy o expedicích Diny Štěrbové a o prvních ženských výstupech na osmítisícovkách. Po přečtení obou publikací nezbyvá čtenáři než se obdivovat autorčiným aktivitám.

Horolezecké a spisovatelské snahy Dina Štěrbová nahradila v další etapě svého života aktivitou charitativní, jež je zacílena na pakistánskou oblast.

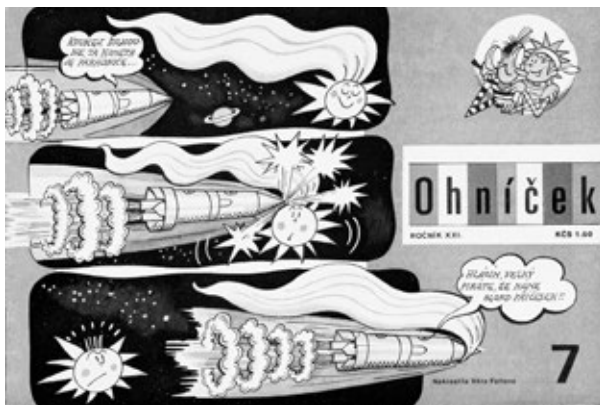
František Všeticka (* 1932) je literární teoretik, beletrista a překladatel. Zabývá se převážně českou, slovenskou a ruskou literaturou, ponejvíce její poetikou. Odbornou práci vyvažuje prací beletristickou a překladatelskou.

» fvseticka@seznam.cz

Vesmírní dobrodruzi v komiksu pro mládež 1948–1989

VERONIKA BALAJKOVÁ

Řada komiksů pro mládež vznikající u nás během socialistické éry je tím druhem literatury, díky níž si dospělý čtenář připomene kus dítěte v sobě. Mládežnické časopisy té doby nebyly na komiksové seriály skoupé, a poněvadž komiks pro dospělé nebyl z oficiální strany podporován, tak se jeho tvůrci přesunuli k povolené tvorbě pro děti a mládež. Nejvíce cílili na příběhy „správných part“ po vzoru Rychlých šípů

STEKLAČ, V. – FALTOVÁ, V.: Možští vlci ve vesmíru. *Ohníček*: časopis československých dětí. Roč. 19, 1970, č. 4. Praha, Mladá fronta. Foto: archiv MKP.

a adaptací dobrodružných románů. Od 60. let se na vlně vědeckotechnického rozvoje a zkoumání vesmíru začal prosazovat i sci-fi žánr, který si brzy našel své čtenáře a v *Sáze Žluté planety* způsobil v 70. a 80. letech doslova „Kruanománii“. Z vědeckofantastického žánru se zaměříme na příběhy, které jsou dějově zasazeny do vesmíru. Příhody kosmických dobrodruhů, na nichž se často podíleli špičkoví autoři, se rychle zařadily k nejčtenějším kresleným seriálům u nás.

Když pomineme první zcela nepovedený komiksový pokus nazvaný *Tajuplná země*, otištěný v baťovských *Malých novinách* v roce 1939 (český inženýr a slovenský mechanik odletí raketovým letadlem do podivného světa ještěřů a ještě divnějších divochů), pak jsou našim prvním vesmírným seriálem nepochybně *Prázdniny roku 2000* (1957). V tomto příběhu vycházejícím v 7. ročníku časopisu *Ohníček* pět žáků páté třídy vyhraje meziplanetární výlet na Měsíc. Mezitím dojde na Marsu k přírodní katastrofě, kterou děti s posádkou vyřeší, přitom objeví pozůstatky života inteligentních bytostí. Zajímavý děj s pomocí obrázků seznamoval čtenáře nenásilnou formou s novými

informacemi o vesmíru. Druhým obrázkovým seriálem z oblasti science fiction vycházejícím na stránkách *Ohníčku* byl *Rex Star* (1968–1971), inspirovaný velmi oblíbeným zahraničním komiksem *Flash Gordon*, který představuje předobraz zcela neohroženého kladného hrdiny. S nástupem normalizace byl však seriál nuceně ukončen.

Opravdovým domovem a líhni sci-fi komiksů bylo „abíčko“ čili *ABC mladých techniků a přírodovědců*. Dlouholetý šéfredaktor tohoto časopisu Vlastislav Toman přišel už v roce 1966 s osmidílnou řadou příběhů *Zajatci Torů* vyprávějící o pozemské expedici profesora Martona na jeden z měsíců Jupitera, která se zaplétá do složitých vztahů mezi místními obyvateli. Tato

nepříliš povedená série byla pouhou „výukovou předehrou“ pro *Dobrodružství Johna Cartera* (1968–1969) a *Dobrodružství Thuvie z Ptarhu* (1970–1971), které Toman přepracoval podle románových předloh E. R. Burroughse. Děj se odehrává v roce 1865, kdy se důstojník americké armády J. Carter na útěku před Indiány ocitá v tajemné jeskyni a pomocí starodávné magické síly je přenesen na planetu Mars. Zde se brzy seznámí s mezi sebou válčícími rudými a zelenými Martány. Po řadě bojů a dobrodružství se ožení s princeznou Dejah Toris. Poté, co si opět „odskočí“ na dvacet let na Zemi, se vrací zpět na Rudou planetu, ale hlavním hrdinou dalšího pokračování v *Dobrodružství Thuvie z Ptarhu* se

Rex Star.
Ohníček: časopis
 československých dětí.
 Roč. 19, 1970, č. 4.
 Praha, Mladá fronta.
 Foto: archiv MKP.

stává jeho a princeznin syn Carthoris. Celkem se seriál dočkal 50 dílů a několika reprintů.

Po zpracování této řady upravil pro komiksové vyprávění Toman svůj vlastní námět podle povídek To a *Příchod bohů*, které vydal s kresbami Zdeňka Buriana již v 60. letech v časopise *Pionýr*. V letech 1973–1976 tak vyšla v ABC sériie příběhů ze *Žluté planety Příhody Malého boba, Příchod bohů a Kruanova dobrodružství*, která byla v roce 1985 vydána ve speciálu pod souhrnným názvem *Pod paprsky Zářícího*. Nezaměnitelnou podobu tentokrát *Žluté planety* vtisknul výtvarník František Kobík. Historie primitivního kmene Gron-c-čů, který si vybere pozemská skupina vědců ke zkoumání a urychlení jejich vývoje pomocí sympatického šestinožého robota (Malý bůh) a videosekvencí, které jim denně

promítá, si získala u čtenářů takovou oblibu, že se příběh nakonec dočkal 146 epizod a stal se tak nejdéle vydávaným komiksovým příběhem u nás, neboť s přestávkami vycházel až do roku 1999.

František Kobík se společně se scénáristou Václavem Šorelem podílel i na vzniku dalších dvou abíčekových vesmírných sci-fi sérií, a to na *Vzpourě mozků* (1977–1978) a *Galaxii* (1984–1986). První z nich pojednává o posádce hvězdoletu Prométheus, která se po deseti letech strávených ve vesmíru vrací zpět na Zemi, kde zatím uplynuly stovky let. Domovskou planetu zastihnou bez možnosti komunikace v neproniknutelném růžovém plášti a jen díky zprávě zanechané na Měsíci zjistí, že se jí snaží obsadit roboti bojující proti lidem. Prométheu se nakonec podaří přerušit robotům zdroj

ŠOREL, V. – KOBÍK, F.:
*Galaxia. ABC mladých
techniků a přírodovědců.*
Roč. 29, 1986, Praha,
Mladá fronta. Foto:
archiv MKP.

energie a udělat z nich poslušné automaty. Růžový oblak mizí a přeživší lidstvo opět vidí Slunce. Druhý seriál naopak vypráví o dvou pozemšťanech, kteří se ztratí ve vesmíru a snaží se najít cestu domů. Během svého hledání objeví neznámou planetu, na níž se zbytky obyvatel usilují zlikvidovat zmutovaný hmyz. Po řadě pokusů o zpětné ovládnutí planety se oba kosmonauti zachraňují útekem i se zbylým obyvatelstvem, které je nuceno hledat si nový život na Zemi. Příběh bohužel zůstal s otevřeným koncem. Obě série nadchly čtenáře skvělým výtvarným pojetím a důrazem na futuristickou techniku, pro něž se Kobík často inspiroval na západě (např. loděmi Enterprise či Battelstar Galactica). I přesto, že se autorům tohoto žánru dařilo nezatěžovat svá díla přílišnou angažovaností, zasahovala normalizační pravidla bohužel i v této oblasti. Snaha vládnoucí strany uklidnit situaci po roce 1968 vedla k zákazu literárního zpracování vzpoury, války či jakéhokoliv boje. Příběhy byly často dost rozvěklé a z dnešního pohledu málo akční. Závěrečné vítězné bitvy se tak obvykle omezily pouze na jeden obrázek. Zároveň některé z dílů musely být ideologicky zaměřeny, například ve *Vzpourě mozků* si posádka vypráví o tom, jak na Zemi opět nastolí starý dobrý řád (tvůrci odmítli přímo napsat socialismus).

Vlastimil Toman si občas ze „svého ábíčka“ odskočil ke spolupráci i v jiných časopisech. Svědčí o tom jeho sedmidílný seriál *Odesílatel neznámý* (1966) vydaný v 15. ročníku *Pionýrských novin*. Děj je zasazen opět na Mars, na němž expedice profesora Repkinse neustále zápasí s podivnými obřimi tvory, avšak po inteligentních mimozemšťanech zde najdou pouze stopy a kontakt se nezdaří. Možné pokračování přerušila emigrace výtvarníka Jana Kristoforihho. *Vezeme domů slunce* (1974–1975)

byl adaptací povídky R. Bredburyho, kterou pro časopis *Pionýr* zpracoval Milan Ressel.

Často také docházelo k přejímání komiksových příběhů z mládežnických žurnálů tehdejšího východního bloku. Redakce časopisu *Sedmička pionýrů* několikrát sáhla po tvorbě maďarských autorů. Tak se v tomto periodiku ocitly sci-fi série *Astronauti* (1973), *Záhada asteroidu 1431* (1980)

TOMAN, V. – RESSEL, M.: Dobrodružství Thuvie z Ptarhu. ABC mladých techniků a přírodovědců. Roč. 16, 1983. Praha, Mladá fronta. Foto: archiv MKP.

PAVEŠ, T. – PETRÁČEK, J.: Třináctka ze Staré čtvrti. *Sedmička pionýrů*. Roč. 16, 1983. Praha, Mladá fronta. Foto: archiv MKP.

a *Návrat na Zemi* (1981). Ve dvanáctidílných *Astronautech* vysílá Země na základě zkoumání zbytků Tunguzského meteoritu, v němž objeví pozůstatky

mimozemské rakety, výsadek na Venuši. Posádce se podaří přistát na Venuši a s pomocí zde uloženého archivu v podobě ocelových koulí rozluštit záhadu osudu zdejších obyvatel. Druhá příhoda se odehrává v roce 2360 v hloubi vesmíru, kde se tříčlenná parta nudících se výrostků (Don, Lars a Ariel) rozhodne ukrást z mateřské stanice jednu z pomocných lodí a udělat si vesmírný výlet. Díky své lehkomyšlnosti se dostanou do velkého maléru na Asteroidu 1431, který se jim naštěstí podaří zažehnat, a nakonec si vyžehlí i svůj průšvih s mateřskou základnou, která se během jejich nepřítomnosti ocitla téměř bez kyslíku, a Don, Lars a Arie ji samozřejmě při svém návratu neopomenou zachránit. Velmi zajímavý je příběh komiksu *Návrat na Zemi*, a to nejen pro jeho hlavního mimozemského hrdinu Rordina, jenž se při zkoumání Modré planety utká s Golemem, Sfingou, Drákulou, Indiány, ale hlavně Centrálním mozkiem, jenž vytvořil všechny postavy na Zemi čisť z rozmaru, aby se zde Rordin nenudil. Nenudili se rozhodně ani redaktoři *Sedmičky*, kterým se bohužel při přípravě šestnáctidílného seriálu nelepila na paty jenom smůla, ale hlavně cenzura. Nejdříve byly oproti původní maďarské verzi vynechány lechtivé scény z Night Clubu včetně příliš vnadné manželky hlavního hrdiny. Nezadržitelný kolotoč událostí však spustil až obrázek 21, který shodou okolností vyšel sedm dní před smutným výročím invaze spojeneckých vojsk, a malér obřích rozměrů byl na světě. Souvislost s 21. srpnem 1968 a valícími se šelmami na obrázku vedla ke stažení dalšího čísla, v němž hlavní záporák Amisov sprádá plány na ovládnutí galaxie. Objevilo se totiž podezření, že jde o zesměšnění předsedy prezidia Nejvyššího sovětu L. I. Brežněva. K distribuci připravený výtisk *Sedmičky* byl zlikvidován a později nahrazen

dvojcíslem. Seriál byl značně zkrácen a ukončen. Pro tvůrce nepodporovaného žánru, jímž v té době komiks byl, znamenala často jeho výroba a vydávání víc než jen zkoumání neprobádaných končin vesmíru, do kterých se dosud nikdo nevydal. Je tedy otázkou, jestli samotní autoři nebyli většími dobrodruhy než jejich smyšlení kosmičtí hrdinové.

Téma vesmírných dobrodružství se však v době velkého rozvoje kosmonautiky neomezovalo pouze na sci-fi série, ale často k němu sáhli i autoři dlouhodobě vycházejících dobrodružných seriálů, například *Třináctka ze Staré čtvrti (Sedmička pionýrů 1981–1984)*, kde si parta v několika dílech vypravuje o příbězích z vesmíru. Dále humorný seriál *Mořští vlci ve vesmíru (Obníček 1970)* a neo-hrožení hrdinové Fifinka, Bobík a Pinda byli díky Mišpulínové vynalézavosti k dobývání vesmíru přímo předurčeni – *Čtyřlístek dobývá vesmír (1969)*, *Signály z neznáma (1976)*. S kamarádem mimozemšťanem navštívil vesmír i Martin ve svých neobyčejných příhodách (*Pionýr 1964–1965*).

Vývoj komiksu pro mládež během období socialismu přesně kopíroval politický vývoj naší země. Od otevřeně nepřátelského postoje vládnoucí strany v 50. letech, který se komiks snažil zlikvidovat jako

zkaženou popkulturu ze západu, přes postupné uvolňování druhé poloviny 60. let, kdy se český komiks konečně přiblížil nejprogressivnějšímu světovému vývoji v tomto žánru. Dále přes následné tvrdé normalizační restriktce let sedmdesátých, v nichž západní popkultura nebyla zcela likvidována, ale spíše ideologicky zneužívána k propagandě, až po opětné postupné uvolňování situace ve druhé polovině let osmdesátých, pokračující svobodným projevem po roce 1989, který paradoxně vedl k ukončení řady zavedených časopisů pro mládež, které neobstály v nepřeborné konkurenci.

Jmenované časopisy *Obníček*, *ABC mladých techniků a přírodovědců*, *Pionýrské noviny*, *Pionýr*, *Větrník*, *Sedmička pionýrů* a *Čtyřlístek* jsou jen pouhým zlomkem periodik pro děti a mládež, které ve svých sbírkách spravuje Muzeum Komenského v Přerově. Ve sbírkovém fondu, který je budován již více než sto let, se nachází téměř tisíc titulů pedagogických, výchovných, dětských a mládežnických periodik od roku 1823 až po současnost. Výčet všech svazků, které jsou prezenčně k dispozici všem badatelům, je volně dostupný v rámci Souborného katalogu České republiky a v katalogu knihoven MKP na webových stránkách muzea.

Veronika Balajková (* 1978) absolvovala historii a muzeologii na Slezské univerzitě v Opavě. Mezi lety 2014–2024 pracovala jako kurátor a odborný knihovník v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, kde se věnovala zpracování starých tisků, publikací z 19. století a regionálním periodikům. Od roku 2025 pracuje v Muzeu Komenského v Přerově jako historik a kurátor sbírek časopisy, školní obrazy, školní mapy (19. a 20. století).

» balajkova@prenovmuzeum.cz

Takoví jiní dobrodruzi – osobnosti zábřežské meziválečné turistiky

JAN SITTA

Když si představíme dobrodruha, většinou máme na mysli odvážného cestovatele vydávajícího se do vzdálených a exotických zemí za poznáním, slávou nebo bohatstvím a překonávajícího na své cestě různé překážky. Dnes, kdy nám dává moderní civilizace nevídaný turistický servis a možnosti, se může zdát, že opravdové dobrodružství, vyznačující se podivnými, zajímavými a nebezpečnými zážitky, lze skutečně prožít jedině v odlehlých a vzdálených krajinách. V minulosti však bylo dobrodružstvím již jen samotné vzdálení se ze své rodné vesnice a tzv. horror silvarum (strach z nebezpečí a neznámého) se udržel dlouho do novověku. Objevili se samozřejmě tací, které lesy a hory přitahovaly, takoví dobrodruzi se pak často stávali lesníky a hraničáři, společnost se jich bála a týkala se jich různé povídačky a předsudky.

Výpravy za dobrodružstvím v masovém měřítku musely posečkat až na změnu myšlení ovlivněnou německým romantismem a na překotný vývoj v 19. století. Vznikl tak fenomén turismu, kdy se dobrodružství mísilo s rozkoší z pobytu v přírodě,

s poznáváním neznámých koutů vlasti, ale i tělesným a duševním osvěžením.

A jak na tom byl s dobrodruhy Zábřeh? Ten se mohl pyšnit dobrodruhem par excellence, slavným Janem Eskymo Welzlem, který procestoval celý svět, aby našel domov mezi Eskymáky na Nové Sibiři a později mezi yukonskými zlatokopy. V tomto článku bych se však chtěl zaměřit na trochu jiné, méně známé zábřežské dobrodruhy, totiž na první turisty.

Klub československých turistů, odbor Zábřeh

Na severní Moravě se turistika rozvíjela ještě před založením Klubu českých turistů Vilémem Kurzem a Vratislavem Pasovským a jejím středobodem byly vrcholky Jeseníků a Králický Sněžník. Od roku 1881 se zde angažoval Moravsko-slezský sudetský horský spolek, který nebyl národnostně vyhraněný. V roce 1895 vznikl odbor KČT v Lošticích, který již byl český, naopak na severozápadním okraji Zábřežské vrchoviny byly aktivní turistické spolky německé. Na Zábřežsko však český turismus pronikal pomalu a silným impulzem byl až vznik Československa.

Zábřeh se nakonec přece jen dočkal a zábřežský odbor Klubu československých turistů (na KČST byl Klub českých turistů přejmenován po vzniku republiky) vznikl na ustavující valné hromadě 20. dubna 1920. Jeho zakladateli byly významné osobnosti společenského dění města, z valné většiny pedagogové. Předsedou klubu byl zvolen František Merta, pokladníkem Jaroslav Havelka, jednatelem František Wiedermann. Od roku 1922 byl klub součástí Jesenické župy, která vznikla spojením šesti turistických odborů. Zábřežský odbor působil v hranicích tehdejšího politického okresu kromě části spravované menšinovým odborem ze Štítů.

Klubová činnost se rozeběhla velmi rychle – již 24. dubna 1920 se konala první vycházka přes Nemili, Pubučí a Zvoli zpět do Zábřehu. Další pravidelné vycházky (a v zimních měsících přednášky) brzy následovaly. Ještě téhož roku byla vyznačena první turistická trasa, dodnes značená červeně, ze Zábřehu na vrch Lázek, prozatím ještě bez cedulí. O dva roky později již byly vyznačeny základní trasy ze všech výchozích železničních stanic na hlavním koridoru – z Krasíkova, Hoštejna, Nemile, Zábřehu a Lukavice.

V meziválečném období se činnost klubu soustředila převážně na pořádání vycházek nebo výletů po různých koutech Československa. V průměru jich bylo konáno sedm ročně, přednášky z cest, které se pořádaly převážně v zimních měsících a byly spojeny s promítáním fotek, byly za rok dvě až tři. Roku 1924 vznikl v Zábřehu pod hlavičkou KČST odbor turistiky dorostu (10–18 let) a téhož roku se uvažovalo i o vzniku cyklistického odboru. Lyžaři byli členy KČST do roku 1930, tehdy se kvůli zachování slev na jízdném spojili pod křídly zábřežského Sokola a později se sloučili ve Svazu

lyžařů RČS. Turisté provozovali v Zábřehu prázdninovou turistickou noclehárnu s pěti lůžky a stáli i za vybudováním turistické lávky přes Moravskou Sázavu v místech dnešního lomu.

Propagaci spolku byla věnována velká pozornost a bylo vydáno velké množství pohlednic, turistům sloužily také nádražní vývěsky či výloha knihkupectví Patka. Již roku 1924 vyšla příručka vlastivědných výletů ze Zábřehu do okolí a o deset let později pak vydal zábřežský odbor *Turistického průvodce po severní Moravě*, jehož autorem byl župní značkovač a řídící učitel Jan Libštejský. Přestože před rokem 1938 a před přerušением činnosti vlivem nacistické okupace zažil zábřežský odbor KSČT velký příliv členů, dobrodružství v terénu již tolik turistů nelákalo a často se setkáváme s nářky zábřežských turistických předáků nad malou účastí. Není divu, vycházek se totiž v průměru účastnilo jen 10 osob a zábřežské turistiky dokázala k větší angažovanosti podnítit až stavba turistických chat, útulen a rozhleden, které sice výrazně zvyšovaly návštěvnický komfort, ale dobrodružnost se pak z takovýchto vycházek postupně vytrácela.

Osobnosti zábřežské turistiky

Je paradoxní, že turistiky dobrodruhy se často stávali lidé z městského prostředí ve snaze objevovat to, čeho se jim ve městě zoufale nedostávalo. V Zábřehu se pak setkáváme ještě s dalším fenoménem, totiž s velkým zapojením učitelstva, které rychle pochopilo význam turismu i vzhledem k národnostnímu soupeření Čechů a Němců, jehož bylo město mezi válkami plné. Dále si představíme tři osobnosti, které měly na formování zábřežského odboru KČST největší podíl.

František Wiedermann

O Františku Wiedermannovi již byla řeč jako o jednom ze zakladatelů zábřežského odboru KČST. Narodil se v Šumvaldu (Strážné) roku 1883 a stal se učitelem dějepisu, zeměpisu a tělocviku. Roku 1912 se oženil s Boženou Černou a měli spolu tři děti. Jeho prvním působištěm bylo gymnázium v Praze, od roku 1919 se stal jeho novým pracovištěm Zábřeh. Učil jako profesor na gymnáziu a věnoval se i práci pro Národní jednotu (NJ) v Olomouci.

František Wiedermann byl „šedou eminencí“ v rámci fungování zábřežského KČST, nikdy ne zcela v čele, ale za všech okolností přítomen důležitým rozhodnutím. Zastával funkci pokladníka spolku a byl i jednatelem jesenické turistické župy. V Zábřehu přijímal přihlášky nových členů a byl také aktivní turista, chodil po horách a vyhledával vhodná místa pro české turistické chaty. Byl hlavním proponentem stavby chaty na Jeřábu. Při svém

František Wiedermann (vzadu uprostřed s brýlemi) ve společnosti členů Jesenické župy KČST. Zdroj: fotoarchiv VMŠ.

přemístění na gymnázium do Šternberka roku 1935 byl jmenován čestným členem zábřežského odboru. Od roku 1938 byl ředitelem státní reálné školy v Olomouci, v hanácké metropoli také zemřel.

Josef Klimeš

Dalším turistou s duší dobrodruha byl Josef Klimeš, který vyznával turistiku ještě před samotným založením místního odboru. Narodil se v Bušíně roku 1868 a studoval na učitelském ústavu v Brně, své první učitelské místo získal v Dubicku a po zřízení české školy na Skaličce pracoval jako její správce. Již od mládí rád cestoval a miloval historii, byl i jazykově nadaný. Oženil se s Annou Šafářovou a narodilo se jim postupně šest dětí. Od roku 1902 působil jako nadučitel v Crhově, později v Písařově a od roku 1920 byl až do svého odchodu do penze učitelem v Leštině.

Touha po poznání vlasti a sociální citění jej v roce 1922 přiměly zúčastnit se mise vikáře Rudolfa Šedého na Volyni, zorganizované na záchranu dětí z chudých poměrů. Svůj čas však věnoval zejména turistice v okolí Zábřehu a vlastivědnému bádání, z těchto zájmů vzešel knižně nejprve průvodce po severní Moravě a později série vlastivědných publikací o Zábřežsku. Na své výlety často brávil své žáky a zasadil se také o výstavbu první dřevěné rozhledny na vrchu Lázek (1912). Na stáří se usadil v Dubicku a spolupracoval se zábřežským a olomouckým muzeem. Zemřel po delší nemoci v Zábřehu.

František Reichl

Třetí a asi nejviditelnější osobností zábřežské turistiky byl písařovský rodák František Reichl. Pocházel z chudých poměrů a po studiu se stal

František Reichl. Zdroj: časopis *Moravský sever*.

berním asistentem ve Štítech. Od roku 1905 působil v Zábřehu a vypracoval se na berního oficiála. Zasazoval se o vznik českých škol na Štítecku a po vzniku republiky se stal členem Okresního výboru v Zábřehu. Byl také členem Ústředního výboru NJ v Olomouci a odboru NJ v Zábřehu a kvůli propagování češtví v tradičně národnostně smíšeném kraji se dostával do střetů s Němci. Nikdy se neoženil a byl bezdětný, na osobní život mu

zkrátka nezbýval čas právě kvůli zastávání četných společenských funkcí, pro které se mu přezdívalo „severomoravský konzul“.

František Reichl byl nicméně především oddaným turistou, místopředsedou Jesenické župy KČST a členem zábřežského odboru. Díky dalekosáhlé síti kontaktů se mu podařilo získat pozemek a prostředky na stavbu turistické rozhledny a zděné chaty na vrchu Lázek (původní rozhledna z časů Klimešových byla německými vandaly zničena). Za přítomnosti mnoha významných funkcionářů byla chata roku 1933 slavnostně otevřena a pojmenována právě po Františku Reichlovi.

Po záboru Sudet byl přeložen do Olomouce jako vrchní berní tajemník, do svého rodného kraje se však často vracel a je pochován v rodném Písařově.

Závěr

Představené osobnosti rozhodně nebyly jedinými turisty se zajímavými příběhy, ani ony však svá dobrodružství – ať už v rámci organizované turistiky, nebo osamocených výletů spojených se značením cest – většinou nezaznamenávaly. Kdyby tomu tak bylo, možná bychom se dnes kromě známého Welzla a festivalu „Welzlování“ mohli inspirovat pro naše dobrodružství také na festivalech s názvy „Wiedermannování“, „Klimešování“ či „Reichlování“.

Jan Sitta (* 1994), absolvent historie – archeologie na FF UP v Olomouci a starších dějin v Ústavu českých dějin na FF UK v Praze. V současnosti kurátor a edukátor zábřežské pobočky Vlastivědného muzea v Šumperku.

» zabreh@muzeum-sumperk.cz

Mexiko – láska iberoamerikanisty Oldřicha Kašpara

IVAN HLAVATÝ

*Předci moji odjakživa,
Znalci koní, znalci piva,
Kováři a svobodníci,
Rebelanti, mučedníci.
Jejich právnuk,
Můj ty smutku,
Tiše
Píše
Knihy
V koutku.*

(O. Kašpar, *Záhada ďáblových očí*)

Doc. PhDr. Oldřich Kašpar, CSc., je přední český iberoamerikanista a hispanista, specialista na region Mexika a karibskou oblast spolu se Španělskem. Vystudovaný historik působil jako etnograf, vysokoškolský pedagog, překladatel, spisovatel, cestovatel a terénní badatel, v osobní sféře jako básník, milovník hudby, umění a kulinářství. Původem hrdý Moravák a Hanák ze západního okraje Hané z Jestřebí na Zábřežsku po gymnáziu studoval v 70. letech 20. století v Olomouci na pedagogické fakultě a poté

na Filozofické fakultě Univerzity Palackého dějiny, završené úspěšným rigorózním řízením. Zájem o hispánskou Ameriku ho přivedl v roce 1978 do Prahy na tehdejší katedru národopisu a folkloristiky a do Střediska ibero-amerických studií při Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Na FF UK obhájil kandidátskou disertační práci a později se také habilitoval. Působil během let také na univerzitách v Pardubicích a Plzni. Hostoval rovněž na různých zahraničních univerzitách (Kuba, Španělsko, Mexiko aj.), kde se vedle přednášek, archivního bádání a terénních výzkumů účastnil vědeckých kongresů a konferencí.

Při přednáškových a badatelských pobytech od roku 1980 dosud poznal řadu zemí Evropy a navštívil opakovaně Vídeň, Varšavu, Krakov, Lublaň, Moskvu, Paříž, Londýn, Řím (který mu „*přirostl k srdci*“), Lisabon, ale nejčastěji pobýval ve Španělsku, na Kubě, v USA a především v Mexiku. Mnohá města a místa Evropy i za oceánem navštívil také s manželkou Hankou, muzikoložkou a hudební publicistkou. Mexiko procestoval prakticky celé, ale nejvíce a nejdéle pobýval

Oldrich Kašpar (první zleva) v Mexicana Academia de la Historia v roce 2002, kdy obdržel titul řádného akademika instituce. Zdroj: osobní archiv O. Kašpara.

v regionech Estado de México, Hidalgo, Michoacán a Baja California. Krátkodobé i dlouhodobé pracovní a výzkumné cesty do Mexika začaly v roce 1987 a trvaly donedávna. Celkem, po sečtení všech pobytů, prožil jen v Mexiku pět až šest let života. Za svou odbornou činnost byl v roce 2000 přijat za člena Academia Mexicana de la Historia. V roce 2018 byl doc. dr. Kašpar jmenován čestným a hostujícím profesorem (profesor honorario y visitante) na mexické Autonomní univerzitě státu Hidalgo v Pachuca a ve stejném roce vyznamenán dekretem mexického prezidenta *Řádem aztéckého*

orla (Orden Mexicana del Águila Azteca), nejvyšším státním vyznamenáním pro cizince.

Je autorem několika desítek odborných publikací včetně skript pro studenty, populárně naučných knih, překladů i beletrie (především pro mládež), asi tří set odborných článků i recenzí v Česku i zahraničí. Tematická šíře bibliografie O. Kašpara je stejně pestrá jako jeho aktivity. Zaměřuje se odborně zejména na několik okruhů: dějiny a kulturu Mezoameriky před a postkolumbovskou, indiánskou mytologií a folklór obou Amerik, česko-latinomericko-španělské kontakty a vzájemné

poznání, působení českých misionářů, především jezuitů v Novém světě, hlavně v Mexiku.

Z rozsáhlé řady jeho prací v češtině bych uvedl ve stručném výběru kupříkladu *Nový svět v české a evropské literatuře* (1983), *Tam za mořem je Amerika* (1992), *Jezuité z české provincie v Mexiku* (1999), *Dějiny Mexika* (2009) nebo námi studenty během studia hojně využívané *Počátky české cizokrajné etnografie. Antologie textů 1791–1831* (1983) a třídílné *Texty nativní Iberoameriky* (1978, 1982 a 1984) – výbor slovesnosti Indiánů Jižní Ameriky, které přeložil a napsal spolu s PhDr. F. Vrhelem. Řada odborných knih a statí O. Kašpara vyšla ve španělštině nebo španělských překladech doma i v zahraničí. Z beletristické tvorby O. Kašpara zmíním například *Tajemství vlčí rokle* (1988), *Svatyně smrti* (1992) nebo *Smrtící oči Tezkatlipokovy* (2001) a cestopisné zápisky s autobiografickými prvky *Toulky magickým světem Mexika* (2000) či *Záhada dáblových očí a další stránky z cestovních deníků* (2019). V bilingvní španělsko-české knize *Proč se Indiáni bojí soviho křiku a jiné mexické legendy* (2006) podle historických pramenů přeložil a převyprávěl původní indiánské legendy Mezoameriky. Čtivá a zajímavá je i jedna z jeho posledních knih, věnovaná nadpřirozeným moderním legendám a mýtům převážně z městského prostředí, s názvem *O červeném sportáku a jiné současné pověsti a fámy z Mexika* (2016). Pro nejmenší čtenáře sepsal vícero indiánských, kubánských mýtů a legend nebo i vlastních pohádek. Na svých cestách ochutnal řadu národních a regionálních jídel, jejichž recepty v některých knihách dává k dispozici ctitelům kulinářství.

Za mých studií národopisu a folkloristiky na FF UK v Praze v 80. letech 20. století (katedru

tehdy vedl prof. PhDr. Robek Antonín, DrSc., charismatický, bezesporu mimořádně odborně fundovaný, pro některé kontroverzní kvůli svému neochvějnému komunistickému přesvědčení) patřil mladý O. Kašpar mezi hvězdy našeho studentského nebe, kde zářil spolu s PhDr. Františkem Vrhelem, CSc. (později docent a vedoucí katedry národopisu přeorganizované na soudobý Ústav etnologie a středoevropských a balkánských studií FF UK), dále historikem prof. PhDr. Josefem Polišenským, DrSc. (rovněž Hanák z Prostějova) a folkloristou a literárním historikem PhDr. Karlem Dvořákem, CSc. (původem z Olomouce, v letech 1960–1969 vedoucím katedry). S výše jmenovanými se řadil k nejoblíbenějším a nejváženějším přednášejícím, kteří svými znalostmi, metodami jejich předávání a přístupem ke studentům představovali špičku vysokoškolských pedagogů na katedře i univerzitě. O. Kašpar tehdy přednášel dějiny etnografie, cizokrajnou etnologii zaměřenou na obě Ameriky, především Latinskou, dále historické ohlasy zámořských objevů v české literatuře a o působení českých misionářů, zejména z řad jezuitů, v obou Amerikách. Vedl rovněž studenty při výzkumech poválečného dosídlování pohraničí na Jesenicku, organizovaném tehdejším Ústavem pro etnografii a folkloristiku při ČSAV, kdy se projevilo nejen jako dobrý manažer a koordinátor, ale také jako veselý, hovorný společník a velký vpravěč. Neviděli jsme se až na jednu krátkou výjimku s doc. dr. Kašparem řadu let, proto mne mile překvapilo, když se ukázalo, že si mne pamatoval. Dokonce při úvodním setkání připomněl drobnou historku z doby zmíněného výzkumu v pohraničí, který některým obyvatelům horských vesnic nebyl po chuti, zejména zbylé německé populaci. Tehdy

na jednu studentku poštvala zatrpklá obyvatelka psa, německého ovčáka, ale s O. Kašparem jsme zasáhli včas, milou studentku vytáhli za branku a stačili ji před útokem psa zachránit.

Kořeny vztahu doc. dr. Kašpara ke Španělsku, Mexiku a Latinské Americe se datují od dětství, jako by mu bylo osudově předurčeno. Poprvé zavítal do Španělska, jehož magická krajina mu učarovala, v roce 1987 a od té doby ho navštívil mnohokrát především za účelem badatelské práce v archivech a knihovnách v řadě míst – Madridu, Cordově, Seville, Toledu a dalších. V Seville často bádá v Generálním archivu Indií (*Archivo General de Indias*), v němž především studoval a pátral po méně známých a nepublikovaných písemných pramenech od Kryštofa Kolumba, Hernána Cortése, Bernala Díaze del Castillo a dalších exponentů velkých objevů a conquisty a také po dopisech českých jezuitů adresovaných do koleje řádu v pražském Klementinu. Kromě krajiny a španělské národní povahy si zamiloval kouzlo místních kaváren. Podle něj jen v Madridu je více kaváren než v celém Německu a nejsou to kavárny ledajaké, ale mají typické a neopakovatelné charisma. Milovník kávy a kaváren si stejně tak oblíbil kafetérie v Mexiku, které mají navíc tu výhodu, že bývají spojeny s knihkupectvími, po zakoupení knih se tak lze zabořit do křesílka, číst a jako bonus popíjet skvělou mexickou kávu, kterou má za jednu z nejlepších na světě. V Ciudad de México mezi takové kafetérie blízké jeho srdci patří třeba kavárna velkého knihkupectví *Librería Gándhí* nebo *La Librería*, kde se setkával s mnoha představiteli mexické vědy a kultury, a v níž napsal podstatnou část dvou knih.

Na svých cestách a při výzkumech v indiánských vesnicích, po knihovnách a archivech si

vedl deníky. Stovky popsaných stran tak přesně a detailně zachycují místa jeho toulek, poznatky a zážitky z Evropy, Ameriky i Afriky, což mu velmi pomáhá při psaní knih a aktuálně při zpracování vzpomínkové autobiografie. Mimo jiné je uplatnil v knížce vzpomínek z cest *Útržky z cestovních deníků* (2011). Při pobytu v horských oblastech subtropického i tropického Mexika nebo rovněž ve Španělsku nezažíval jen vedra, která mu mnohdy připravila perné chvílky a pocit, že se rozpouští,

Doc. dr. Oldřich Kašpar ukazuje aztécký artefakt, dešťovou hůl ze svých sbírek. Foto: Ivan Hlavatý.

Řád aztéckého orla udělený Mexikem doc. dr. Oldřichu Kašparovi.
Foto: Ivan Hlavatý.

ale také chlad a zimu. Nečekané chladno ho zaskočilo ve Španělsku za prvního pobytu, po deseti letech působení na FF UK jako hispano-amerikanist. Bylo to v zimě, ale jako nezkušený Středoevropan, který poprvé vycestoval na jih Evropy, jenž měl spojen s pálicím sluncem a plážemi, přicestoval nalehko a byl zaskočen nejen nefalšovanou zimou, ale také tím, že ve Španělsku se prakticky v tomto období netopí. Naopak na Kubě zažil „šílené“ vedro a ke všemu hodiny jeho univerzitních přednášek na letním ostrově vyšly na polední čas,

kdy i ve stínu měl pocit, že taje jako sněhulák. Zažil krutá vedra nejen tam a ve Španělsku, ale také v yucatanském pralese nebo na Sahaře.

„Druhou největší zimu jsem zažil v Mexiku ve stejném období jiného roku. Na jedné z cest za místními Indiány mne zastihla noc vysoko v horách, a tak mi nezůstalo nic jiného, než ji přečkat pod širákem...“ V noci, kdy teplota spadla k nule, málem zmrznul a vousy měl pokryté jinovatkou, ale během dopoledne teplota vystoupala na dvacet stupňů. Jindy uchvácen pohostinností Indiánů ve vysokohorské Huastéce, kde studoval výrobu původní indiánské keramiky u starých členů komunity (mladí produkují už jen křiklavé a kýčovitě nádoby ve velkém pro turisty), žil několik týdnů v chýši s hliněnou podlahou u Doñi Marie. Kromě osmičlenné rodiny obývala domácnost všudypřítomná zvířata – slepice, krocani, fena se štěňaty a prasátko. Noci byly tak chladné, že přivítal možnost tulit se k prasátku, které hřálo nejvíce. Po návratu měl několik přednášek na univerzitě v Tulacingu (město na severovýchod od Ciudad de México), proto se opakovaně umyl, spíše doslova vydrhl ve vaně s pěnou. Druhý den v obleku a vázance kráčel univerzitní aulou a *„...bylo mi divné, že všichni, kdo mne potkávají, podivně krčí nosy a občas se i uchechtnou... Vysvětlení ovšem přišlo vzápětí. Přítel José se ke mně brnul zdálky (...) s otevřenou náručí, krok ode mne se však zastavil (...) a opatrně mi jen – a s dost velkým odstupem – podal ruku (...) a povídá ‚Oldřič, ty jsi byl na výzkumu, že? (...) Páchněš jako vepř‘.“* Ještě další tři dny se pak zbavoval oděru z terénního výzkumu.

Podobně doc. dr. Kašpar, jako moderní pokračovatel českého prvorepublikového etnografa Alberto Vojtěcha Friče (1882–1944), který zkoumal

indiánské kmeny v oblasti Mato Grosso, Gran Chaco a u řek Pilcomayo a Paraguay, především proslulé kmeny Čamakoko, Kađuveje nebo Bororó, navazoval první kontakty s mexickými indiánskými komunitami. Už jako student pedagogiky měl praxi v mateřské školce, kde zjistil, že dovede zaujmout malé človičky, a tyto zkušenosti uplatnil také u Indiánů. Obvykle se usadil v blízkosti vyhlédnuté vesnice, kam za ním brzo přišly zvědavé děti, kterým kreslil obrázky, a mimo jiné se tak dozvídal a učil slova jejich jazyka. Spolu s dětmi v několika dnech dorazili i babičky a dědové, kteří ho obvykle dovedli do vesnice a ubytovali v některé z chýší nebo domků.

Kromě španělštiny, kdy zvládl tři její dialektologické varianty – kastilskou, kubánskou a mexickou, se naučil také několik indiánských jazyků. Nejlépe se dohovorejí nahuatlem, jazykem potomků bývalých vládců Střední Ameriky – Aztéků. Původně se naučil historický, dnes nepoužívaný nahuatl z knih a zápisků jezuitů, ale když jím oslovil domorodé nositele jazyka, zjistil, že mu pranic nerozumí, teprve poté si nastudoval a osvojil moderní variantu aztéčtiny a některé její dialekty. Poněkud to připomíná příběh známého lingvisty a znalce Indiánů Jana Ullricha, původem z Valašského Meziříčí, který se podobně naučil lakotštinu z misionářských deníků, aby při první návštěvě Lakotů v rezervacích zjistil, že mu rozumí pouze někteří nejstarší členové kmene, poněvadž hovořil polozapomenutým „svatým jazykem“ šamanů. Znalost nahuatlu u Evropana nečekali domorodí průvodci doc. dr. Kašpara nebo veslaři při plavbě po jednom z vodních kanálů v Texcocu, kteří si vesele mezi sebou povídali do chvíle, než je oslovil v jejich jazyce. Jeden z veslařů byl překvapen a zaskočen natolik,

že přepadl z údivu přes okraj člunu do vody. Z mexické španělštiny a nahuatlu přeložil do češtiny O. Kašpar mnoho veršů aztécké poezie a měl možnost své překlady předkolumbovské poezie přednášet také v Dílně nahuatlu v mexickém Muzeu krásných umění (Museo de Bellas Artes). Do krve mu natolik přešla i španělština, že ho například ve vlaku v Andalusii při hovoru spolucestující považoval za Španěla odněkud ze severu, a to kvůli určitým jazykovým odlišnostem.

Cestování do odlehlých koutů Mexika nebo Karibiku neprobíhalo pokaždé idylicky, mívalo tu a tam skutečně dobrodružný charakter a poskytlo i zážitky nevítané v podobě setkání s chladnými zbraněmi a přepadením. Poprvé poznal, jaké pocity má člověk, kterému k břichu přitisknou hlaveň odjištěného samopalu, na Kubě. Tehdy jako člověk neobeznámený s místními pravidly kráčel v Havaně po chodníku kolem cizí ambasády, když mu uniformovaný policista zastoupil cestu a uvedeným způsobem ho držel v nehybnosti, než se věc vysvětlila. Skutečně blízko smrti se ocitl na Yucatánu. Tehdy v malé skupině kolegů z univerzity cestovali džípem tropickou džunglí, když je znenadání zastavila umělá překážka v podobě kmenů a vzápětí skropila sprška kulek z pistolí i samopalu. Zachránila je jen rychlá reakce řidiče Manola, který okamžitě opětoval palbu ze svého kalašnikova, a střelba z pistole jednoho z kolegů. V severnějších státech Mexika, baště narkomafie, se mu nic podobného nepříhodilo, zato v Evropě, konkrétně v Madridu v roce 1984, se připlétl do přestřelky na ulici při jednom přepadení zlatnictví.

Další potíží, tentokrát přírodního charakteru, byl řídký vzduch ve velkých nadmořských výškách v mexickém altiplanu. Když se zde ocitl poprvé,

nic zlého netuše, dal se zlákat, aby si s místními zahrál fotbal ve výšce tři a půl tisíce metrů. Vše šlo dobře až do chvíle, kdy zničehonic nemohl popadnout dech. Při výstupu na vulkán Popocatepetl (Kouřová hora, výška 5 393 metrů nad mořem) dosáhl vrcholu s vypětím sil téměř „po čtyřech“. Tělo se časem přece jen aklimatizovalo a adaptovalo, neboť při pobytu u Tarahumarů (také Rarámuri, obojí znamená Běžci), proslulých vysokohorských dálkových vytrvalců v běhu, se dovedl zúčastnit při obřadu Slunce aspoň etapově jejich tradičního rituálního běhu, který u mužů má délku asi osm set kilometrů a běží se nonstop. Tarahumary navštívil na delší dobu dvakrát a zažil u nich při výzkumu šamanů a šamanismu, které zkoumal u různých indiánských komunit Mexika, společné obřadní pojidání ježunky (peyotlu). Podobně na Kubě a v Karibiku studoval afrokaribská náboženství, která jsou synkretickými systémy afrických kultů, katolického křesťanství a zbytků původních indiánských náboženských tradic.

Naštěstí zážitky z cest mívaly většinou klidnější charakter, kdy učenec a historik O. Kašpar v tichu knihoven a archivů bádá nad svazky zápisů z minulosti nebo zažíval daleko příjemnější setkání s lidovými tradicemi a hudbou. Takovým zážitkem bylo třeba setkání s mexickými pouličními hudebníky *mariachis* (z francouzského *mariage* neboli svatba – hráli totiž a hrají dosud hlavně na svatbách), jejichž hudba stejně jako celkově mexická lidová hudba nese české stopy. Jindy večer měl emotivně i umělecky silný zážitek, když náhodně přilákán září ohně a melodií se přichomýtl ke skupině Mexičanů, kteří hráli *corrido*, mexický „narrativní písňový žánr, který vypráví o zločinech z vášně, hrdivských událostech, opěvuje krásu ženy, dojírá

se nad krásou přírody a popisuje tragické i komické okamžiky lidského života“.

V Mexiku se často potkával s tam žijícími Čechy nebo potomky Čechů, třeba i v tak exotických místech jako bylo mayské středisko Cancún. S některými navázal kamarádké a přátelské vztahy, např. s pedagožkou a překladatelkou Ludmilou Holkovou, která do španělštiny přeložila Kožíkův román o J. A. Komenském nebo mýty, báje a pohádky Indiánů Mexika Oldřicha Kašpara (*Kojot a oposum a jiné mexické pohádky*, 2006), naopak do češtiny staromexickou poezii Nezahualcóyotla (*Rozezni svůj atabal*, 1996), staromexická naučení *Huehuetlahtolli* nebo *Mexické zpěvy* (2024) Miguela León-Portilly. V církevních svatostáncích a na poutních místech nacházel sochy českého světce sv. Jana Nepomuckého (Juan Nepomuceno), a dokonce sv. Anežky České. Mnohokrát byl také překvapen znalostmi běžných Mexičanů o Česku, Praze, skladatelích jako Bedřich Smetana nebo Antonín Dvořák, pochopitelně o sportu i českém pivu. V Mexiku je také nemálo známý zakladatel novodobého československého státu T. G. Masaryk, po němž je v Ciudad de México pojmenováno náměstí a prestižní avenida (třída), na níž byla v roce 2000 odhalena slavnostně jeho socha, a Masarykovo jméno nese jedna střední zdravotnická škola v Ciudad Sahagún (město v mexickém státě Hidalgo).

Nemohu se na závěr vyhnout nešťastné kontroverzi z počátku tisíciletí, která hluboce ovlivnila profesní i osobní život doc. dr. O. Kašpara. Totiž dehonestáčnická a pomlouvačná kampani vůči jeho osobě a dílu ze strany některých kolegů. Toto nedůstojné, nechutné a polemické tažení proti osobě doc. dr. O. Kašpara, způsobené osobní animozitou

s využitím vykonstruovaných a nekorektních obviňování z jisté míry plagiátorství v případě jednoho díla, je nejen odsouzeníhodné, ale rovněž neprofesionální a lacině oportunistické. Bohužel, i to se občas stává v akademických českých vodách, jen je smutné, že kal zůstává i po skončení bouře a ulpívá na pověsti neprávem osočovaného. Jak znám doc. dr. O. Kašpara, vědecká a odborná profesionální čest by mu nedovolila vydávat cizí peří za své, a naopak uvádění zdrojů a pramenů pokládá za automatickou povinnost. Sotva by také byl při jiném než přísně vědeckém přístupu v dalších letech oceněn na domácím i mezinárodním poli významnými univerzitními i státními poctami.

Úvodní verš z básnické tvorby O. Kašpara jsem uvedl proto, že mi připomněl obdobnou myšlenku sdělenou krétským spisovatelem Nikosem Kazantzakisem v románu *Kapitán Michalis* nebo v jeho autobiografické knize *Hlášení El Grekovi*. Vypráví zde o sobě jako o intelektuálními a učitelskými sklony postiženém potomkovi rodu bojovných a drsných draků, který vybočil z řady válečných turkobijců, aby se chopil pera a inkoustu. Podobně O. Kašpar, který pochází z dlouhé rodové linie kovářů a sedláků, jejichž genealogický strom vystopovali s bratrem archivářem až do konce

16. století, vyměnil kovadlinu s kladivem a pluh za knižní pult a psací náčiní. Jeho intelektuální vášeň pro dějiny, geografii a cestování je však rovněž genetickým dědictvím, neboť předkové disponovali na svou dobu poměrně velkou knihovnou, kde kromě náboženské literatury se nacházely tisky z uvedených oblastí poznání.

Dávná mezoamerická legenda vypráví o Indiány milovaném kulturním božstvu a vousatém učiteli Anahuacu, Opeřeném hadovi – Quetzalcoatlovi, který ve finále svého působení odplul po moři na východ se slibem návratu. Domorodci stále očekávaný návrat legendárního Quetzalcoatla pomohl v první fázi španělským conquistadorům vedeným Hernánem Cortésem, protože Aztékové a další kmeny aztécké říše je považovali za jeho potomky nebo vyslance. Podle mého mínění Quetzalcoatl naplnil svůj slib v osobě doc. dr. Oldřicha Kašpara. A sice pro jeho odborné, spisovatelské a společenské působení, kterým mimořádně přispěl ke vzájemnému poznání a přiblížení obou světů – světa Mexika a střední Evropy. Považuji za velkou čest, že se s hanáckým velikánem české iberioamerikanistiky osobně znám, a stejně tak za možnost aspoň v krátkosti touto cestou seznámit veřejnost s jeho osobností, dílem a životními osudy.

Ivan Hlavatý (* 1957) vystudoval obor národopis a folkloristika na FF UK v Praze. Zabýval se řadu let výzkumem řecké minority v Česku a věnuje se problematice národopisu Řecka a sousedních regionů Balkánu, Malé Asie a Předního Východu. Je autorem řady článků i výstav o řecké minoritě v ČR a autorem nebo spoluautorem několika publikací.

» athapaska@seznam.cz

Dramatický i tragický příběh jednoho neobyčejného života

aneb předlouhá cesta z Nového Mesta nad Váhom do lágru v Sachsenhausenu

IVAN ŌECH

Co znamená a jaký je význam slova „dobrodruh“? Dobrodruh je pojmenování pro osobu, která ráda a dobrovolně vyhledává nějaká dobrodružství. Jde o člověka s velkou dávkou odvahy, který dokáže čelit i velkým výzvám. Ty mohou být založeny na prověření fyzické i psychické odolnosti takového jedince. Dobrodruh se vystavuje extrémům počasí, námaze, navštívuje nové a neprobádané krajiny a podobně.

Dobrodruh

Byl člověk, o kterém budou mé řádky, dobrodruhem? Těžko posoudit (v porovnání se mnou a mým životem – absolutní). V mládí byl bezesporu podnikavý, odvážný a pracovitý. Ze zapomenutého slovenského – vlastně uherského – maloměsta na začátku 90. let 19. století to dotáhl opravdu velmi daleko. Po následcích hospodářské krize po 1. světové válce byl zase na úplném začátku, v jiném městě, v jiném státě, opět pracovitý a úspěšný. Ale stínem fašismu, který od 2. poloviny 30. let postupně zachvacoval Evropu,

nejen tu střední, kde býval doma, byl nucen zažít dobrodružství, které však mělo tragický konec. Dokonce to vypadalo, že už utekl ze svírajících se kleští zhnědlé Vídně, kdysi tak líbezné a vstřícné. Té Vídně, která se mu nadlouho stala domovem. Ano, žil i v Londýně. Ano, žil nakonec v Kodani. Ale to už nebylo dobrodružství. To byla jen snaha o zachování prostého života už nemladého dobrodruha. Snaha utéci čirému Zlu.... Přesto podivnou zradou vysokých dánských úředníků, kteří „jen dělali svou práci“, byl vydán v roce 1940 do Německa, tam vězněn a po dvou letech utýrán v lágru Sachsenhausen. Snad jen vědomí, že všechny jeho děti byly v bezpečí..., mu pomohlo tíhu osudu snášet. Bylo mu šedesát. Ale ten stud, ten stud v Dánsku, je vnímatelný i po letech, stejně jako tady.

Doma mu říkali zřejmě Ernst – a doma byl v Novém Městě nad Váhom, které ovšem v průběhu let několikrát změnilo jméno, v prostějovské policejní kartě tak figuruje jako jeho rodiště Poavážské Nové Mesto nebo také Vágujhely, Uhersko.

Byl benjamínkem a jeho rodiče Johana a Karel měli ještě tři další děti – nejstarší Johanu, která si říkala Janka, Berthu a druhého syna Sándora. Z tohoto jména usuzuji, že doma mluvili i slovensky, protože Janka si tak říkala až do smrti a její netež, nejstarší dcera Ernsta, figuruje také jako Jana. Jak nasvědčují záznamy, osudy rodičů i sourozenců jsou neznámé. I přes snahu a studium jinak velmi podrobných materiálů z rodného města nelze bohužel nic určitějšího napsat. Známe jen osud jeho nejstarší sestry Jany, která byla manželkou holiče v Novém Městě nad Váhom a za první republiky se coby vdova přestěhovala s celou rodinou do Prostějova. Nicméně ještě dříve než ona přišel do Prostějova její nejstarší syn Emil, který ve strýcově firmě pracoval už od roku 1920. A onen strýc zde v Prostějově v úředních dokumentech figuroval jako Arnošt.

Ale to bychom přeskakovali. Ve Vídni byl už roku 1901. V roce 1907 se v Prešpurku žení Ernst Platzko s Amalií, rozenou Friedl, která byla o dva roky mladší, a odchází do Brna, kde sbírá své první zkušenosti v textilním oboru. V roce 1909 je nově zaprotokolována firma Kaufmann & Platzko, výroba konfekce v Prostějově. Podle prvních dokumentů a plánů se specializovali na dámské pláště. Ve Vídni měli od počátku svou vzorkovnu a nabídku sezonních modelů. A to přímo na Mariahilfstrasse! Jeho společníkem byl o pár let starší Leo Kaufmann, rodák z brněnských Řečkovic. Zdá se, že zkušenosti nabýval rychle, protože už v roce 1911 je otevřena nádherná novostavba Ing. arch. Gottfrieda Czermaka z Brna na Olomoucké ulici 15 v Prostějově – podle svých investorů nese tato budova jméno Kaufmann & Platzko, a tak figuruje i v dnešní odborné architektonické literatuře. Její

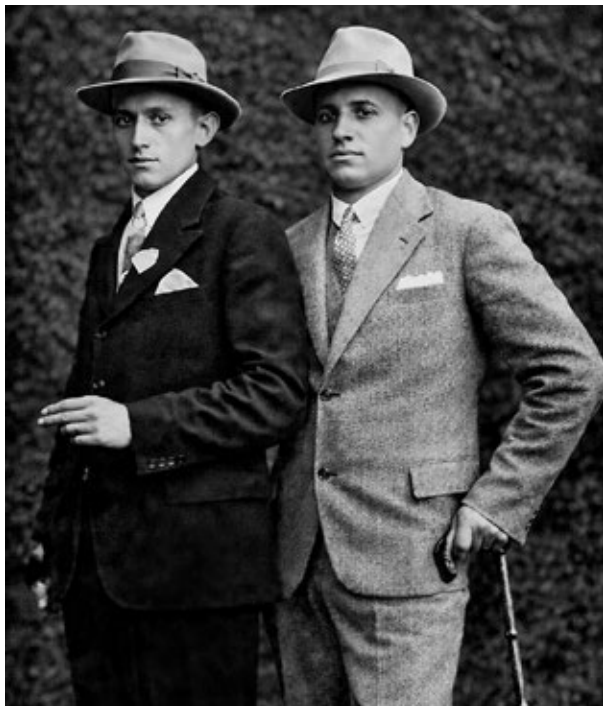
Karel Platzko, Vídeň. Zdroj: archiv autora.

autor pracoval po roce 1918 pod českým jménem Bohumír Čermák a byl významným předválečným architektem, mimo jiné firemním architektem firmy ASO a také autorem pavilonu G na brněnském výstavišti.

Novostavba obytného domu s konfekční továrnou byla první realizací mladého architekta „na zelené louce“ a byla tolik typická pro Prostějov, který byl od konce 19. století kolébkou konfekčního průmyslu. A šlo o budovu velmi zdařilou, výstavnou a zdobnou, která zhruba od 50. let minulého století začala ztrácet okolní zahrady s kašnami a soškami a sama podlehla nezdařené modernizaci po roce 2010. Její neštěstí bylo a je v tom, že byt byla dílem slovutného architekta, byla a je mimo památkovou zónu. A samostatně

chráněna také nebyla. Naštěstí některé důležité architektonické prvky jsem stihl zadokumentovat.

V prvních dobách – v době do konce 1. světové války – se továrně dařilo skvěle. Začínala se ženskou konfekcí, později přibrala i pánskou a chlapeckou. Rozhodné stop dal firmě konec 1. světové války a rozpad stávajících exportních trhů. Ten potkal také mnoho jiných konfekčních firem v Prostějově. I dlouholetých... V tomto případě se firma ještě před zánikem na chvíli odstěhovala do pronajatých prostor, ale... A vypadá to, že se kolem roku 1925 oba společníci rozešli, ale ani to jejich prostějovské továrničky nespasilo... Rodina

Modely Kauffmann & Platzko, vpravo Emil Rosenberg. Zdroj: archiv autora.

Platzkových se postupně přestěhovala do Vídně a továrna zanikla někdy kolem roku 1924, kdy budovu zakoupil továrník Iltis a zahájil její novou kariéru pod značkou Belti, kterou ukončilo až znárodnění.

Ernst měl tou dobou čtyři děti. Tři dcery a nejmladšího syna Karla, který se narodil ještě v Prostějově, ale už dva roky po jeho narození se rodina stěhovala do Vídně. To se stalo v roce 1919. Nejprve se věnoval obchodům své továrny v poválečné Vídni, po roce 1925 se pak opět pohyboval v oblasti látek, konfekce, krejčovských salonů a obchodu.

Budování nové existence začalo pozvolně. Konfekční továrnu zřejmě vedl společník Leo Kaufmann. Jak vidno z dochované fotografie, ke konci vyráběla i pánskou konfekci. Kolem roku 1925 byla prodána a dům také. Ze starých zápisů je zřejmé, že dům byl Ernsta, takže do začátku podnikání měl jistý obnos. Rok 1926 je pro něj velmi tragický – ve vídeňském sanatoriu Hera (dosud existuje) umírá začátkem roku jeho manželka Amalie a jeho nejmladší syn Karel má teprve 11 let. I zde si umí osud pohrát, protože jeho bývalý prostějovský společník Leo Kaufman je také vdovcem. Pokud jsou historické údaje správné, pohyboval se nadále v oblasti módních krejčovských salonů – nejprve pánského salonu, který vedl Leo Platzko, jeho jmenovec, později, v polovině třicátých let, si otevřel salon dámský Platzko a Hochdorf. Jistá drobnost nasvědčuje tomu, že on byl ten, kdo měl vztah k moderní architektuře, protože v textu o salonu Platzko a Hochdorf je poznámka, že jeho interiéry navrhoval tehdejší slavný oblíbený a módní vídeňský židovský architekt Rudolf Reuven Trostler – což je obdobná situace jako u jeho domu v Prostějově, domu, který navrhoval jako jeden z několika

v Prostějově mladý začínající Bohumír Čermák. Zjevně i jako investor měl Ernst Platzko velmi blízko k moderní soudobé architektuře.

Nicméně blíží se fašistické nebezpečí. Protože Ernstovy dcery byly starší než benjamínek Karel, je z podkladů zřejmé, že byly už vdané, a víme, že jedna z nich žila v USA a tam chtěl zamířit i Ernst se synem. Po anšlusu Rakouska už pro něj Vídeň nebyla bezpečnou, salon vzal rychlý konec a Ernst nadále obchodoval s látkami v mezinárodním obchodě – tak jako léta předtím. Nakupoval kvalitní látky v Londýně a vozil je zejména do Dánska. A do Londýna také roku 1937 odcestoval s osmnáctiletým synem Karlem, tím posledním z dětí, které se narodily v Prostějově, ve kterém zůstala jen jeho setra Janka se svou rozvětvenou rodinou. A v časové tísně začal vyjednávat přes hranice, protože vnímal dění kolem sebe, měl asi dobré informace a odhady. Díky dceři Editě Platscheck v USA připravoval cestu tam a mezitím zdatně obchodoval – z Londýna přivezl ještě 8. dubna 1940 velkou zásilku látek do Kodaně, kam už za dva dny vtrhli Němci. A začíná hrůzné finále. Ernst urguje různá vyslanectví, diplomaty, zetě v USA. Končí mu v srpnu jeho československý pas. A úředně zdatní a velmi dobře informovaní Němci okamžitě požádali

Dánsko o vydání „jejich“ státního příslušníka – byl přece Vídeňák. A dánský ministr spravedlnosti Harald Petersen souhlasil s vydáním! Ernst byl bez varování 17. září 1940 zatčen ve svém kodaňském penzionu Askestad, který se nacházel na adrese Bredgade 3, a nazítří převezen do Německa. Dva roky byl vězněn a 30. září 1942 byl jako číslo 34393 převezen do koncentračního tábora Sachsenhausen, kde během 14 dnů umírá údajně na TBC.

Hořkým konstatováním je to, že tou dobou už není na světě ani jeho sestra Janka z Prostějova, ani většina jejich dětí či bývalý společník prostějovské továrny Leo Kaufmann.

Je důležité napsat, že současné oficiální Dánsko se za svůj postup v této věci mnohokrát omluvilo a před penzionem má Ernst svůj „stolperstein“. Ta pachůť zrady ale nezmizí... Snad by měl alespoň radost z toho, že jeho děti válku přežily...

Pozn.: Přes veškerou snahu zůstaly – snad jen zatím – nezodpovězeny otázky týkající se dalšího života Karla, o němž zatím vím jen tolik, že zemřel v Izraeli koncem 70. let.

Poděkování patří pracovníkům Soka Prostějov, rodině Rosenbergových, Muzeu a galerii v Prostějově, My Heritage, rakouskému architektonickému lexikonu, informacím z dánské strany.

Ivan Čech (* 1964) se po pracovní stránce pohyboval celý život v oblasti kultury a sociální péče. Dlouhá léta se zajímá o nejnovější historii a publikuje zejména v oblasti dějin holokaustu, druhého a třetího odboje. Spolupracuje s Židovským muzeem v Praze a Institutem Terezínské iniciativy, kterým zajišťuje identifikované fotografie obětí holokaustu z Prostějova a okolí pro jejich databáze.

» princip@seznam.cz

Z Písečné do daleké Etiopie

Životní příběh Josefa Werdeckera

PAVEL MACHÁČEK

Ze tří miliónů sudetských Němců, kteří po staletí žili na území českých zemí, se po druhé světové válce stali nedobrovolní cestovatelé. Patřil mezi ně i rodák z Písečné na Jesenicku Josef Werdecker, pro nějž bylo poznávání nových krajů a jejich převádění do mapové podoby celoživotním posláním i koníčkem.

Budoucí významný německý geograf a kartograf přišel na svět 25. listopadu 1907. Narodil se do světa, kde pomalu končilo optimistické období míru, hospodářského růstu a bouřlivého vědeckého a uměleckého rozvoje, jenž v kontrastu s následujícími desetiletími celosvětových válečných konfliktů a ekonomických krizí dostal charakteristické pojmenování Belle Époque.

Jeho rodiče nebyli žádní boháči. Otec se živil jako švec a obživu pro svou rodinu musel zajišťovat i prací na malém hospodářství. Maminka, rozená Schrothová, sice pocházela z kamenické rodiny, byla však velmi sečtělá a do nevelkého společného domu, který v Písečné již nestojí, si vzala svou knihovnu s díly světové literatury. Byla schopná citovat z paměti celé pasáže z Goetha nebo Schillera a mistrně je přednášela na svatbách a při podobných příležitostech.

Během dětství prožil malý Josef nelehké časy první světové války a musel se vyrovnat jak s odchodem otce na frontu, tak i se všemi problémy, které s sebou tato doba přinesla. Docházku na obecné škole v Písečné končil v době, kdy starobylou habsburskou monarchii vystřídalo Československo a místní Němci s nevolí přijímali rozhodnutí Pařížské mírové konference o svém začlenění do nově vytvořeného státu. Malý Josef od mala udivoval zájmem o vědění, a proto se jeho rodiče rozhodli umožnit mu studia na jesenickém gymnáziu, přestože jako nejstarší byl předurčen k tomu, aby převzal otcovo řemeslo. Úkol pokračovat v rodinné tradici a ujmout se jednou otcovy dílny padl nakonec na jeho mladšího bratra Rudolfa, jenž se vyučil obuvnickému řemeslu. To však neznamenalo, že by se Josef jako gymnazista nezapojoval do činnosti v hospodářství a nepomáhal otci a matce s jeho provozem.

V roce 1927 složil maturitní zkoušky jako nejlepší student ročníku a zapsal se na geografii a historii na Německé univerzitě v Praze. Po promoci na doktora přírodních věd vyučoval na německých středních školách v Praze. Na rodný kraj však nezapomněl a při cestách domů pravidelně pomáhal stárnoucím rodičům

během sezónních prací v zemědělství. Zároveň se věnoval kartografii a upozornil na sebe zpracováním přesné mapy Saudské Arábie, poté co bylo království Hidžázu a Nadždu prohlášeno za saudoarabské království. Toto své dílo věnoval jeho prvnímu panovníkovi králi Abu al Azízovi z dynastie Saudů.

Světově známý švédský geograf a sinolog Sven Hedin, který byl Josefovým velkým vzorem, mu po studiu jeho mapy Arábie napsal, že ho také přitahovalo toto málo prozkoumané území, ale nakonec se díky náhodě zaměřil na východní Asii, kde ležel hlavní předmět jeho životní práce. Obzvláštní sympatie k mladému Němci, se kterým si často dopisoval, vyjádřil prominentní Švéd ve svém velmi

srdečně pojatém blahopřání, které dorazilo přesně 28. června 1937, kdy se Josef Werdecker ženil s Eugenií Gröger z Gräfenberku.

Po obsazení okleštěného Československa vojsky třetí říše a vytvoření protektorátu Čechy a Morava pracoval nadaný geograf jako vědecký asistent v Geografickém institutu Německé univerzity v Praze, kde se v březnu 1945 habilitoval. Jeho habilitační práce se zabývala tématem alpského a pasteveckého hospodaření ve východních Sudelech (Alp- und Weidewirtschaft der Ostsudeten).

Na konci války uprchl s rodinou do Salcburku, poté pracoval jako referent v Kanceláři pro regionální studia v bavorském Scheinfeldu. V roce 1948 byl jmenován docentem geografie na Vysoké

Profesor Josef Werdecker (v klobouku vlevo uprostřed) s kolegou Hillebrandem v pohoří Simien. Zdroj: Josef Neugebauer.

technické škole v Darmstadtu, na které se v roce 1956 stal mimořádným a v roce 1966 řádným profesorem geografie.

Svůj neutuchající zájem o neprobádaná území mohl naplnit až v roce 1953, kdy absolvoval svou první cestu do Etiopie, kterou plánoval ještě v meziválečném Československu. Jeho úkolem bylo vypracování kartografických záznamů Simienských hor a zpřístupnění pralesních oblastí masivu Goba. Vedle odborných zápisů si vedl i deníky, do nichž zapisoval své zážitky, které po návratu do Německa uveřejňoval ve svých příspěvcích do populárně naučných periodik:

„Dne 14. září vyrazila karavana 12 osob, 12 mul a 6 koní k Simienským horám. Období dešťů pozvolna odeznívalo a nám se za tři dny podařilo dosáhnout Imet Gogo v nadmořské výšce bezmála 4 000 m na severním okraji náhorní plošiny Amba Ras. Odtud bylo možné se napojit na geografickou síť, kterou jsme zmapovali před více než rokem. V následujících dnech však po severních svazích pohoří stoupala vzhůru hustá mlha a překrývala nám zamýšlené cíle, které jsme potřebovali zaměřit. Teprve po etiopském svátku maskal, který se slavil 28. září, se naše práce rychle pohnuly vpřed. Po překonání hlubokých kaňonů řeky Ansia se nám povedlo zaznamenat i západní stranu masivu Berotschwaha členěného přítoky řeky Bellegés. Tím byl dokončen celý vrstevnicový

nákres doposud neznámé jihozápadní části plošiny Amba Ras, započatý při pracích roku 1954.

Poznání životních podmínek této vysoko ležící oblasti, kde obydlí sahají až do nadmořské výšky 3 600 m, zemědělské obhospodařování do 3 800 m a pastevectví až do 4 200 m, spojené s rozličnými vegetačními stupni a morfologickým utvářením krajiny nám přineslo hodnotný studijní materiál. Neméně zajímavým bylo i zjištění, že se mezi koptsko-křesťanským osídlením nacházejí i vesnice, patřící k islámu.“

Do horských, téměř neosídlených oblastí se do roku 1964 vypravil celkem šestkrát. Zpočátku cestoval pouze s mulami, koňmi a doprovodem několika místních obyvatel, později mu v zaměřovacích pracích pomáhal jeho kolega Hillebrand. V této souvislosti byl několikrát na audienci u dvora proslulého etiopského císaře Haile Selassieho. Další dvě výzkumné cesty ho na konci 60. let zavedly také do Keni, Ugandy a Tanzanie.

Vedle neprobádaných částí Afriky, které popsal v několika v knihách (např. *Eine Durchquerung des Goba-Massivs in Südäthiopien*, 1962, nebo *Äthiopien*, 1968), si našel rovněž čas zabývat se tématy souvisejícími se svým bývalým bydlištěm (např. *Die Sudetenländer: Abriß einer Landeskunde*, 1957).

Zapomenutý cestovatel z Jesenicka zemřel 29. listopadu 1979 ve věku pouhých 72 let.

Pavel Macháček (* 1962) se dlouhodobě zabývá historií Jesenicka, především obdobím 20. století. Je autorem řady publikací (např. knižní série *Zmizelé Jesenicko*). V současné době spolupracuje s Vlastivědným muzeem Jesenicka.

» mach.hacek@seznam.cz

VARIA

Expozice Příběh kamene ve Vlastivědném muzeu v Olomouci

MARKÉTA ŠREKOVÁ DOLÁKOVÁ

Vlastivědné muzeum v Olomouci otevřelo 1. května 2026 stálou expozici věnovanou tématu kamene. Kámen je zde představen ve třech podobách: jako hornina, pracovní nástroj a jako umělecké dílo. Vystavené exponáty pocházejí z Olomouce a jejího okolí a jsou součástí sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci.

V první části expozice – geologie – se návštěvník může dovědět, z jakých hornin byly postaveny významné olomoucké památky, jaké geologické podloží se ve městě nachází, jaké otisky živočichů a rostlin je možné v nedalekých lomech nalézt a mnoho dalšího.

Druhá část expozice – archeologie – představuje pravěké kamenné nástroje, seznamuje s jejich výrobou. Je doplněna dalšími zajímavými archeologickými nálezy. Jeden z nich tvoří unikátní 10 metrů dlouhá dřevěná loď více jak 2 000 let stará, kterou nově obohatil druhý podobný exemplář z 16. století.

Poslední třetí část seznamuje s předměty ze sbírky Lapidária, jako jsou zdobené fragmenty

románského paláce, gotické architektonické články a náhrobky, renesanční portál, objemné barokní reliéfy z městských bran, původní sochy andělů ze sloupu Nejsvětější Trojice v Olomouci a mnohé další. Návštěvník se doví o polychromii kamenných děl, která byla často na povrch předmětů aplikována, může pozorovat stopy použitých nástrojů a odhalit příběh některých z nich. Nebylo výjimkou, že kamenný artefakt časem ztratil svou původní funkci (zvláště při přestavbách), byl přetesán na nové dílo anebo zazděn coby stavební materiál a nakonec při dalších úpravách objektu vyjmut a předán do muzea. Díky tomuto opětovnému využívání se paradoxně dochoval do dnešních dnů.

Expozici Příběh kamene měli návštěvníci možnost zhlédnout poprvé již v roce 2013. Od té doby však prošla několika změnami a byla doplněna o nové exponáty. V letošní sezóně se navíc inovují popisky v Braillově písmu a připravují nájezdové rampy pro vozíčkáře.

Expozice je otevřena sezónně od května do září v atraktivních klenutých prostorách barokní

budovy na Denisově ulici 30. Více informací o otevírací době na www.vmo.cz.

Věříme, že svou náplní, doprovodnými interaktivními prvky určenými nejen dětem a možností hmatového poznávání vybraných předmětů osloví nejširší skupinu návštěvníků.

Kámen se rodí, proměňuje a zaniká, stejně jako člověk.

Kámen má různou podobu a vlastnosti, stejně jako člověk.

Kámen by mohl vyprávět, kdyby měl ústa, stejně jako člověk.

Ukázka expozice Příběh kamene. Foto: Pavel Rozsival.

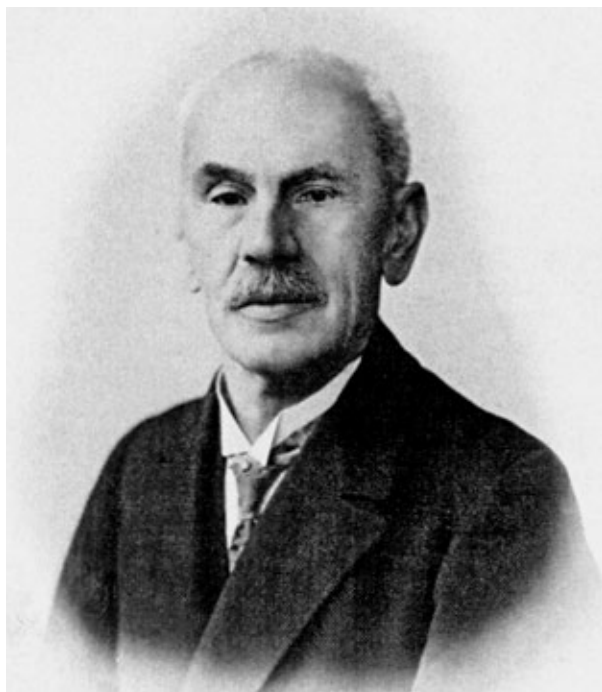
Pamětní kniha školy na Nových Sadech

JAROSLAV HORÁK

První záznamy v *Pamětní knize německé obecné školy na Nových Sadech* (Gedenkbuch der Schule Neustift) jsou z roku 1791, kdy byla zakoupena školní budova a započala zde výuka. Ale teprve až roku 1795 byl jako první učitel zaznamenán Johann Winkler, uváděn je ale také rok roku 1797. K patronům školy se řadí Náboženský fond, město Olomouc, obec Nové Sady a Povel. Školu tehdy navštěvovalo 74 žáků. Roční plat učitele činil pouze 84 zl. 20 kr. Na jeho plat přispívala obec Nové Sady 10 zl., Povel pět zl., školné od rodičů podle tříletého průměru 41 zl. 20 kr, peníze ze „štoly“ (kostelních sbírek) 13 zl., z výnosu 1 ½ měřice pole 15 zl., celkem tedy 84 zl. 20 kr. Učitelé ale také dostávali různé naturálie. Platy učitelů se však postupně zvyšovaly. Například nástupní plat učitele v roce 1857 činil již 210 zl. ročně.

Stávající školní budova svojí kapacitou nebyla vyhovující, proto roku 1827 započala stavba nové školy. Ta byla dokončena a posvěcena roku 1830. Měla dvě třídy a byla situována naproti novosadského kostela. Jako stavitelé školy jsou uváděni Matyáš Rozehnal a Šimon Kusý. Ve školním roce 1906/07 se vyučovalo již ve třech třídách

a ve školním roce 1912/13 ve čtyřech třídách. Každá třída měla dvě oddělení – a, b. Můžeme zde připomenout také některé významné učitele. Daniel Thin (1840–1909) nastoupil roku 1871 jako produčitel, později se stal řídícím učitelem (Oberlehrer). Do penze odešel roku 1901. Celkem 50 let zastával také funkci varhaníka a regenschoriho v novosadském kostele. Jeho hrob i pomník je zachován na místním hřbitově. Dalším z učitelů byl Moritz Röder (1858–1946), otec významného historika, archiváře a regenschoriho novosadského kostela Julia Rödera. Moritz Röder nastoupil na školu roku 1877 jako produčitel, odešel pak působit do Varhoště (nyní již neexistující obec v Oderských Vrších), ale roku 1901 se opět vrátil na Nové Sady, kde přijal funkci řídícího učitele v nově postavené škole v ulici Střední Novosadská. Do penze odešel roku 1922. Roku 1894 zde začal působit jako produčitel Leopold Seyfried, rovněž hudební skladatel a soukromý učitel hudby. Rudolf Čepp (1892–?) zastával v letech 1933–1934 funkci zástupce ředitele, vedl také místní pěvecký sbor (v časopise *Olmützer Blätter* jsou roku 1962 připomínány jeho sedmdesátiny). Na škole vyučovaly také ženy. První industriální

Řídící učitel novosadské školy Moritz Röder (1858–1946). Zdroj: archiv autora.

učitelkou (šití a vaření) byla od roku 1874 Josefa Ruprecht (1840–1920). Pobírala ročně 300 zl.

Budova školy na ulici Střední Novosadská

S narůstajícím počtem žáků škola naproti kostele již svojí kapacitou nevyhovovala. Bylo proto rozhodnuto o stavbě další školní budovy, a to na ul. Střední Novosadská. Stavbu vyprojektoval a vedl významný olomoucký stavitel Albert Stratil (1854–1908). Vysvěcení školy dne 15. 8. 1901 a další oslavy byly pojaty vskutku velkolepě. Vysvěcení se zúčastnily údajně stovky obyvatel jak z Nových Sadů a Povelu, tak také z okolí. Obec byla krásně vyzdobena, nechyběli zde ani učitelé, žáci i místní

spolky. Po zpěvu ke svěcení v kostele se vydal průvod ke škole. Zde přednesl pěvecký sbor Beethovenu skladbu *Ehre Gottes* (Pocta Bohu). Slavnostní projevy pronesli místní farář P. František Zmeškal, předseda c. a k. školské rady baron Gestheim a ředitel školy Moritz Röder. Potom probošt, svobodný pán Grimmenstein za početné účasti duchovních přistoupil ke svěcení školní budovy. Průvod se pak vydal v čele s kapelou do kostela, kde následovalo požehnání. Od patnácti do devatenácti hodin se na zahradě školy koncertovalo (není ale uveden program) a ve třetí třídě bylo připraveno pohoštění. Oslavy dále pokračovaly večer v sále hostince „Zur Weintraube“ (U Vinného hroznu). „Liedertafel“ měl úspěch, za přednes písní sklidili dámy a pánové velký potlesk. Potom následoval „taneční věneček“. Stavba školy vyšla na 50 000 K. Nebyla to však pro obec velká zátěž, protože se našlo poměrně dost sponzorů. Pro srovnání – učitelův plat tehdy činil měsíčně 100 K. Ve školní budově naproti novosadského kostela se však vyučovalo i nadále. Škola tak nyní měla dvě budovy.

Ke škole dále patřilo hřiště o rozměru 450 m², zahrada na severní a přední straně (celkem 1 570 m²) a také zahrada ředitele školy (840 m²). Pro školní zahrady věnovali mnozí občané Nových Sadů i města mnoho ovocných stromků, ovocných keřů i okrasných dřevin, a dokonce i tři fůry kamenů na skalku. Rozložitý tis před školou nyní odpovídá svému zasazení v roce 1901 a je chráněný. Budova školy slouží v současnosti mateřské škole.

Česká obecná škola

Doposud je pojednáváno o obecné škole s výukou v německém jazyce. Na Nových Sadech byla ale povolena a uvedena v život česká škola. Byla

umístěna do budovy bývalé továrny na bělobu v Rooseveltově ulici, náležitě upravené pro školní potřeby na podzim roku 1908.

Občané Nových Sadů věnovali německé škole různé knihy, pomůcky pro výuku, ale i peníze. Roku 1883 daroval škole novosadský občan Franz Parsch, asistent daňového úřadu v Olomouci sbírku 104 měděných mincí a devět stříbrných, nejstarší císaře Ferdinanda II. ze 17. století. Roku 1890 škola obdržela od okresní školské rady 31 knih, některé byly zdarma pro chudé žáky. V témže roce (1890) dostali někteří žáci vánoční nadílku: 10 kabátů, 10 kalhot a 10 párů bot.

Se školou se pojí také tragické události. V červnu 1890 zemřel na neštovice žák druhé třídy Franz Steiner ve věku 10 let. Dne 5. 8. téhož roku se koupali žáci v řece Moravě, v jejím „nebezpečném úseku“. Bohužel se utopil další žák druhé třídy Karl Hedrich, také desetiletý.

Škola se aktivně podílela na významných oslavách. Především při jubileích vlády císaře Františka Josefa – 50 let jeho vlády roku 1898 a 60 let vlády v roce 1908. Také byly slaveny císařovy narozeniny a jmeniny. Vždy se oslavy začínaly mší svatou v kostele, žáci zpívali čtyři sloky císařské hymny, pak slavnost pokračovala ve škole. Dne 11. 12. 1916 bylo za účasti učitelů a žáků slouženo slavnostní Te Deum k volbě nového císaře Karla I. Smuteční obřady se sloužily v novosadském kostele za účasti učitelů a žáků také roku 1888 za korunního prince Rudolfa, za císařovnu Elisabeth (Sissi) roku 1898, za Františka Ferdinanda d'Este (1914) a také za samotného císaře Františka Josefa I. (1916). V roce 1916 bylo státem nařízeno po každé mši sv. zpívat císařskou hymnu. Již v době trvání první světové války byl také zaveden letní čas.

Velkolepě oslavila škola šedesátiletého jubilea vlády císaře roku 1908. Ve školní zahradě byl

Třída novosadské školy
s řídícím učitelem
Rudolfem Čeppem, rok
1930–1932, uveřejněná
v *Olmützer Blätter*, 1988,
č. 2. Zdroj: archiv VKOL,
sig. II 857.004.

zasazen „Císařův dub“ za účasti učitelů, rodičů a spolků. Byla provedena slavnostní vlastenecká hymna *Aus Vaterland* pro smíšený sbor, baryton sólo a čtyřruční klavír již uváděného učitele a skladatele Leopolda Seyfrieda. Účinkoval novosadský pěvecký spolek Neustifter Gesangverein a žáci třetí třídy. Dále následoval *Kaiserhuldigung* (Hold císaři). Pro děti sestavil Leopold Seyfried *Soldaten-spiel* (Hra na vojáky) a slavnostní hru *Huldigung der Monate* (Hold měsíce).

Zajímavý údaj, který sice souvisí se školou jen částečně, se týká obecního pastýře Ferdinanda Bílka (Bielek), jenž „krásně vytruboval Volání pastýře“. Ředitel školy poslal patřičný notový zápis roku 1913 učiteli hudby v Brně Josefu Götzovi pro *Sbírku lidových písní*. Výše jmenovaný Ferdinand Bílek byl jako voják v první světové válce zajat, vrátil se domů (1918), ale v témže roce zemřel.

Období první republiky

Ve školním roce 1919/20 byla zavedena na německé obecné škole, o které je stále pojednáno, výuka českého jazyka. Většina učitelů se přizpůsobila novým poměrům, ale museli také složit zkoušky z češtiny. Škola měla čtyři třídy se 190 žáky. Dne 28. 10. 1928 se ve škole oslavovalo desáté výročí trvání ČSR. Školní budova byla po dlouhou dobu osvětlena. Učitelé vysvětlili žákům význam tohoto jubilea.

Žákům bylo předáno 11 brožur a 28 žáků z první třídy obdrželo od olomoucké spořitelny spořitelní knížku se vkladem 10 Kč. Kronika německé novosadské obecné školy končí zápisem v roce 1935. Další její stránky jsou vytrhány, ale nakonec nás při pročitání této kroniky čeká překvapení...

Ve školní kronice jsou vzadu vloženy dva dvojlisty psané tužkou, podepsané výše jmenovaným německým učitelem Rudolfem Čeppem: *„Vzpomínáme a oslavujeme naše narozeniny i našich blízkých, taktéž vzpomínáme a oslavujeme narozeniny naší republiky. Státu se daří, když jsou jeho hranice chráněny a jeho finance jsou v pořádku. Už z lásky k nám samým musíme mít největší přání, aby se našemu státu dařilo dobře. Stát je chráněn opevněním a vojskem. Je to všechno? Je nanejvýš nutné, abychom se jako svobodní občané cvičili v občanských ctnostech, které jsou právě tak důležité jako vojáci a opevnění. Stát a jeho vedení nám nesmí být cizí. Naši školáci vědí, že prezident Dr. Beneš nás sudetské Němce má rád. Činí vše proto, aby naše práva a národní přání splnil. Dále víme, že se snaží zmírnit hospodářskou situaci našeho domova. Druhá občanská ctnost – držet pospolu. Třetí ctnost – dobře pracovat ve všech odvětvích, abychom sloužili nejen sobě, ale i státu. Také žáci mají vykonávat své povinnosti dobře. 28. října 1936 Rudolf Čepp.“* (text byl zkrácen)

Jaroslav Horák (* 1947), hudebník, bývalý člen Monavské filharmonie zabývající se historií a numismatikou. Autor publikace *Kostel sv. Filipa a Jakuba v Olomouci – Nových Sadech a kaple Neposkvrněného početí Panny Marie v Olomouci-Povelu*.

» JaHor47@seznam.cz

Hněvotínské kuriozity (2)

JIŘÍ FIALA

V prvním čísle letošního ročníku revue KROK jste se mohli krátce seznámit s hněvotínskou historií, ničivými požáry či první doloženou vraždou. Další hněvotínské kuriozity jsou na řadě...

Dvě hanácké zpěvohry

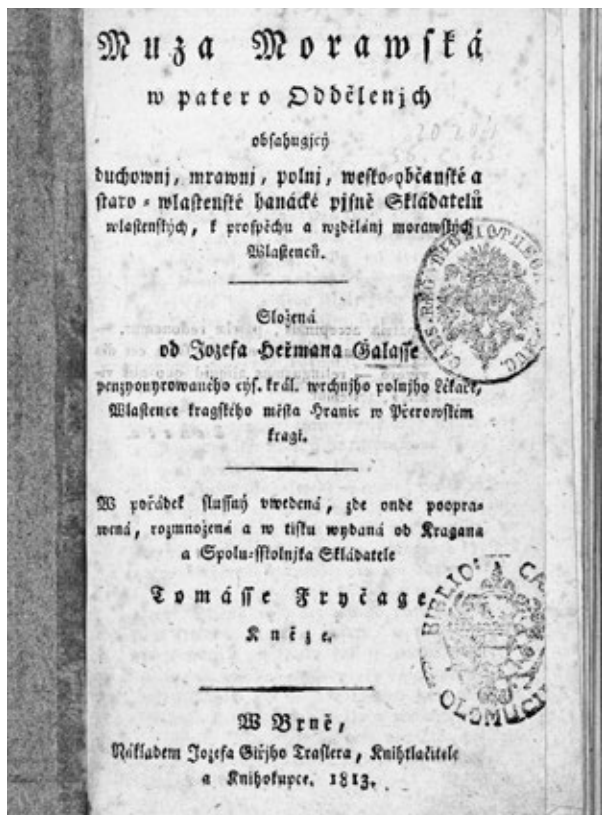
Dvouaktové opery či zpěvohry v hanáckém dialektu, zkráceně nazývané *Pargamotéka* (Pragmatická sankce) a *Landebork* (Brandenburk, tj. pruský král Fridrich II. Veliký), složené velehradským cisterciákem Alanem (Ignácem Plumlovským) a inscenované v premonstrátském konventu na Hradisku u Olomouce, reflektují události tří slezských válek (1740–1763). Naproti tomu dvě jednoaktové hanácké zpěvohry *Jora a Manda* a *Maréna a Kedrota* (na internetových stránkách Hněvotína chybně *Jova a Manda* a *Mařena a Kedrota*) vznikly během prusko-rakouské války o bavorské dědictví (po smrti bezdětného bavorského kurfiřta Maximiliana Josefa z rodu Wittelsbachů) v letech 1778–1779, jejímž dějištěm se stalo zejména území severních a severovýchodních Čech. Poněvadž se pro nedostatek proviantu vojáci živili krmnými bramborami nebo nezralými švestkami, vžily se pro tento válečný konflikt názvy *bramborová válka* nebo *švestkovy*

rumrajch. Válka byla ukončena Těšínským mírem, vlády v Bavorsku se ujal dolnofalcký kurfiřt Karl Theodor a jako jeho nástupce byl potvrzen Karl vévoda von Zweibrücken. Rakousku bylo přičleno pouze nevelké území jihovýchodně od soutoku Innu a Dunaje s přibližně 60 tisíci obyvateli.

Libreta těchto rozverných jednoaktových operet či zpěvoher napsal v karikované hanáčtině premonstrátský řeholník Josef Mauritius Bulín, převor na Svatém Kopečku u Olomouce, hudbu k nim složil hněvotínský kantor Josef Pekárek. O Pekárkovi víme, že se narodil roku 1758 v Chornici u Jevíčka, v německé škole v Hněvotíně začal vyučovat roku 1783. Obec mu platila 12 zlatých 24 krejcarů, místo naturálií pobíral 46 zlatých 40 krejcarů, školné od rodičů činilo 22 zlatých 20 krejcarů ročně. Zemřel roku 1820 ve stáří 62 let a byl pohřben na místním hřbitově.

Ve zpěvohře *Jora a Manda* si Manda stěžuje na svého nápadníka Joru, jenž ji čtyři roky pronásleduje svými žádostmi o ruku, ačkoliv „*chodi špinavé,/ až ošklevo hledět,/ nemeté, neočesané, až hanba povědět,/ v kožecho be mohl orat/, z plondro [plunder, širokých kalhot] olej vetlačovat – / deť be se měl stedět.*“ Naproti tomu se Manda chlubí, že je „*roba jako losk,/ hezká, ještě mladá,/moje léce*

jako vosk,/ čistě chodím ráda;/ moje vlase ohladěné/
a v pěkné lelejk [cop] opletené – není na mě vada.“
Když se však Jora dá naverbovat k vojsku (Jorova
árie „Přeneste mě včel vojanské mondore/ a hned
hovidíte, co bode z Jore“ zlidověla), Manda lituje,
že ji opustil: „Že já nechco chlapa, povídám sec
decke,/ ale panno zostat také se mně nechce.“ Jora
se však z vojny záhy vrátí, protože se k vojenské
službě nehodil, a s Mandou ho rozloučí až „rejč
a moteka“.

Múza moravská roku 1813, ve které Josef Heřman Agapit Gallaš publikoval hanácké zpěvohery. Zdroj: VKOL, sig. 33.800.

Maréna (Mařena, Marie) a Kedrota (Gertruda)
jsou dvě vdavekchtivá hanácká děvčata – sestry,
jež si stěžují u paní Fortuny (Štěstěny), že mar-
ně shánějí ženichy: „Jako na podzem ptáce/ letijo
do teplec [teplých krajín], tak od nás pěkné chlapce/
do pola jedó přeč,/ oblekajo se do zbraně/ a tabno
k polnoční [severní] straně/ srdečka, co nás těší.
V závěrečném sboru se proto na vdavky rezignu-
je: „Co bech se meslela bech se vdala,/ v poddanost
svoboda chlapu dala – / chlapa, be cokr bel, abe zlata
měch měl/ bech nevzala.// Co bech se meslela, debech
bech se vdala/ schválně na tortoro [torturu – mučení]
sebe dala,/ abe snad angel bel, abe pižmem voněl/
bech nevzala.// Neříke mi žádné, bech se vdala,
nevysmívej, že jsem tak zostala –/ zlá so na celé svět,
věřte, snad bech mo hned koše dala.“

Libreta obou hanáckých zpěvoher publikoval
Josef Heřman Agapit Gallaš ve své *Múze moravské*
roku 1813 (s. 431–445), kritické vydání této anto-
logie, připravené Jiřím Skaličkou a Petrem Horou,
vyšlo v roce 2000. Melodie zpěvoher se zčásti
dochovaly v tzv. moravské guberniální sbírce li-
dových písní z roku 1819, zaznamenal je též učitel
ve Skrbeni u Olomouce František Malovaný a ze-
vrubně o těchto zpěvohrách pojednal Jan Trojan
v publikaci *České zpěvohery 18. století* z roku 2007.

Hněvotínské tvarůžky

„Tvarůžky jsou pro naši vlast stejně výraznou specia-
litou jako camembert pro Francii, parmezán pro Itálii,
ementál pro Švýcary nebo eidam pro Holandsko,“ píše
Marie Úlehlová-Tilschová ve své knize *Česká strava
lidová* z roku 1945 (cit. vydání z roku 2011, s. 149).
A právě výroba tvarůžků se stala pro hněvotín-
ské zemědělce zdrojem jejich nebývalé prosperity.
V Hněvotíně se ve 2. polovině 19. století vyráběly

tvarůžky (též syrečky) téměř v každé zdejší usedlosti a přes třicet jejich výrobců se podílelo na vývozu tvarůžků po tzv. *tvarůžkové cestě* na trhy do Olomouce a odtud po železnici hlavně do Vídně, ale i na Balkán, a dokonce i do Turecka pod obchodním názvem *olomoucké tvarůžky* (německy *Olmützer Quargeln*, z toho lidové pojmenování *tvargle*).

Jak se před nástupem sýrařských strojů v rámci technické revoluce tvarůžky připravovaly? Marie Úlehlová-Tilschová tento výrobní postup výstižně popsala: *„Hospodyně tvaroh na tvarůžky nejprve v čisté dřevěné nádobě dobře vyhnětlý, aby nebyl příliš tuhý ani ,břítký‘ (tj. řídký). Po živnostensku se dříve tvaroh i nohama šlapal, nyní se ovšem mele na strojích. Pak se z vyhněteného tvarohu ,pleskaly‘ syrečky (...). Hotové tvarůžky se pak zvolna sušily podobně jako homolky a obracely (...). Tvarůžky nesměly být nedosušené a příliš měkké, být ani přesušeny, neboť pak zůstaly tuhé, klišovité a měly nepěknou barvu i chuť. Správně usušené byly však po usušení hezky žluté, máselné a lahodné. Když byly tvarůžky správně usušeny, opláchly je hospodyně ve vlažné syrovátce a ukládaly je nikoliv do bedniček (...), nýbrž do baňatých dvouuých hrnců z černé ,tuhý‘ bez polevy (...). Tvarůžky se omývaly syrovátkou a dosud se oplachují buď sladkou syrovátkou, nebo sladkou vodou, nebo pivem. Právě v tomto omývání spočívá hlavní tajemství výroby – podporuje se jím totiž rozbušení mikroflóry na povrchu, z něhož tvarůžky pak uvnitř mazovají.“*

Podle J. Kuxe (c. d., s. 466) se výroba tvarůžků v Hněvotíně zmiňuje poprvé k roku 1459 a dále k roku 1691, bohužel však neudává zdroj těchto informací. V roce 1770 se zde evidují dvě tvarůžkářské živnosti, Josefa Schindlera a Jakoba Lantsche, které jejich potomci udrželi až do roku 1945. Mezi léty 1896 a 1936 vyráběl tvarůžky v usedlosti

čp. 106 Franz Schindler, přezdívaný proto *zlatý pán*, před 1. světovou válkou vybudoval sýrárnu na Malém Klupoři Jakob Lantsch, jenž zaměstnával na 30 dělníků a dělnic, lisy tvarohu zde byly poháněny žentourem a benzinovým motorem, tvarůžky se sušily s využitím ústředního topení. Další hněvotínský producent tvarůžků Josef Meixner zhotovoval tvarůžky v domě čp. 117, jeho vnuk Johann Meixner přesunul zděděnou sýrařskou firmu do čp. 88, převzala ji poté jeho manželka Mathilde Czepicková a firma zanikla roku 1935. Roku 1870 se z Hněvotína do Loštic přestěhovala vdova Anna Sekaninová se svými osmi dětmi a otevřela zde sýrárnu. Jeho příkladu následoval Josef Wessels, zakladatel nynější prosperujícího tvarůžkářského podniku *Olomoucké tvarůžky, A. W., spol. s r. o.*

Ochranářská celní politika meziválečné Československé republiky vůči Rakouské republice způsobila značné omezení exportu olomouckých tvarůžků a zánik hněvotínských sýrařských firem. V roce 1940 existovaly v Hněvotíně už jen dvě německé firmy – W. Niessnera a J. Schindlera, jejichž vlastníci byli po roce 1945 odsunuti do Německa, a česká firma Antonína Hrudníka, která za vedení Boženy Hrudníkové zanikla 27. května 1945. A tak věhlas hněvotínských tvarůžků nyní připomíná jen vyobrazení této delikatesy na oficiálním znaku obce Hněvotína, užívaného od 6. září 2014.

Hněvotínská národnostní aféra

Soužití českého etnika s většinovým etnikem německým nejen v Hněvotíně se neobešlo bez konfliktů, jak ukazuje zpravodajství z roku 1525 (cit. podle J. Kuxe, c. d., s. 440), jež může sloužit i jako ukázka tehdejší olomoucké němčiny: *„Tayschl von Nebetein hat anlagt den Wenczel*

des Hirten Subn, wie daß sich czu Tepla ein Slaen angefangen, darunter Wenczl geschrien: ‚Schlag und werfft auf die Deuczen!‘ Indem ist Teuschl beleydigt worden. Man hat Wenczln geteilt in die Czucht.“ („Tayschl z Hněvotína obžaloval Václava, pastýřova syna, že započal šarvátku u Topolan, přičemž Václav křičel: ‚Bijte Němce a vrhněte se na ně!‘ Tím byl Tayschl uražen. Václav byl vsazen do vězení.“)

Česko-německé národnostní třenice v Hněvotíně vyvrcholily koncem 19. století, kdy i hněvotínští Češi sebevědomě hájili své národní zájmy. V neděli 18. září 1892 hodlali v českém hostinci Františka Chudoby uspořádat oslavu u příležitosti zřízení knihovny nově založeného spolku Václav a založení zdejší české rolnické záložny, přičemž s konáním této oslavy německé představenstvo Hněvotína se starostou Johannem Schindlerem v čele nesouhlasilo. Z četnické stanice v Drahanovicích byli proto preventivně do Hněvotína posláni tři četníci, aby zamezili případnému narušování této festivity ze strany zdejších Němců. K tomu vskutku došlo, jak se dozvídáme z článků v olomouckých českých novinách publikovaných v následujících dnech – v antiklerikálním a antisemitském obdeníku *Pozor* pod titulkem *Slavnost v Hněvotíně s krvavým koncem* a v katolickém *Našinci* pod titulkem *Krvavý útok na Čechy a slavnost v Hněvotíně*, jakož i z olomouckých novin německých – liberálního žurnálu *Die neue Zeit* (Nová doba) v noticce *Zu Schlägerei in Nebotein* (K bitce v Hněvotíně) a zájmy středomoravských Židů reprezentujícího deníku *Mährisches Tagblatt* v článku *Zu den Vorgängen in Nebotein* (K událostem v Hněvotíně). Na slavnosti se shromáždilo na 200 Čechů, hlavně z Topolan a z okolních českých obcí, zatímco hněvotínští Němci, zejména pak místní mladíci (Burschen), projevovali

před hostincem své nacionální smýšlení pokřikem, grimasami, a nakonec i vytlučením oken hostince, čemuž tři přítomní četníci nedokázali zabránit. Mnozí účastníci slavnosti pak byli při odchodu ze slavnosti inzultováni. V úterý 20. září 1892 bylo devět hněvotínských Němců vzato do vyšetřovací vazby v Olomouci, posléze bylo obžalováno 31 osob z přečinu shluknutí, některé osoby ze zločinu veřejného násilí a přečinu veřejného násilí za házení kameny a pokus o vniknutí do domu podle trestního zákona č. 117/182. Původem česká příjmení některých obžalovaných dala českým soudním zpravodajům materiál ke konstatování, že se prý jedná o germanizované Hanáky, z nichž vynikl člen hněvotínského obecního výboru Jacob Kubicek (Kubiček) pokřikující do otevřených oken Chudobova hostince: „*Čeští Vencli musí ven!*“ Zda křičel česky či německy, soudnickář *Našince* v článku *Hněvotínská řež před soudem* neuvádí. Totéž hulákali na Čechy další členové obecního výboru Mathias Hrabal, Leonhard Melzer a Edmund Niessner. Podle důkladné reportáže z přelíčení v deníku *Mährischest Tagblatt* ze 7. listopadu 1892 Němci provolávali: „*Die Wenzeln müssen fort, wir dulden keine Tschechen!*“ („*Venclové musí pryč, nestrpíme žádné Čechy!*“)

Ve dnech 5. a 6. listopadu 1892 se konalo v Olomouci u zdejšího c. k. krajského soudu „*hlavní přelíčení proti 31 hněvotínským občanům a chasníkům, kteří dne 18. září dopustili se smutně známých činů hrdinství*“, jak píše soudnickář *Našince* 6. listopadu 1892. Radní Jakob Kubicek byl odsouzen na čtyři měsíce těžkého žaláře, další tresty zněly od tří měsíců žaláře po týdenní vazbu, byly uděleny i peněžní pokuty. „*Jednání starosty Schindlera shledal soud sice nekorektním, ale nenašel*

v něm věci trestnímu zákonu podléhajících.“ Jako preventivní opatření pro případné nacionální excesy v Hněvotíně zde byla v březnu 1893 zřízena četnická stanice.

Památník havárie sovětského vrtulníku

Invaze armád pěti států Varšavské smlouvy do Československé socialistické republiky 21. srpna 1968 umožnila mj. umístění sovětských vojenských základen na území ČSSR. Takový osud potkal i letiště v Olomouci-Neředíně, kde byla dislokována 313. samostatná vrtulníková letka Střední skupiny vojsk Svazu sovětských socialistických republik (SSSR). Nad Hněvotínem tak často létaly sovětské vojenské helikoptéry. Ale v pátek 24. července 1987 došlo za západním okrajem domovní zástavby obce k letecké katastrofě – zřícení dvoumotorového bitevního vrtulníku typu Mil Mi-24, jehož sériová výroba započala roku 1972 v Moskevském vrtulníkovém závodě Mila a který se dosud v různých verzích užívá v 52 zemích. V kronice hněvotínského Sboru dobrovolných hasičů popsal Vlastimil Stejskal, k čemu toho dne došlo během cvičení simulujícího požár sušičky chmele mezi budovami jednotného zemědělského družstva:

„Byl pěkný páteční den, když po zahoukání sirény jela naše vozidla do družstva a podle předem zpracovaného scénáře dvěma proudy oblehla budovu sušičky. Tři členové, tvořící první proud, už umývali střechu, když si povšimli trochu zvláštního letu vrtulníku. Rozhodně to bylo zajímavější než mytí střechy, a proto teď o tom můžu tak zasvěceně psát. Vrtulník, který prolétl nad budovami JZD, se pokoušel o nějaký manévr, snad obrátku, za přerušovaného chodu motorů. Manévr se nepovedl, ohnuvší se list hlavní vrtule porušil prodloužený

trup k druhé vrtuli, čímž se stal stroj těžko ovladatelný, neboť ihned vysadil motor, a to byl konec stroje i posádky. Vrtulník sovětské armády se zřítíl na západním okraji obce, v prostoru Hanelovy zahrady. Naše vozidla tam dorazila ihned a prováděla zásah na přání pilota druhého vrtulníku, který tam přistál, hledal letovou skříňku a našel ji, načež hned odletěl. Prostor se začal plnit lidmi, kteří nacházeli jednotlivé díly roztroušený v řepě a v chmelnici. Když jsme svinovali hadice, přijely vozy bezpečnosti, útvaráků a sovětských hasičů z letiště. Za dva dny přijela kolona vojenských vozidel sovětské armády a pomocí těžké techniky dobývala z řepného pole to, co našim zrakům zůstalo utajeno. Vrak vrtulníku se vešel na pět nákladáků. Na památku této tragické události byl postaven tříčlenné posádce pomník.“

Dotyčný pomník vznikl z iniciativy příslušníků Sovětské armády, a to ze tří kolmo postavených listů rotoru vrtulníku a pamětní desky. Zahynulou posádku tvořili velitel vrtulníku Viktor Jevgenjevič Saveljev (nar. 22. února 1956), střelec Alexandr Fjodorovič Kapitanov (nar. 13. prosince 1961) a palubní technik Vladimír Georgievič Baraniščenko (nar. 9. září 1958). Příčinou havárie byla podle neoficiálního sdělení závada na transmisi vyrovnávacího rotoru, během pádu stroje se odrhl zadní nosník i s rotorem. Štěstím v tomto leteckém neštěstí bylo, že pilot vrtulníku dokázal doletět nad řepné pole a těžká, plně vyzbrojená helikoptéra se nezřítíla na některý hněvotínský dům s jeho obyvateli.

V roce 2019 navštívil Hněvotín bratr zahynulého velitele vrtulníku Viktora Jevgenjeviče Saveljeva Jurij Saveljev, nechal pomník opravit a zřejmě též na něj umístil upomínkové texty ve značně zkomolené češtině.

Hněvotín 88

Zmínili jsme se již o hněvotínském výrobcí tvarůžků Johannu Meixnerovi, jenž svou firmu umístil do usedlosti čp. 88, od 30. let 20. století ji vedla jeho manželka Marie Czepicková, firma zanikla roku 1935. V roce 1927 byla na místě dotyčné usedlosti postavena podle návrhu olomouckého architekta K. Fischera rozměrná vila s přidruženými výrobními prostorami. Johann Meixner, narozený 2. dubna 1887 v Hněvotíně, se výrazně angažoval v činnosti místní organizace Sudetoněmecké strany (SdP) a po jejím splynutí s Národně socialistickou dělnickou stranou (NSDAP) 5. listopadu 1938 se stal vedoucím nacistické propagandy v Hněvotíně, členem Německé dělnické fronty (DAF) a polovojenského Národně socialistického automobilového sboru (NSKK). Je to jen shoda náhod, že číslice 88 funguje jako numerický kód (číselná zkratka) nacistického pozdravu, reflektující pořadí písmena H v německé abecedě (obdobně je číslicemi 18 šifrováno jméno a příjmení Adolfa Hitlera). Roku 1942 Johann Meixner narukoval do wehrmachtu k dělostřelectvu, válku

přežil, nedlouho pobyl v americkém zajateckém táboře, pak pracoval v Rakousku a nato se usadil ve Württembersku spadajícím do americké okupační zóny. Československé bezpečnostní orgány však Meixnera stíhaly, americkou správou byl zatčen a prostřednictvím mise generála justiční služby československé armády Bohuslava Ečera byl dopraven ke Krajskému soudu v Olomouci. V hlavním přelíčení 23. prosince 1946 byl Johann Meixner odsouzen k osmi letům odnětí svobody, a to v oddíle nucené práce, v roce 1950 mu však byl trest přerušen a byl deportován do Německa.

Meixnerovu vilu v Hněvotíně čp. 88 československý stát zkonfiskoval a v následujících letech nebyla tato budova nijak udržována. Její chátrání pokračovalo i po roce 1989, kdy se dostala do soukromého vlastnictví. Teprve v roce 2025 došlo k celkové rekonstrukci zdevastovaného objektu a byly v něm zřízeny kavárna a penzion.

Závěrem. Představili jsme kuriozity obce Hněvotína u Olomouce, netvrdíme však, že jde o jejich úplný výčet. Bezpochyby by se našla řada dalších...

Jiří Fiala (* 1944) je emeritním profesorem katedry bohemistiky FF UP v Olomouci. Ve své publikační činnosti se věnuje dějinám české literatury 18. a 19. století, folkloristice a historii města Olomouce.

» jiri.fiala@upol.cz

ZE SBÍREK...

Muzea a galerie v Prostějově

Herbáře – svědectví o proměnách (nejen) prostějovské flóry

Biologická rozmanitost – pojem, který v posledních letech slyšíme stále častěji z různých stran. Jak ji ale zachytit, uchopit a skutečně porozumět jejím proměnám v čase? Jednou z možností jsou herbářové sbírky. Na první pohled nenápadné soubory lisovaných rostlin, pečlivě upevněné papírovými proužky na jednotlivých arších, jsou často jedinými dochovanými svědky práce několika generací botaniků. Jejich kořeny sahají až do 16. století, kdy se z ilustrovaných herbářů léčivých rostlin postupně vyvinuly systematicky budované kolekce. Dnes už však nejde jen o kulturní dědictví. Herbáře nejsou „mrtvým archivem“, naopak. Jejich listy vyprávějí příběhy o proměnách rozšíření druhů, o nástupu invazních rostlin i o stopách klimatických změn. V mnoha případech představují jediný dochovaný doklad dnes již zaniklých lokalit nebo druhů, které z krajiny ustoupily. Jsou tak mostem mezi minulostí a současností a zároveň klíčem k pochopení budoucnosti.

Také v Prostějově se dochovala herbářová sbírka, která zachycuje proměny (nejen) místní květeny. Její nejstarší část vznikla z osobního herbáře kněze Františka Starého, jehož život je s městem neodmyslitelně spjat. Právě díky podobným

osobnostem nejsou herbáře jen souborem usušených rostlin, ale živým zdrojem poznání, k němuž se badatelé znovu a znovu vracejí – pokaždé s novými otázkami i novými interpretacemi.

Ve středu za květinami

Když se na počátku roku 1905 ujal páter František Starý v Prostějově místa nemocničního a hřbitovního kněze, sotva mohl tušit, že se toto město stane jeho domovem na více než půl století. Rodák z Kosteckých Horek u Rychnova nad Kněžnou, narozený 22. dubna 1874, přišel na Hanou po nelehkých životních zkušenostech. Po studiích na gymnáziu ve Vysokém Mýtě a teologii v Hradci Králové byl roku 1897 vysvěcen na kněze a krátce působil v duchovní správě v Podkrkonoší a u Litomyšle. Jeho další kněžskou dráhu však zásadně poznamenala vleklá nemoc. Astma a chronické krční potíže jej přinutily odejít předčasně do penze. Právě tehdy se mu otevřela nová životní kapitola v Prostějově, kde našel nejen klidnější zázemí, ale i prostor pro své další zájmy: církevní historii, literaturu a botaniku.

V Prostějově vykonával službu nemocničního a hřbitovního kněze, zaopatřoval nemocné, pohřbíval chudé zemřelé a od roku 1906 se stal

také správcem kostela sv. Cyrila a Metoděje, který se nachází na rohu Brněnské třídy a ulice Tetín. S tímto kostelem a s chrámem Povýšení sv. Kříže spojil téměř celý svůj další život. Denně sloužil mši svatou, vedl matriky a věnoval se četným povinnostem duchovního správce. Přesto si dokázal najít čas na činnost, která jej vnitřně naplňovala. Zvláštní místo v jeho životním rytmu měla středa. Protože v tento den nezapisoval matriky, vyrážel podle počasí do okolní krajiny. Procházel okolí

Herbářový doklad koniklece velkokvětého (*Pulsatilla grandis*) z rozsáhlé kolekce pátera Františka Starého. Zdroj: Muzeum a galerie v Prostějově, podsběrka Botanická, inv. č. 41967.

Prostějova, studoval flóru, zaznamenával výskyt rostlin a zároveň si všímal drobných církevních památek, božích muk, kaplí a křížů. Krajinu četl stejně pozorně jako staré knihy.

Právě díky těmto pravidelným výpravám se stal jedním z nejlepších znalců květeny Prostějovska. Nebyl botanikem z povolání, ale z opravdového zaujetí, trpělivosti a dlouholetého pozorování. Jeho znalosti byly natolik ceněny, že se stal členem kuratoria, které stálo u vzniku Spitznerových sadů a botanické zahrady v Prostějově. Své poznatky dokázal také předat dál. Pozoruhodným dokladem jeho spojení duchovního povolání a botanického zájmu je brožura *Městský hřbitov v Prostějově*, vydaná roku 1931. Stejně pečlivě, jako vedl matriky a kroniky, vytvářel také svůj herbář, z něhož se po druhé světové válce stala základní část botanické podsběrky prostějovského muzea. Jeho sběry z 40. let 20. století, čítající více než 900 položek cévnatých rostlin, představují dodnes jeden z nejcennějších historických celků této sbírky.

František Starý však nebyl jen tichým sběratelem rostlin. Patřil k vzdělaným a kulturně činným kněžím své doby. Byl výborným znalcem latiny i staroslověnštiny, znal chorvatštinu a slovinštinu, překládal z hlaholice i ze slovinštiny a hlásil se k cyrilometodějské tradici. Přispíval do řady časopisů a sborníků, redigoval *Prostějovský farní věstník*, vedl farní pamětní knihy a sepsal rozsáhlé práce o církevních památkách prostějovského děkanátu. Pro své znalosti a zásluhy byl jmenován arcibiskupským radou. Přesto zůstal podle vzpomínek současníků člověkem tichým, skromným a prostým. Mezi spolupracovníky byl oblíbený natolik, že mu říkali prostě „staroušek“. Když 2. srpna 1961 v Prostějově zemřel, odešel člověk, který

Herbářový doklad upolínu nejvyššího (*Trollius altissimus*) z rozsáhlé kolekce pátera Františka Starého. Zdroj: Muzeum a galerie v Prostějově, podsběrka Botanická, inv. č. 41978.

spojil kněžskou službu s hlubokou láskou ke krajině, památkám i rodnému jazyku vědy a víry. Jeho herbářové položky, rukopisné práce i tištěné texty dnes připomínají osobnost, která dokázala vidět hodnotu stejně v drobné polní květině jako ve starém kamenném kříži u polní cesty.

Historický exkurz botanickou podsběrkou (BOT)

Počátky botanické podsběrky Muzea a galerie v Prostějově sahají do druhé poloviny 40. let 20. století, kdy byla systematicky formována jako součást přírodovědných sbírek instituce. Klíčovým momentem jejího vzniku se stal rok 1946, kdy

byl položen základ herbáře převzetím soukromé sbírky prostějovského patriota a kněze Františka Starého. Tento soubor, obsahující více než 900 položek cévnatých rostlin, představuje nejen cenný historický doklad dobového botanického poznání regionu, ale i významný pramen k rekonstrukci tehdejší květeny Prostějovska.

V následujících desetiletích byla podsběrka postupně rozšiřována o další významné celky. Významný přírůstek představuje sbírka inženýra chemie Vladislava Kavky z 50.–80. let 20. století, která kromě cévnatých rostlin zahrnuje i mechrosty, lišejníky a řasy, čímž podstatně rozšířila taxonomický záběr sbírky. Kavkovy sběry zároveň dokumentují širší spektrum stanovišť regionu a představují důležitý zdroj pro studium historické biodiverzity.

Zcela zásadní roli ve formování současné podoby podsběrky sehrála v letech 1980–2019 kustodka a zemědělská inženýrka Alice Bezrouková. Její rozsáhlá sběratelská činnost významně rozšířila fond zejména o doklady běžné i chráněné flóry Prostějovska. Systematicky dokumentovala flóru zvláště chráněných území regionu, čímž podsběrka získala výrazný dokumentační a ochranný rozměr. Její práce zároveň přispěla k metodickému sjednocení herbářového materiálu a jeho evidenci.

Vedle těchto hlavních osobností byla sbírka obohacována také dary a odkazy dalších sběratelů, jejichž příspěvky rozšiřují časový i geografický rozsah podsběrky. K nejstarším patří položky Jaroslava Ovčáčíka z přelomu 19. a 20. století, které představují cenný historický materiál. Další soubory, například od Martina Dostála, J. Kolářové či Stanislava Smékala, dokumentují vývoj flóry v průběhu 20. století. Menší, avšak významné kolekce

pocházejí i ze zahraničí, zejména z Francie, Německa a Slovenska, a umožňují srovnávací studium.

V průběhu druhé poloviny 20. století docházelo nejen k rozšiřování sbírky, ale i k jejímu postupnému systematickému zpracování. Byla vedena evidence herbářových položek, zpřesňována jejich determinace a sjednocována nomenklatura. Zvláštní pozornost byla věnována taxonomicky obtížným skupinám, jako jsou rody *Hieracium*, *Potentilla* či *Rosa*, které jsou ve sbírce zastoupeny a představují cenný materiál pro odborné studium.

Po roce 2000 pokračovala především evidence, revize a odborné zpracování sbírkového fondu. Podsbírka byla postupně katalogizována, došlo k jejímu zpřehlednění a lepšímu využití pro badatelské účely. Přestože nedocházelo k vytváření nových ucelených sběratelských celků, sbírka se nadále rozrůstala o jednotlivé položky.

V současnosti botanická podsbírka představuje kompaktní celek dokumentující především flóru střední Moravy s přesahem do širšího geografického kontextu. Svým historickým vývojem odráží proměny botanického výzkumu i sběratelské činnosti v regionu a zůstává cenným zdrojem poznání pro odbornou i laickou veřejnost.

Závěr

Proměny krajiny, které herbářové položky zachycují, lze ilustrovat i na konkrétních druzích. Zatímco některé z nich z krajiny postupně mizí,

jiné se naopak šíří. Typickým příkladem je upolín nejvyšší, druh původně vázaný na podmáčené louky, který v důsledku změn hospodaření a zvýšeného využití stanovišť z mnoha lokalit ustoupil. Jiný obraz nabízí koniklec velkokvětý, nápadný symbol časného jara, jehož výskyt je dnes omezen na zbytky zachovalých suchých trávníků. Opačný trend pak představuje trnovník akát, dřevina, která se v průběhu 20. století výrazně rozšířila a přispěla k zarůstání otevřených stepních stanovišť.

Právě takové proměny však nelze spolehlivě rekonstruovat bez dlouhodobě shromažďovaných dokladů. Až do dnešních dnů proto zůstává botanická podsbírka Muzea a galerie v Prostějově cenným svědectvím o vývoji krajiny i o práci lidí, kteří ji po desetiletí trpělivě poznávali a zaznamenávali. Tvoří ji nejen herbářové položky cévnatých rostlin, mechorostů, lišejníků či řas, ale také soubory spojené s konkrétními osobnostmi, které se zasloužily o poznání flóry Prostějovska.

Každý z těchto celků přinesl do sbírky něco jedinečného, ať už to byla pečlivost Františka Starého, široký odborný záběr Vladislava Kavky, nebo soustavná dokumentace chráněných území v podání Alice Bezroukové. Společně vytvářejí celek, který umožňuje porozumět tomu, kde se rostliny v minulosti vyskytovaly, které druhy z krajiny mizely, které se naopak šířily a jak se proměňovalo prostředí, v němž lidé žili.

Michaela Konečná

Kulturní itinerář

Vědecká knihovna v Olomouci

Bezručova 2

Výstavy

Do revoluce! Osudy komunisty a partyzána Jury Sosnara (1914–1989)

22. 5. – 21. 8. 2026 / Červený kostel, Bezručova 3
Doprovodná výstava u příležitosti vydání nové publikace představuje celou trilogii historika Vědecké knihovny v Olomouci Lubomíra Novotného, zahrnující i knihy o tzv. krčmaňské aféře (2017) a o vyšetřovateli této aféry, olomouckém státním zástupci Františku Doleželovi (2022).

Německý humor

13. 5. – 30. 6. 2026 / Galerie Biblio, Bezručova 2
Spojení „německý humor“ bývá často považováno za vtíp samo o sobě, ale i v Německu se lidé rádi smějí – od černého humoru až po slovní hříčky, s nimiž se návštěvníci setkají na výstavě kreslených příběhů různých autorů. Texty jsou v jednoduché němčině s podporou malé příručky.

Akce pro veřejnost

Noc kostelů

29. 5. 2026 / 18.00–22.00 / Červený kostel
Červený kostel Vědecké knihovny v Olomouci se i letos otevře v rámci Noci kostelů a nabídne volné prohlídky tohoto jedinečného novogotického prostoru. Večer doplní tři hudební vstupy (19.00, 20.00, 21.00) operního pěvce Jakuba Rouska a Galmonez Quartetu, které spolu s atmosférou místa vytvoří slavnostní a neopakovatelný zážitek.

Magická Kolumbie

3. 6. 2026 / 17.00 / Červený kostel

Radim Grzybek jezdí po světě a už několik let pracuje na tom, aby byl nazýván cestovatelem, nikoliv turistou. Přijďte si poslechnout vyprávění o putování, podívat se na fotky z dechberoucích míst a zeptat se na praktické rady, jak cestovat po Jižní Americe.

Komentované prohlídky Červeného kostela

Od června do září nabídne VKOL komentované prohlídky Červeného kostela a foyer. Aktuální doba prohlídek je k dispozici na www.vkol.cz. V době konání akcí se prohlídky nekonají. Vstup je zdarma. Průvodcovská služba v Červeném kostele je realizována za finanční podpory statutárního města Olomouc.

Muzeum a galerie v Prostějově

náměstí T. G. Masaryka 2

RESTAUROVÁNÍ: Hanácké svatební stromy

29. 1. – 27. 9. 2026 / hlavní budova MGP

Selská svatba na Hané byla jednou z nejvýznamnějších a nejokázalejších událostí v životě Hanáků. Dovedné ruce venkovských kuchařek měly možnost uplatnit své kuchařské umění, jehož vrcholným dílem byl svatební koláč, rovněž nazývaný jako strom. Na výstavě uvidíte, jak se díky pečlivé práci externích profesionálů, ale i konzervátorů koláče různé velikosti a z různých doplňkových materiálů proměnily. Prezentovány jsou dobové koláče ze sbírek Muzea a galerie v Prostějově.

Donucení odejít. Vysídlení českého obyvatelstva na Dražansku

22. 5. – 27. 9. 2026 / hlavní budova MGP

Dramatické osudy obyvatel Dražanské vrchoviny, kteří byli během druhé světové války nuceni opustit své domovy v důsledku zřízení rozsáhlého vojenského cvičikového prostoru. Mezi lety 1941 a 1945 postihlo vysídlení tisíce lidí z desítek obcí, jejichž životy byly nenávratně změněny. Pomocí dobových fotografií, archivních dokumentů a osobních svědectví výstava mapuje nejen samotný proces vystěhování, ale i jeho dlouhodobé dopady na místní komunity.

Eva Chyťová: Vzájemná přitažlivost

3. 7. – 11. 10. 2026 / hlavní budova MGP

Výstava Evy Chyťové představuje výtvarnou tvorbu autorky, která se vyznačuje citlivým vnímáním prostoru, barev a osobních významů. Její díla vznikají na pomezí introspekce a vizuální výpovědi – jsou obrazem vnitřního světa i reakcí na okolní realitu. Chyťová pracuje s motivy, které v sobě nesou poetiku, klid i napětí. Její práce oscilují mezi konkrétním a abstraktním, mezi strukturou a emocí. Výstava je tak nejen přehlídkou její technické zručnosti, ale především pozvánkou k tichému dialogu – mezi divákem a obrazem, mezi vnější formou a vnitřním obsahem. Autorka skrze svou tvorbu nabízí prostor k zastavení, k soustředěnému pohledu a k zamyšlení nad tím, co zůstává za hranicemi slov.

Krojované panenky

8. 5. – 20. 9. 2026 / Galerie Špalíček

Zmenšené krojové součástky, které zdobí modely panenek, jsou věrnými a detailními kopiemi historického lidového oděvu především z oblastí

Horácka a Podhorácka, ale nechybí ani ukázky z dalších etnografických regionů České republiky. Každý model vzniká na základě důkladného studia dochovaných originálů a tradičních postupů. Autorky se striktně drží historických technik, a to od přípravného zpracování materiálu, stříhů, ručního šití a zdobení až po techniky jako škrobení, vrapování či vázání šátků.

Muzeum Komenského v Přerově

Horní náměstí 1

Kdo si hraje, nezlobí! Československé hračky po roce 1945

20. 3. – 20. 9. 2026 / Velký výstavní sál v II. patře, Kruhový sál a předsálí

Víte, s čím si hráli vaši rodiče a prarodiče? Nebo sami rádi vzpomínáte? Právě pro vás máme výstavu mapující výrobní vývoj a edukační funkci československých hraček od poválečného období až do roku 1990.

Stovky hraček zapůjčených od soukromého sběratele a doplněné o předměty ze sbírek muzeí můžete obdivovat ve vitrínách i v jejich přirozeném prostředí: na pískovišti, v dětském pokojíčku, v herně školní družiny či na pultu dětmi tolik milovaného hračkářství.

Vstupné 80/40 Kč.

50 let kina Hvězda

15. 5. – 15. 11. 2026 / Historický sál, chodba ve 2. patře

Výstava připomíná padesátiletou historii kina Hvězda – architektonického unikátu 70. let, který vznikl jako moderní městské kino a současně i jako protiatomový kryt. Stavba byla dokončena

v roce 1975 a slavnostní otevření se uskutečnilo 21. prosince 1976.

Mapuje jeho roli v životě industriálního Přerova, proměny filmové techniky i význam kina jako místa setkávání napříč generacemi. Součástí oslav výročí je také prezentace historických projektorů a bohatý doprovodný program, který propojuje minulost s živou současností kina Hvězda.

Vstup 40/20 Kč.

Legenda Divokého západu Buffalo Bill

5. 5. – 6. 9. 2026 / Historický sál, chodba ve 2. patře
Výstava připomíná jedinečnou kulturní událost z roku 1906, kdy do Přerova zavítala slavná show *Wild West* vedená legendárním Buffalo Billem. Přibližuje nejen samotnou show, ale i život na americkém Divokém západě se všemi jeho mýty i realitou a ukazuje, jak tato éra ovlivnila evropskou představitelství napříč generacemi. Vernisáž výstavy se uskuteční 4. června 2026 v 17.00 hodin ve Slavnostní zámecké síni města Přerova.

Vstup 60/30 Kč.

ORNIS – Ornitologická stanice Muzea Komenského v Přerově

Bezručova 10

Pod křídly černohlávka: 100letí ČSO

1. 4. – 1. 11. 2026 / Výstavní sál ORNIS
Výstava připomíná stoleté výročí nejvýznamnějšího českého spolku věnujícího se ochraně a výzkumu ptáků – České společnosti ornitologické. Vedle jejího vzniku a bohaté historie představí také širokou škálu činností, které organizace vykonává: od péče o ptačí parky přes ekologickou výchovu a osvětové programy až po ochranu volně žijících

ptáků a vědecký výzkum. Expozice nabídne pohled do minulosti i současnosti české ornitologie a ukáže význam, který má pro naši krajinu i společnost.

Vstup 60/30 Kč.

Hrad Helfštýn

Týn nad Bečvou 333

Otevírací doba hlavní sezóny 2026:

Od 1. 5. do 31. 8. denně mimo pondělí 9–18 hodin.

**MADE IN
HELFŠTÝN**

26. 4. – 25. 10. 2026
Galerie hradu Helfštýn
Výstava soch vykovanych v hradní kovárně
napříč čtyřmi dekádami.

Na událost srdečně zve
Muzeum Komenského v Přerově,
organizace zřizovaná a financovaná
Olomouckým krajem.

Olomoucký kraj

Vlastivědné muzeum v Olomouci

náměstí Republiky 5

Proměny. Svlékání (hmyzu) jako životní styl

2. 4. – 25. 10. 2026

Výstava představuje fascinující proces proměny hmyzu – od larválních stadií až po dospělé. Návštěvníci se seznámí s různými strategiemi svlékání a vývoje, které hmyz využívá k přežití, i s jejich významem v přírodě. Expozici doplňují detailní vědecké ilustrace botaničky Magdy Bábkové Hrochové a autentické sbírkové předměty.

Festival historických kuchyní

30. 5. 2026 / 10.00–17.00

Zámecký areál provoní recepty napříč staletími. Ochutnáte pokrmy inspirované různými historickými obdobími, uvidíte ukázky vaření i přípravy surovin a dozvíte se, jak chutnala minulost. Program doplní tematické vstupy a aktivity pro malé i velké.

Výstavně-vzdělávací cyklus Civilizace

Vlastivědné muzeum představuje celoroční projekt zaměřený na vývoj a hodnoty lidské společnosti. V červnu bude hlavním bodem programu výstava *Pilíře civilizace* (od 18. 6.), která se promění v experimentální prostor pro objevování principů civilizace prostřednictvím hry, interakce a vlastního prožitku. Návštěvníci budou hledat souvislosti mezi minulostí a současností a chápat civilizaci jako něco, co se vytváří lidskou zkušeností, spoluprací a tradicí.

Lapidárium – nový příběh lodí

1. 5. – 30. 9. 2026

Expozice Lapidárium se rozšiřuje o nový *Příběh lodí*, který doplňuje stávající vyprávění o kameni.

Hlavním lákadlem je unikátní keltský monoxyl – více než deset metrů dlouhá loď vydlabaná z jednoho kmene. Expozici najdete v depozitárních prostorách kousek od Vlastivědného muzea na ulici Denisova 30.

Arboretum Bílá Lhota

Arboretum Bílá Lhota nabízí sbírku zhruba 300 druhů dřevin z Evropy, Asie i Severní Ameriky. Od 1. 5. do 30. 6. 2026 je Arboretum Bílá Lhota otevřeno od úterý do neděle od 8.00 do 18.00. Součástí návštěvy je i výstava Evy Nevrlé z Filcového království s motivem ptáčků (11. 4. – 28. 6. 2026). Areál je bezbariérový. Zemědělská expozice je přístupná pouze o víkendech a svátcích od 9.00 do 18.00.

Zámek Čechy pod Kosířem

Mánesova 1

Dětský den na zámku

30. 5. 2026

Den plný her, soutěží a tvoření pro děti všech věkových kategorií. Zábava, pohyb i objevování v krásném prostředí zámeckého areálu. Malování v zámeckém parku pro děti i doprovod, výtvarný ateliér pod širým nebem. Přijďte si užít klidné tvoření inspirované přírodou i architekturou zámku.

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Zámecké náměstí 1

Muzejní noc s jesenickou přírodou

5. 6. 2026 / 18.00–21.00 / Vodní tvrz

Muzejní noc nabídne večer věnovaný jesenické přírodě – od dravců až po svět drobných organismů.

Program zahájí v 18.00 hod. vystoupení sokolnické skupiny Nyctea, která představí různé druhy dravců, přiblíží jejich život i význam v přírodě a ukáže práci sokolníků. Součástí budou také přelety dravců nad publikem. Rytířský sál bude po celý večer patřit aktivitám pro děti i dospělé. Návštěvníci si prohlédnou mikroskopické preparáty, nahlédnou do světa buněk, vyzkouší si tvorbu origami či záložek a objeví rozmanitost jesenické přírody. Odvážnější mohou ochutnat netradiční hmyzí pochoutky. Po celou dobu akce bude otevřena nová expozice Živá příroda Jesenicka. Vstup volný.

Muzeum Šumperk

Hlavní třída 342/222

130 let šumperského muzea

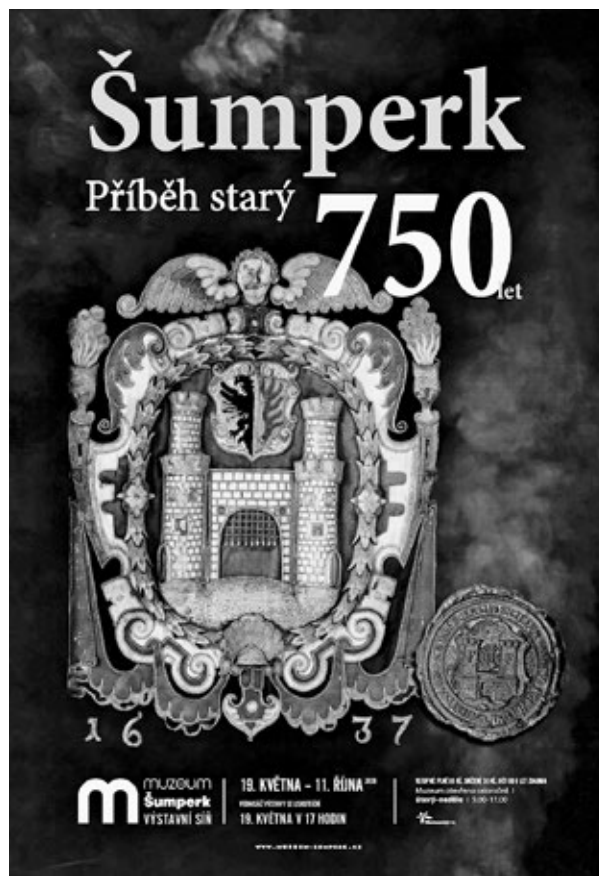
19. 5. – 11. 10. 2026 / Rytířský sál

V letošním roce si připomínáme 130 let od chvíle, kdy Johann Hönig uveřejnil v místních novinách výzvu ke sbírání předmětů pro šumperské muzeum. Nová výstava návštěvníky provede od prvního veřejného vystavení sbírek v prostorách kláštera přes instalaci v Geschaderově domě, kde muzeum do konce druhé světové války spravoval Franz Harrer, po stěhování do Pavlínina dvora, v němž instituce působí již téměř osm desetiletí. Výstava ukáže také proměny expozičních prostor v Pavlínině dvoře, který muzeum postupně adaptovalo pro výstavní a vzdělávací činnost, depozi-táře a pracovny, a připomene zajímavé akvizice a výstavy, ale i vydávané tiskoviny.

Šumperk: Příběh starý 750 let

19. 5. – 11. 10. 2026 / Výstavní síň

Přesné datum založení Šumperka sice není známé,

nicméně historikové se přiklánějí k roku 1276. Šumperské muzeum si toto kulaté výročí připomene výstavou, jež prostřednictvím deseti příběhů představí historii města od prvních pravěkých osadníků až po práh moderní doby.

Deset příběhů, deset silných okamžiků, které formovaly město i jeho obyvatele, ožije nejen pomocí exponátů, ale také na filmovém plátně. Výstavou nebudou návštěvníky provázet texty, ale moderní technologie Cabinet of Wonders.

Dravci a sovy Šumperska a Jesenicka

28. 5. – 23. 8. 2026 / Hollarova galerie

Výstava je založena na bohatých zoologických sbírkách šumperského muzea, jež propojí s fotografiemi divoce žijících denních dravých ptáků a sov. Návštěvníkům představí dravce a sovy obývající zdejší lesní, polní, horské, vodní i urbanizované ekosystémy. Výstava bude obsahovat i řadu interaktivních prvků, díky nimž si ji mohou užít všechny věkové kategorie.

Staň se olympionikem!

27. 1. – září 2026 / Muzejíčko

Zábavná výstava plná sportu a her se koncem ledna otevřela v šumperském Muzejíčku. Inspirovali jsme se blízcími se olympijskými hrami, a tak na malé návštěvníky čekají různé pohybové výzvy, úkoly a stanoviště, kde si vyzkoušejí dovednosti skutečných sportovců. Seznámí se rovněž se slavnými šumperskými sportovními hrdiny, mezi nimiž jsou i známí olympionici. Děti si nejen zasloutěží, ale získají také svou vlastní „olympijskou“ zkušenost!

Muzeum Zábřeh

Žižkova 1

Legenda jménem bicykl

15. 4. – 21. 6. 2026

Výstava se věnuje historii cyklistiky a vývoji velocipedů, počátkům cyklistického sportu, prvním cyklistům a cyklistkám. Návštěvníci budou moci obdivovat nejen velocipedy z éry vysokého kola, ale také předchůdce jízdního kola – tzv. draisinu nebo kolo typu Michaux. Výstava představí i unikátní jízdní kolo konstruktéra Paula Jaraye z roku

1921, poháněné pomocí pedálové páky a ocelového lanka. Stranou nezůstanou ani jízdní kola vyráběná firmou Velamos v Sobotíně.

Památník Adolfa Kašpara v Lošticích

Palackého 343

Maliř Jan Smital (1896–1955)

Výstava k 130. výročí narození

3. 3. – 28. 6. 2026

Výstava představuje osobnost loštického rodáka, akademického malíře Jana Smitala. Vystudoval Akademii výtvarných umění v Praze u prof. Vratislava Nechleby, věnoval se především krajinomalbě a figurálním i portrétním kompozicím. Inspiroval se také národopisem a v 50. letech uplatňoval v tvorbě socialistický realismus. Na výstavě je k vidění výběr z jeho díla zastoupeného ve sbírce Havelkova muzea v Lošticích a Vlastivědného muzea v Šumperku.

Muzeum Mohelnice

Kostelní náměstí 938

Co ukrývá depozitář

29. 4. – 28. 6. 2026

Zajímá vás móda a nevádí vám trocha extravagance? Víte, jak vypadají asijské mince z přelomu 7. a 6. století před naším letopočtem? Nebo dáváte přednost seriózním vědám, jako jsou kartografie, historie či archeologie? Jste obdivovateli výtvarného umění a potěší vás pohled na krásné umělecké dílo? Pokud jste alespoň jednou odpověděli ano, pak vás určitě osloví výstava připravená z bohatých sbírek mohelnického muzea, která představí pestrý výběr zajímavých nebo také kuriózních předmětů.

Knihovna města Olomouce vyhláší 16. ročník soutěže

Prvotiny 2026

1. 1. - 31. 8. 2026

Poezie:

5 básní

nebo

výběr ze sbírky

nebo

Próza:

20 stran A4

nebo

výběr z textu

Dosud nezveřejněné soutěžní práce zasílejte elektronicky
na prvotiny@kmo.cz nebo je doneste v tištěné podobě.

Povinné údaje: jméno - datum narození - kontakt

KNIHOVNA
MĚSTA
OLMOUCE

Krčmaňská aféra

LUBOMÍR NOVOTNÝ

Krčmaňská aféra

TAJEMNÝ POKUS O ATENTÁT
NA ČESKOSLOVENSKÉ MINISTRY

LUBOMÍR NOVOTNÝ

Nikdy to nevzdám

ŽIVOTNÍ ZAPASY PRÁVNÍKA
FRANTIŠKA DOLEŽALA (1900—1972)

LUBOMÍR NOVOTNÝ

Do revoluce!

OSUDY KOMUNISTY A PARTYZÁNA
JURY SOSNARA (1914—1989)